

(1873)

Ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν ἱκανὸς κι ἐπιτήδειος νὰ ἐτοιμάζει τὰς ζωοτροφίας τῶν στρατιωτῶν, εἶχε καὶ τρόπον μαγευτικὸν ἐπάνω του. Ἐπεὶ θύοντο εἰς αὐτὸν ὅλοι αἱ στρατιῶται, αὐτοθελήτως ἐπιθυμοῦσαν νὰ εὕρισκονται εἰς τὰς διαταγὰς του. Ἡ παρουσία του καὶ ἡ ὑπογραφή του ἦταν τὸ δυνατότερον ὄπλον εἰς τὸν στρατιώτην, ἵνα εἶπω εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀφοῦ ἔφθασεν πλέον νὰ λέγουν κι οἱ ἄπλοῖ Ἕλληνες : «Τὸ εἶπε ὁ Γέρος».

Ἡ φωνή του ἦτον βροντώδης καὶ μεγάλη, εἶχε βλέμμα ζωηρόν, τόλμην εἰς τοὺς πολέμους καὶ στρατηγήματα. Θυμωμένος ἐφαίνετο ἄγριος, ὁ θυμὸς του ὀλίγον ἐβαστοῦσε. Πρὶν ξεθυμώσει ἦτον ἀπότομος, βάρβαρος καὶ προπέτης, ἐμετανοοῦσε ὕστερα, ἀλλὰ ἤθελε νὰ μὴν τὸν νοιώσουν ὅτι μετενόησε. Ἐπρὸς παθοῦσε νὰ σκεπάζει τοῦτο διὰ διαφόρων παραδειγματικῶν ὁμιλιῶν, μύθων καὶ κινήματων.

Ἀγαποῦσε πολὺ τὴν Πελοπόννησον. Ὅταν εἶδε τὸν λόγον του ἔμενε πιστός, δὲν ἔκαμνε ἀπάτη, ὅλα του τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἔκαμνε φανερά. Ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἔκρυβε τίποτα εἰς τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα τὰ γενικὰ καὶ τὰ τοῦ πολέμου. Εἰς δὲ τὰ ἰδιαίτερα του ἦτον πανοῦργος, ὅποιον ἤθελε εὐκόλως τὸν ἀπατοῦσε, ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰς ἐνέργειαν τὴν ἀπάτην, τὴν ἀπέφευγε διὰ νὰ εἶναι ἐμπιστευτὸς εἰς ὅλους.

Ἡ πλεονεξία του ἦτον τίποτε, καθὼς καὶ ἡ φιλαργυρία του. Δὲν εἶχε τὴν εὐκολίαν νὰ τὰ συνάξει, οὔτε τὴν φροντίδα νὰ τὰ φυλάττει· ἦτον ἀμελής εἰς τὸ εἶδος αὐτό. Ἄν τυχὸν τοῦ ἐγύρευε κανέναν τίποτε νὰ τοῦ χάρισει, δὲν εἶδε εἰς κανένα τίποτε. Ἐρριχνε τὴν σκουντούρλα καὶ ἐγνωρίζετο ὅτι δὲν θέλει νὰ δώσει, ἄλλαζε ὁμιλίαν. Ἦθελε καὶ ἀγαποῦσε νὰ ἔχει πράγματα, ἀλλὰ δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τῆς ἀξίας των.

Ἀπόφευγε τὴν μελαγχολίαν, ἀποστρέφετο τοὺς κατηφεῖς καὶ ἐλαττωματίας. Ἄν τὸν εὕρισκαν δυστυχήματα ἀνθρώπινα ἢ λύπη του ἦτον ὀλίγη, μ' ἀναστεναγμοῦ βογγητὸν ἔχ!, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἔκαμνε ἐντύπωσιν κίσθαντικὴν καὶ ἀρχίζε τοὺς ἀστεϊσμούς.

Ἀγαποῦσε νὰ πειράζει πολὺ ἐκείνους πρὸς ἐθύμωναν. Ἦσυχος ὅταν ἦτον δὲν εἶχεν ἐτοιμολογίαν, ἐρεθισμένος ὅμως εἶχε ἐμβρίθειαν λόγου. Ἐκ τοῦ προχείρου ἀπαντοῦσε καὶ εἰς τὰ μεγάλα πράγματα.

Εἰς τὰς ὁμιλίαις του πάντοτε ὁμιλοῦσε παραβολικῶς καὶ διὰ κάθε πράγμα, ὅπου ἔλεγε ἢ ὅτι ἔγραψεν ἢ ἔπαθεν καὶ εἰς τίποτε, ἀμέσως εὕρισκε παροιμίαν μυθολογικὴν. Πάντοτε εἶχε καὶ ποτὲ δὲν τοῦ ἔλειψαν αἱ παροιμίαι.

Ὅταν ἐπερπατοῦσε, καὶ καβάλα ἂν ἦτον ἀκόμη, ἔβλεπε τριγύρω του εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ μακρὰν ἀκόμα, δὲν τοῦ ἔφευγε μήτε πουλὶ νὰ μὴν τὸ ἴδῃ.

Εἶχε πολὺ ἐνθουσιασμὸν. Ἐνεθυμαῖτο καὶ τὰ μικρότερα πράγματα ὅσα ἤκουε κι ἔβλεπε, καὶ μάλιστα, ἐὰν κανέναν τῶν συντρόφων του ἔκαμνε τίποτε κρυφῶς καὶ ἐφανερώνετο, ἢ ἐπείραζεν καμμιὰν χριστιανή, ἢ ἄλλο τι, ἦτον καλὸς νὰ τὸ σατιρίσει εἰς τὴν στιγμὴν, εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ ὁλοένα τὸ ἔλεγε εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν συντρόφων. Ἄν ἔλειπε κανέναν καὶ ἤρχετο, πρὶν τὸν ἐρωτήσῃ καὶ χαιρετήσῃ τοῦ ἔλεγε : «Τὸ ἔμαθες : κ.λ.π.» ὥστε ἔφευγε ὅποιος ἔκαμνε τὸ παράξενο καὶ ἀσυνήθιστο.

Πολλὰς φορὰς εὐχαριστεῖτο νὰ ὁμιλεῖ μὲ τοὺς μωρολόγους, ἀγαποῦσε τοὺς εὐφρεῖς κι ἐτοιμολόγους, ἀπεστρέφετο τοὺς ἀγερῶχους καὶ ὑπερηφάνους κι ἐκείνους ὅπου ἐκαυχῶντο. Ὅποιον ἔβλεπε νὰ κορδεύεται νὰ κάμει τὸ παλληκάρει, νὰ ἄρματόνεται μὲ πολλὰ ἄρματα καὶ νὰ περπατεῖ καμαρωτά, ἐγέλα καὶ ἔδειχνεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν μὲ σημεῖα νὰ ἐννοήσουν, ὅτι φαίνεται καὶ αὐτός, ἀλλὰ δὲν εἶναι τίποτε.

Φιλέκδικος δὲν ἦτον, οὔτε ἤθελε νὰ φονεύσῃ ἀνθρώπους, ἐκτὸς εἰς τοὺς πολέμους.

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Γερτσέτη, ἄσπλο καὶ ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ τοῦ 1873, φφ. 4, γραμμένα δίπλευρα (36 x 20). Ἡ σκιαγραφία αὐτῇ τοῦ Γεωργίου Γερτσέτη γιὰ τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ μᾶς στὴ περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» 65 (1950), σσ. 571-572. Τὸ αὐτόγραφο σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας. Βλ. καὶ ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ. Γερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα» B(1952), σ. 11.

Δέν ἤθελε νὰ κάθεται εἰς τὸ σπῖτι κλεισμένος. Ἄν ἦτον χειμώνας ἐπλησίαζε τὴν φωτιά, τὴν ἔσιαζε νὰ καίει καλὰ, ἐμπόδιζε τοὺς ἄλλους νὰ τὴν συνδυλοῦν, ἔλεγε τῶν ἄλλων : μὴν τὴν ἐγ- γίξει κανεὶς, καὶ ἀφοῦ τὴν ἀνακάνει καλῶς ἐπαίρει τὴ μασιά. Τοῦ ἔρριχνε εἰς τὴν ποδιά του χόβολην καὶ τοῦ ἔλεγε : ἀνὰ τὸ μερτικό σου καὶ ἄφησε τῶν ἄλλων (τοῦτο ἐγίνετο ἔξω εἰς τὸ στρατόπεδον μὲ τοὺς συντρόφους του).

Εἰς τὰς πόλεις δὲν ἤθελε νὰ εὐρίσκεται. Ὅταν ἐκοιμᾶτο, ἤθελε νὰ ἔχει τὸ κεφάλι του ξε- σκέπαστον καὶ νὰ φυσᾷ ὁ ἀέρας εἰς τὰ ρουθούνια του, καὶ τότε ἐκοιμᾶτο καλὰ. Ὅταν ἰδρῶνε ἀπὸ κόπον, ἐσῆκωνε τὰ μανίκια τοῦ ὑποκαμίσου του, νὰ στεγνώσει ἀπὸ τὸν ἰδρώτα τοὺς βραχίονάς του. Ὅταν ἀσθενοῦσε, δὲν ἔτρωγε τίποτε διὰ πολλὰς ἡμέρας, ἔπινε μόνον ζεστά. Ἄν τοῦ ἔλεγαν, ἐδέ- χετο τὰ ἔξω ἱατρικά.

Δέν ἦτον φαγάς, ἔτρωγε πολὺ τὸ κρέας, τὸ ἤθελε πάντοτε. Ἀγαποῦσε τὰ στεγνὰ φαγητὰ καὶ τὴν νομὴν τῶν προβάτων. Ἀγαποῦσε πάντοτε τὸ λειψὸν ψωμί (μπογάτσα), τὸ κρασί ἤθελε νὰ μὴν τοῦ λείψει. Διὰ μίαν ἡμέραν ἤθελε μίαν καὶ ἡμίσειαν ὀκτὴν κρασί διὰ γεῦμα καὶ δεῖπνον, καὶ τοῦτο εἰς τὸ στρατόπεδον. Κανένα ἄλλο εἶδος σπέρτου δὲν ἔπινε, ἐρούφα πολὺ τὸν ταμπάκον. Τὴν νύκτα, ὅταν ἔπεφτε νὰ κοιμηθεῖ, ἕως τὸ πρωὶ ποτὲ δὲν ἐρούφα. Ἀποστρέφεται τὸ κάπνισμα, διότι ὁ κα- πνὸς τὸν ἔκανε νὰ βήχει. Ὅταν ἦτον νέος ἐκάπνιζε, ἀλλὰ τὸ παρᾶτησε.

Δέν ἐκυριεύετο ἀπὸ κανένα ἐλάττωμα. Τὰ γλυκὰ δὲν τὰ ἤθελε διόλου νὰ τὰ τρώγει, καθὼς καὶ τὰ πολλὰ φαγητὰ.

Εἰς τὴν ἀρρώστεια του δὲν ἠσύχαζε, ἤθελε κάτι νὰ λέγει καὶ νὰ κάμει, νὰ γίνονται γέλια. Αἷμα δὲν εἶχε πάρει. Ἔως τὸ ὅθ' ἔτος τῆς ἡλικίας του, μίαν φορὰν ἦτον ἄρρωστος. Ἐπῆγε εἰς τὸ Λεβίδι μὲ τοὺς ἱατροὺς του νὰ ἡσυχάσει· τοῦτο ἦτον μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δράμλη. Εἶχε ἓνα σφάκτην εἰς τὴν πλάτην του δυνάτον. Τοῦ ἐπῆραν αἷμα τότε διὰ πρώτην φορὰν καὶ δὲν ἤθελε. Ὁ πόνος ἐξακαλούθει. Χωρικός τις, γνώριμός του, τοῦ εἶπε νὰ βάλει ἀπάνω εἰς τὸν πόνον τὸ ὄνι τοῦ ζευγολάτη νὰ γιάνει. Τότε ἐκάλεσε τοὺς ἱατροὺς του, τοὺς εἶπε : ἀνὰ γνωρίσετε καὶ τοῦ λό- γου του διὰ ἱατρόν. Τὸ ἔβαλε τὸ ὄνιον κρύον, ἐλαττώθη ὁ πόνος.

Τὸ ἀνάστημά του ἦτον σωστόν. Τὰ μούτρα του καὶ ὅλον τὸ δέρμα τοῦ κορμιοῦ του μαυρι- δερὸν, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του χονδρὲς καὶ σκληρὲς, καμπουρομύτης, κούτελον πλατὺ, τὰ φρύδια σκεπαστά, τὰ αὐτιά του μεγάλα.

Ἐχόρευε καλὰ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐτραγουδοῦσε νόστιμα τὰ λεγόμενα κλέ- φτικα τραγούδια. Εἰς τὰ τραπέζια ἤθελε νὰ μεθᾷ τοὺς ἄλλους νὰ γίνονται γέλια, ἄνω κάτω ἔκα- μνε τὸν τόπον νὰ μεθύσει ἄνθρωπον. Ὑπόφερνε τὰ λόγια εἰς τὸ τραπέζι, ἂν καὶ πειραχτικά, διὰ νὰ μὴν χαλάσει τὴν εὐθυμίαν. Διὰ τῶν μεθυσμένων τὰ λόγια δὲν ἔδιδε προσοχὴν. Ὅπλα δὲν ἤθελε νὰ ἔχει κανεὶς εἰς τραπέζι.

Ἦθελε νὰ κοιμᾶται ἔξω, ἐκοιμᾶτο ἐλαφρά, μικρὸς κτύπος τὸν ἐξύπνα καὶ φοβισμένους ἐπιά- νετο ἀπὸ τὰ ὅπλα του.

Εἶχε βάρδιαν πάντοτε, τοῦτο τὸ εἶχε συνήθειαν.

Πάντοτε ἤθελεν νὰ ἔχει ἐργασίαν. Θορυβώδης, ἦτον σαφιστῆς δι' ὅλα. Ἐδέχετο τὰ χωρατὰ, μάλιστα ἐπῆγγινε γυρεύοντας. Ἐβάνε τοὺς οἰκέλους του νὰ φιλονικοῦν καὶ νὰ θυμώνουν καὶ κά- ποτε νὰ πιάνονται ἀπὸ τὰ μαλλιά (αὐτὰ τὰ ἐπαρκαينوῦσε εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν· ὅταν ἦτον ἀρ- γὸς ἔκαμνε ταῦτα).

Μὲ ἐκείνους ὅπου συνέτρωγε ἔκαμνε μύρια ἄλλα πράγματα. Ἐρριχνε εἰς τὸ γάλα ψιλὰς πε- τρίτσες νὰ τσακίζουν τὰ δόντια τους οἱ λαίμαργοι, ὅσοι ἐβουτοῦσαν τὸ χουλιάρι εἰς τὸν πάτον τῆς βεδούρας. Ὅταν ἐπεριπάτει καὶ ἐγνώριζεν ὅτι εἶναι στάνες πλησίον τοῦ δρόμου, διὰ νὰ μὴν τρώ- γουν οἱ στρατιῶτες τὸ γάλα τοῦ τσοπάνη, πολλὰς φορές, ἔστελνε κρυφὰ καὶ ἄδειαζε τοὺς πυτε- ροὺς εἰς τὰ λεβέτια. Χωρὶς νὰ γνωρίζουν οἱ στρατιῶτες ἔτρωγαν τὸ γάλα καὶ ὡς ἐκ τούτου τοὺς ἐκίνα ὡς καθάρσιον δραστήριον διὰ πολλὰς ὥρας. Τοὺς ἐπιανε στομαχόπονος ἀπὸ τὴν συχνολήνη- σιν καὶ ἐματὸς καὶ πλέον δὲν ἐτόλμιουν νὰ φᾶν γάλα. Ἐφοβοῦντο κι ἔλεγαν : «μὴν εἶναι ὁ Κολο- κοτρώνης εἰς τὸ λεβέτι». Τοῦτο ἔγινε παροιμία καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ σύντροφοί του ἔτρωγαν ὅλοι φυλακτὰ καὶ ὑποπτα. Εἰς τὸ κοιμησιόν τους ἔραβε τὰ φορέματά τους εἰς τὸ προσκέφαλον καὶ ἄλ- λοῦ. Ἐξάφνα τοὺς ἐφώναζε κι ἐσῆκόνοντο μὲ τὰ προσκέφαλα καὶ ἄλλα ρυῖχα ἐπάνω τους. Τοὺς ἔχυνε νερὸν καὶ ἄλλα πολλὰ, δὲν ἄφηνε οὔτε στιγμή νὰ περάσει χωρὶς χωρατὰ.

“Όταν έμβαινε εἰς τὰ χωριάτικα σπίτια, ἀφῆνε τοὺς νοικοκυραίους νὰ κάμουν ἔτι αὐτοὶ ἔθελαν. Τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ ἐκάθιζε τὸν σπιτονοικοκύρην κοντὰ του. Αὐτὸς τότε ἐγένετο θύμα, ὅτι ἀξιόθῃ νὰ φάγῃ τὸ φαγητὸν του μὲ τὸν Γέρον. Τοῦτο εἶχε πολλὴν εὐνοίαν διὰ νὰ τρώγῃ ἐλεύθερα, ἀφοῦ ἔτρωγε καὶ ὁ νοικοκύρης μὲ θάρρος.

Εἶχε τρόπους περιποιητικοὺς καὶ πραχτικοὺς διὰ τὰς γυναῖκας τὰς χωριάτισσας· ἕως ἐκεῖ ὅπου τὴν ἔφεραν νὰ θαρρεύει καὶ νὰ χωρατεύετχι καὶ κάποτε ἔρριχνε τὸ χέρι του ἐπάνω της. Εὐρίσκει λόγον καὶ τρόπον νὰ μὴν ἐννοηθεῖ ἀπὸ τοὺς βλέποντας ὅτι ἔχει πονηρίαν. “Ἀνοιγε χορόν, τὴν ἐχόρευε νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ, ἐνοστιμεύετο τὰ θηλυκά. “Ἐλεγε, ὅταν ἔμπαινε εἰς τοῦ χωριάτη τὸ σπίτι, ἀπὸ τὸν καιρὸν ὅπου τὸν ἔκαμαν μεγάλον κοντεύει νὰ στραβωθεῖ, τὸν καθίζουν εἰς τὸ παραγώνι καὶ τοῦ ἐβγάινει ὁ καπνὸς τὰ μάτια. Ἦ ἔλεγεν ὡς παράπονον εἰς τοὺς ἰδικούς του γελῶντας, νὰ τὸ ἀκούει ἢ σπιτονοικοκυρὰ νὰ γελάει. «Πηγαίνετε νὰ ἰδῇτε τὸ χωριὸ καὶ ἀφήσετέ με νὰ κουβεντιάσω μὲ τὴν νοικοκυρὰ ὀλίγον κι ἐγώ».

“Ἄν ἔβλεπε τὸ σπίτι ἀκάθαρτον, ἐπροσποιεῖτο νὰ ζητήσῃ νερὸν νὰ πιεῖ καὶ νὰ παρουσιασθεῖ ἢ νοικοκυρὰ νὰ τὴν ἰδεῖ ἂν εἶναι καθαρὰ. Εἶδὲ καὶ ἦτον ἀκάθαρτος, ἐπαιρναν τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ φαγητοῦ οἱ ὑπηρέτες του. Τοῦτο τὸ ἐγνώριζαν οἱ περὶ αὐτόν. Εἶχε καὶ λέξεις ὅπου τὰς ἔλεγε εἰς τοὺς ἰδικούς του διὰ νὰ ἐννοήσουν. “Ἐλεγε τὴν νοικοκυρὰ ἀπλὴν καὶ ἁπλοῦς. Τότε δὲν ἐγγύζε τὸ φαγί του. “Όταν ἦτο εἰς σπίτι ὑποπτον, ἔλεγε «ὦς ἡσυχάσω» οἱ νοικοκυραῖοι καὶ ὅταν τοὺς χρειαζόμεθα τοὺς ζητοῦμεν». Οἱ ὑπηρέτες τοὺς ἔλεγαν κι ἔφευγαν μὲ τρόπον.

Ἐφυλάγετο ἀπὸ τὸ φαρμάκωμα, ὅταν ἐπαρουσιάζετο τὸ φαγητὸν ἢ ποτόν. Οἱ ἰδιοὶ του ἄνθρωποι τοῦ ἐδίδαν νὰ φάγῃ καὶ νὰ πῖνι ἀπὸ τὰ φαγητά του χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, νὰ τὸν δοκιμάσουν ἀπὸ τὸ θάρρος του καὶ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα· διότι τὴν ἄλλην ἡμέραν τὰ ἐμεταχειρίζετο τὰ φαγητά. Εἶχε ὅλα τὰ προφυλακτικὰ περὶ τούτου.

Εἶχε πίστιν εἰς τοὺς φίλους του. “Ἦθελε τὴν ὑπόληψίν του. Ἐφυλάγετο νὰ μὴν ἀγγίξει τι κατὰ τῆς τιμῆς τῶν φίλων του. Διὰ τοῦτο εἶπεῖ κι ἔλεγε πάντοτε εἰς τοὺς περὶ αὐτόν : «προσέξατε πολὺ, διότι τὰ χαλᾶμεν ὕστερον.

Διὰ νὰ ἔχει πολλοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους πιστοὺς, ἐβάπτιζε τὰ παιδιὰ τους καὶ τὸ βαπτιζόμενον παιδί τὸ ὀνόμαζε Θεοδωρῇ· δὲν ἔβανε ἄλλο ὄνομα καὶ τὸ θηλυκὸ τὸ ὀνόμαζε Θεοδώρα. “Ἐλεγε εἰς τοὺς γιούς του νόμφη νὰ μὴν πάρουν νὰ τὴν λέγουν Θεοδώραν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς θηλυκοὺς νὰ μὴν παίρνουν ἄνδρα Θεοδωράκη, διὰ νὰ φυλαχθεῖ ἡ θρησκευτικὴ παραγγελία.

72. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ *

(1873)

Εἰς ποῖον νὰ ὁμιλήσω καὶ ποῖος νὰ μὲ ἀκούσῃ ! Οἱ λογιότατοι ἔφραζαν τὰ αὐτιά τοῦ κόσμου. Λοιμὴ βαρεὶά ἐμίχνε τὴν Ἑλλάδα, ὁ λογιότατισμός. Οἱ λογιότατοι ἐπαραγνώρισαν τὴν φύσιν, τὴν ἐποχὴν, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Εἶναι ἔθνος νέον ἢ ὄχι, ἢ καὶ ἂν θέλουν ἔθνος γέροντονιό, ἀλλὰ ὡς κλαδὶ νέον νεώτατον ποὺ ἀνθίζει εἰς τοὺς παλαιούς κορμούς τῶν ἐλιῶν τῆς Ἀττικῆς πεδιάδος.

Τὸ ἔθνος εἶναι νέον ἢ ὄχι ; Ἴδου τὸ φρύδι τοῦ κρεμνοῦ. Οἱ λογιότατοι δὲν τὸ ἀπέρασαν σῶσι.Ἐβλαψαν πολυτρόπως, ἔφεραν παρακαίρως εἰς τὴν νεανικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους στοιχεῖα ξένα, εἴτε τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἴτε τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἐστράβωσαν τὸν δρόμον τοῦ νέου ἔθνους καὶ ἐπνίξαν τὴν φυσικὴν του ἀνάπτυξιν, καὶ ἡ ἰδίᾳ μάθησις καὶ προκοπὴ τῶν λογιότατων ἐστάθη σπῆρος ἄκαρπος, μὴ σπειρόμενος πρεπόντως. Δὲν λέγω ὅτι δὲν ἔγινε καὶ καλὸ ἀπὸ τοὺς λογίους. Σύστημα κακὸ ποτὲ δὲν φέρνει μὲ ἐντέλεια ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τῆς βλάβης του· περιπλέον καὶ κάθε

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἄπικτο καὶ ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ τοῦ 1873, φφ. 35 (30 × 20), ποὺ περιέχει σημειώματα ἀναφερόμενα στὴ διήγησιν τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη : Ἀπομνημονεύματα Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821», «Διεθνὴ Βιβλία», Ἀθήνα 1970, σσ. 266-278.

κακὸ σύστημα ἔχει πάντοτε ἀργιὰ καὶ ποὺ σπίθα καλοῦ ποὺ ζωογονεῖ. Ἐκρεμίσθησαν ἀπὸ τὸ φρύδι τοῦ κρημνοῦ ὅσοι εἰς ἄλλους καιροὺς ἀστόχως καὶ παραλόγως ἐμαίνοντο διὰ τὸ Σύντριμμα, ὅσοι δυνάμενοι τὴν σήμερον νὰ πραγματωποιήσουν φτηνὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν τοὺς ἰδρύνει τὸ αὐτί, ὅσοι νομοθέται τώρα ἢ πάλαι γράφουν νόμους μὲ σκοτεινὸν καὶ ἄχαρον ὕφος.—Θέλτε νὰ κανονίσετε τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων καὶ εἴσθε ἀλλόφρωνοι καὶ σκοτεινόφρωνοι. Δὲν βλέπω ὀρθοῦς καὶ ἱσious εἰς τὴν κόψιν τοῦ κρημνοῦ καὶ τοὺς ἱερικήρυκας, ποὺ εἰς τὴν διδασχὴν τοὺς δὲν μιμοῦνται τὴν ἀπλὴν φράσιν τοῦ μακαρίτου σοφοῦ Μηνιάτου, μάλιστα τὸ ὕφος του εἰς τὴν περὶ ἐξαγορᾶς ὁμιλίαν. Πέφτουν ἀπὸ τὸν κρημνὸν οἱ βουλευταί, ποὺ καταφρονοῦν τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ὁμιλοῦν ἐκείνην τῶν λογιωτάτων. Εἴσθε ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, διατὶ δὲν ὁμιλεῖτε μὲ τὴν γλώσσαν του; "Ἄν ὁ Κωλέττης μᾶς διαλύσει διὰ αὐτὸν τὸν λόγον δὲν ἔχει ἄδικον. Ἐστωρίσθη πατόκορφα ἀπὸ τὸ φρύδι τοῦ κρημνοῦ ὁ ρήτορας, ποὺ εἰς τὴν ἀκοὴν νέου ἔθνους ἐφύτευσε τὴν βλασφημίαν ἀκοιμᾶται ὁ νόμος». Ἐποτίσθη, σφε βουλευτά, τὸν λόγον τοῦ Ἀγησιλάου, ἀλλὰ δὲν σοῦ ἔμειναν εἰς τὸ μνημονικὸν οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους. "Ὅταν ὁ Κρίτωνας προσπαθοῦσε παντοίως τρόποις νὰ τὸν πείσει νὰ φύγει ἀπὸ τὴν φυλακὴν καὶ νὰ γλυτώσει τὴν ζωὴν του, καὶ ὁ Σωκράτης τοῦ ἔλεγε «δὲν μὲ ἀφήνουν οἱ νόμοι», δὲν ἦλθε εἰς τὸν νοῦν τοῦ Κρίτωνος νὰ τοῦ εἰπεῖ: «κοιμᾶται ὁ νόμος» καὶ οὕτω νὰ φύγουν. Κρίμα ποὺ δὲν ἤσουν τότε ἐκεῖ νὰ τοῦ ἔλεγες: «ἔσο νὰ ἀνοικοκλείσει ἡ θύρα τῆς φυλακῆς ὅς πάρει ὀλίγος ὕπνος τὸν νόμον καὶ ὅς φύγωμεν»: ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦ τὸ ἔλεγες δὲν θὰ σὲ ἄκουε.

Εὐτυχισμένη ἡ Ἑλλάς, ἂν οἱ λογιότατοι, οἱ ὑπουργοὶ καὶ τέλος ὅλοι οἱ Ἕλληνας, ἀγαποῦσαν τὸν νόμον ὅσον ὁ γέρο-Κολοκατρώνης τὰ τσαρούχια του. "Ὅταν τὰ ἐφοροῦσε ἐκαμάρωνε καὶ ἔταν δὲν τὰ ἐφοροῦσε ἔλεγε τῆς καλογριᾶς νὰ τοῦ τὰ φυλάττει εἰς τόπον ἀσφαλῆ καὶ παστρικόν, καὶ ξημερώνοντας ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὰ ἐποδένετο, τὰ ἐνόμιζε μίαν στολὴν καὶ ὥς μίαν πανηγυριν τῆς ἡμέρας καὶ ἐπεριπατοῦσεν ὑπερήφανα.

Νέοι ἄνδρες Ἕλληνας, ἂν θέλετε νὰ μείνετε ὅ,τι ἡ φύσις σᾶς ἔκαμε, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν κατὰ τάξιν καὶ εὐτυχῶς νὰ οἰκοδομήσετε ἐκλαμπρο παλάτι, μὴν τραγουδᾶτε τὸ di tanti pal-
riri, ἀλλὰ τὰ τραγούδια ποὺ εἰς τὸν Μισοῦλη, Γριζιώτῃ, Κανάρῃ, Νικήτῃ, ἐτραγούδισαν οἱ κυροῦλες
τους, μὴν χορεύετε τὸ βάλλερ, εἶναι ἀτιμία σας (1), κοντολογίς μὴ λατρεύετε ξένους θεοὺς, ἀλλὰ
τοὺς πατέρας θεοὺς σας. Κάθε ἔθιμον εἶναι ἐφέστιος θεὸς καὶ μόνος βοηθός.

Δύο ἄνθρωποι τῆς Ἑλλάδος ἐπλησίασαν πολὺ εἰς τὴν ὀρθὴν ἰδέαν Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας καὶ
Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Κυβερνήτης καὶ ὁ Κολοκατρώνης. Ἡ Ἱστορία θέλει τὸ ἀποδείξει. "Ὅταν ἦλθε
ὁ Κυβερνήτης ἤφερε ἓνα ἀμάξι. Δύο τρεῖς γορὲς ἐπεριφέρθη μὲ αὐτό, ἔπειτα εἶπε: «Τὸ ἀποστρέ-
φωμαι, φεύγει ὁ κόσμος ἀπ' ἐμπρὸς μου· ὁμοιάζω ἐρημίτης, βροντάω εἰς τὸν δρόμον μου». Ἀγγε-
λικὸ μάθημα τοῦ ὀλιγοζώου Κυβερνήτου εἰς τὸν νοήμονα Ἕλληνα.

— Κατὰ τὴν γεωγραφικὴν μορῖαν τῆς λογιωτατοκρατίας ὁ Νικήτας, ὁ κοσμογάπητος πολε-
μιστὴς τῆς πατρίδος, δὲν εἶναι πλέον Ἀσπονταρίτης ἀλλὰ Φαλέσιος. Στοχασθῆτε τύφλα! Τοῦ πῆ-
ρυν τὴν χαίτην τοῦ Ἀσπονταριῶ! Καὶ ἡ ἀτρόμητη, ἡ γεννήτρια ἡρωϊσμοῦ ψυχὴ τοῦ Γριζιώτῃ εἶναι
Στύρα (2) ἢ Κούμια ἢ ἄλλο παρόμοιο ζωτικὸ ἢ πνιγαλίον. Ὁ πνιγαλίον εἶναι τὸ couchemar τὸ
γαλλικόν, καὶ εἰς τὴν πατρίδα μου Ζάκυνθον τὸν λέγουν περγαλιό. Τὸν προσωποποιοῦν μάλιστα.
Εἶναι εἰδωλὸ κακομούτζουνο, φωριάρικο, μὲ ἓνα ρεζινάκι μυτερὸ εἰς τὸ κεφάλι. Μιλεῖ ραρχα
(λογιωτατίζει). Κάθεται πλησίον εἰς τὰ κρεβάτια, καὶ οἱ δοῦλες μὲ τὸ περγαλιό φοβερίζουν τὰ
παιδιά διὰ νὰ κοιμοῦνται. "ὦ σοφία!! Ἡ ὕρνηκα, εἶμαι καὶ ἐγὼ βέβαια λογιότατος, ἡ ὕρνηκα ὅτι
τὸ περγαλιὸν εἶναι ὁ πνιγαλίον τῶν ἐνδόξων προγόνων μας, τῶν ἀναισθητῶν ἐκείνων Ἑλλήνων,
οἱ ὅποιοι γυμνοὶ πατριωτισμοῦ ἐκάλεσαν τὸν Ρωμαῖον καὶ τοῦ ἐπαράδωσαν τὴν πατρίδα τους.—
Θεοκατάρατοι λογιότατοι, πνιγαλίον τῆς Ἑλλάδος ποὺ φανεῖσθε μὴ σᾶς πέσει ἡ γλώσσα ἂν εἰ-
πῆτε τὴν Τριπολιτζὰ Τριπολιτζὰ καὶ τὴν θέλετε Τρίπουλιν, ἂν εἰπῆτε τὰς Σπέτζας Σπέτζας καὶ

1. Χορὸς ἄσεμνος. Αὐριο θὰ χορεύεται τὸ ρεδομβάν καὶ τὸ κανιάν, γνήσια τέκνα τοῦ βάλλερ. "Ὅταν ἔγραφα
αὐτὰ δὲν γνώριζα ἀκόμη τὴν πόλιν. Ἡ πόλις εἶναι μεταξὺ ρεδομβάν καὶ κανιάν. Ἐνα βῆμα ἀκόμη καὶ χορεύουμε τὸ
κανιάν. Non hid... Δὲν ἦτον χορευτάδες τῆς πόλεως ἐκεῖνοι ποὺ ἐπολέμησαν τὸν Σκόλδρα, τὴν Δράμαλη καὶ τὸν Κου-
τάρχα (Σημ. Γ. Τερτσέτι).

2. Δῆμος Καρύστου.

τὲς βαπτίζετε Τυπάρηνον ! Ἐκλωσιάσατε καὶ τὴν Σύρα καὶ τὴν ἐβγάλατε Ἐρραφρόδιτη, ὁμ-
πρὸς γυναῖκα, ὀπίσω ἀγόρι. Ἄν ἐλέγατε Σύρα, ἔπεφτε ἡ γλῶσσα σας· ἂν εἰπῆτε ἡ Σύρος δὲν
κινδυνεύετε. Τί φοβεῖσθε, εὐλογημένοι ! Δὲν ἀκούετε ποῦ ἐγὼ λέγω Σύρα, Τριπολιτζά, Δημη-
τζίνα· μὲ ὅλον τοῦτο δὲν σᾶς λανθάνει, ἐλπίζω, πόσον παίζει ἡ γλῶσσα μου ! Εἶναι εἰς τὸν τό-
πον της. Ἀλλά Μπελάβρη σας.

Ζούδια ! ἡ ζώδια ἐλληνιστί, ἀλλάξατε τὰ ὀνόματα τῶν τόπων καὶ ἐκατεβάσατε πανήγυα
τὰ ἐκατὸν τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος. Ποιὸς διὰ τοὺς οἰκτιροὺς τοῦ Θεοῦ ν' ἀγαπήσει τὴν Θη-
σῶαν. Ἐσβήσατε τὸ γνωστὸ (τὸ ἀθῶον ἢ καὶ ἐντιμον) καὶ τυραννεῖτε μὲ τὸ ἄγνωστον. Πλήθος
λαοῦ ἔγινε ξένος εἰς τὴν πατρίδα του. Ὁ Βραχωρίτης π.χ. ἐπλάγιασε Βραχωρίτης ἐξόπνησεν Ἀ-
γρίνιος. Ὅλα αὐτὰ τὰ θαυματοποιήματα τὰ ἔκαμαν οἱ Κολοκοτρώνιδες.

Ὅταν ἀπέθανε ὁ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης μία τῶν ἐν Λονδίῳ ἐφημερίδων περιεῖχε ζωγρα-
φισμένην τὴν εἰκόνα του, ὡς ἦτον ὁ μακαρίτης εἰς τὴν ὥραν τῆς θανάτου. Εἶχε καὶ σύντομην
βιογραφίαν του. Ἐμνημόνευε ἡ βιογραφία ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ὑπῆρξε χασάπης. Συνέπεσε, εἰς
μίαν συναναστροφὴν, ὅπου ἦτον καὶ ὁμογενεῖς μας, συνέπεσε νὰ ἀναγινώσκειται ἡ βιογραφία αὐτή,
καὶ μία νέα Ἀγγλίς εἶπε : «Non sens. ἀνοησία εἰς τόσῃν σύντομην βιογραφίαν τοιοῦτου ἐπαινε-
μένου ἀνδρός νὰ ἐνθυμηθῶν ὅτι ἐστὶν ὁ χασάπης». Ἡ νέα ἀφοῦ ἐπληροφόρηθη καὶ τὸ μὴ ἀληθὲς
τοῦ περιστατικοῦ, τὰ εὐμορφα χεῖλη της, πολὺ ὀνειδίδωσαν τὸν ζηλωτὴν ἐφημεριδογράφον. Ἀλλὰ
ἂν κατὰ τύχην ἦτον ἀληθινόν τὸ ἀδύμενον, τὸ ὅποιον ποσῶς δὲν ἀληθεύει (ἀλήθεια μόνον εἶναι ὅτι
ὁ μακαρίτης κατὰ τὰ 1814 εἶχε δανίσαι χρήματά του εἰς μίαν ἐταιρείαν κρεοπωλῶν), ὅν ἦτον ἀλη-
θινόν, ποῖος εἶχε δικαίωμα νὰ τὸν ἐλέγξει, ὅχι βέβαια ἄλλος εἰμὴ κανένας τῶν Ὀμηρικῶν.

Δὲν νομίζω ἀνωφελὲς νὰ ἀναφέρω τὸ αἷτιον ποῦ ἔδωκε ἀφορμὴν εἰς τὸν λόγον τοῦ βουλευτοῦ
Γρίβα. Ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, βουλευτὴς, εἶπε ὅτι ὁ πατήρ του εἰς τὴν συνέλευ-
σιν τοῦ Ἄργους εἶχε ἐκφρασθῆναι πῶς δὲν ἔχει νὰ προβάλλει λογαριασμοὺς εἰς τὸ ἔθνος· τὰ στρατεύ-
ματά του τὰ ἔθρεφαν οἱ ἐπαρχίαι.

Στρατιωτικοὶ τῆς ξηρᾶς, ἀγωνισταὶ θαλασσινοί, ἂν θέλετε ὅχι ἐπὶ ἀληθῶν, ἀλλὰ ἐπὶ ὑπο-
θετικῶν ἐξόδων, νὰ σᾶς ἀποζημιώσῃ ἡ βασιλεία καὶ τὸ ἔθνος, ζητεῖτε πράγματα ποῦ δὲν γίνον-
ται σήμερον, καὶ ἂν αὐτὰ γίνουν ποτὲ τότε δὲν θὰ ἔχετε πλέον πατρίδα ἢ ἀληθινὴν εὐνομίαν.

Ὅταν ἔγινε ἡ τρίτη Σεπτεμβρίου, ὅλα τὰ ἔξοχα στοιχεῖα τοῦ ἔθνους τὴν σύνδραμαν· ὁπλαρ-
χηγοὶ ξηρᾶς, θαλασσινοί, λογιότατοι, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἀπᾶλυτος μοναρχία. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συν-
δρομῆς τὸν ἐστάθη ἡ ἀνάβασις τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἀλλ' ὁ ἐθνισμὸς ἅμα ἐνθρονίσθη καὶ ἐπῆρε τὰ ἡνία,
ὡς λέγουν οἱ λόγιοι, ἐκτύπησε καὶ γονάτισε ἀμέσως ὅλους τοὺς βαρθεύς του, καθὼς οἱ Ἕλληνες μυ-
θολογοῦν διὰ τὸν Ἑρμῆν, τὸν Θεὸν τους, ποῦ τὴν κούρην ἅμα ἐγεννήθη ἐπαιζε τὴν φλογέραν, τὸ
μεσημέρι ἔκλεπτε γίδια καὶ στὰ σπερώματα ἀκέρια κυπάδι μὲ τοὺς βοσκούς του.

Πῶς συνέβη τὸ γονάτισμα τῶν ἄλλων στοιχείων ἀπὸ τὸν ἐθνισμόν : Ἐνὰ φαινόμενον ἐφάνη
νεοφανὲς καὶ σωτήριον, λέγω ἡ ἀντιπολίτευσις. Δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἀποκλειστικότης, ἀδικία, τυ-
ραννία, ποῦ νὰ μὴν τσακίζεσαι καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ μὴ φθείρεται ἀπὸ νόμιμην ἀντιπολίτευσιν,—
εἴτε ἡ πλησμονὴ τῶν ἀπαιτήσεων, ἡ ἀδικία, πηγάζουν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, εἴτε ἀπὸ μίαν τάξιν ἀν-
θρώπων, εἴτε καὶ ἀπὸ πλεῖστον μέρος τῆς κοινότητος.

Ὁ ἐθνισμὸς ἀρχίζει καὶ μοιράζει προσκυνοχάρτια εἰς τὸν λαγιστατισμόν· οἱ λαγιότατοι ἀνα-
γνωρίζουν τὴν δύναμίν του καὶ ὁμιλοῦν ἀνθρωπινότερα, δηλαδὴ ἀπλυστέρα. Ὅποιος ἀκόμη ἀπ'
αὐτούς, εἴτε εἰς τὴν Βουλὴν, εἰς τὴν Γερουσίαν, μεταχειρίζεται λόγια μὲ περικεφαλαίαν, τὰ σκυρια-
σμένα, ὁ κόσμος τὸν περιγελά καὶ διορθώνεται. Θανάσιμη ὀλιγαρχία ἔλειψε.

Οἱ ἀγωνισταὶ καυχῆσιάρηδες ἤκουσαν ἀπὸ τὸν ἀντιπολιτευόμενον Μ. Σχινῶν μάθημα πικρὸ :
«Τί καυχᾶσθε αἰώνια πῶς ἐλευθερώσατε τὴν πατρίδα. Τὴν πατρίδα ποῦ προφασίζεσθε ὅτι ἐλευθε-
ρώσατε θέλετε νὰ τὴν κάμετε λάφυρόν σας. Τί λοιπὸν ἐλευθερώσατε ; Ἐνθυμηθῆτε καὶ τὸ ἀρχαῖον
ρητὸν «μηδὲνα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε». Ὁ Πανσανίας, νικητὴς τῶν Πλαταιῶν, ἐλιθοβολήθη
ὡς προδότης ἀπὸ τὴν μητέρα του. Τῇ ἀληθείᾳ, ὅταν τόσον οἱ ἀγωνισταὶ ξεντώνετε τοὺς ἐπαίνους
σας, ὁμοιάζει ὅτι εἰς τὸ διάστημα τοῦ Ἀγῶνος ὁ Μαυροκυρδάτος π.χ. καὶ ὁ Κωλέττης δὲν ἔκα-
ναν ἄλλα, ὁ ἓνας νὰ καθαρίζει, ὁ ἄλλος νὰ τραγουδᾷ καὶ νὰ σέρνουν τὸν χορὸν τῆς ἀγάπης ὁ Λόν-
τος, ὁ Ζαῦρης, ὁ Μεταξᾶς, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Κουντουριώτης, οἱ Στραταῖοι, ὁ Γρίβας, ὁ Περρό-

μπερς, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἄσμα ἐκεῖνο χρυσάφι ἐγίνετο τὸ μαλλί τῶν προβάτων καὶ οἱ ποταμοὶ ἔτρεχαν μέλι καὶ γάλα, καὶ ἀλησιμονῆτε τρεῖς ἐμφυλίους πολέμους σας, ἀλησιμονῆτε τὰ τρόπαια τοῦ Ἰμπραίμη καὶ τὸ εὐεργέτημα τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυβαρνῆτου, καὶ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀρχιναυάρχου φιλέλληνας Κόδριγκτον καὶ τὴν γενναίαν ἐκστρατείαν τῶν Γάλλων καὶ τὴν θείαν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως».

Ὁ βουλευτὴς Ν. Κορφιοτάκης, κατὰ ἀνθρώπων ὑπόπτων ὅτι κλείουν τοὺς ὀφθαλμοὺς των εἰς τὰ μαθήματα τῆς πείρας καὶ εἰς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμένου αἰῶνος, ἐσφενδόνισε λόγους σοβαροῦς : « Ἡ πηγὴ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ δυστυχημάτων τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας ἐστάθη ἡ αἰωνία σύγκρουσις ἀμοιβαίως τῶν καθυκόντων καὶ τῆς φύσεως τῆς κοσμικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. Θέλετε νὰ ἀναστήσετε τὴν αὐτὴν τάξιν πραγμάτων, ἡ ὁποία ἐμάρνανε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τὸ ἐβύθισε εἰς πολυχρόνιον ἀθέσφατον δουλείαν. Γεῖναιτε νὰ καταστήσετε ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, καὶ παραβλέπετε τὴν ἐνότητά τοῦ κράτους καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀντιπρόσωπος τῆς κοινωνίας. Ὁ ἡθικὸς κόσμος καὶ διὰ μέσων ἡθικῶν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τῶν ποιμένων τῆς ψυχῆς. Εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐκ προμελέτης, ἐργάζεσθε νὰ ἀναστήσετε τὸν μεσαιῶνα, τὸν ὁποῖον μὲ τόσῃν φρόνησιν καὶ ἡρωϊσμὸν κατεπολέμησαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ νέα ἐλευθερόφρονι Ἑλλάς, — ἡ νέα Ἑλλάς, ἀρχὴ νέας ἡμερῶν ζωῆς εἰς τὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς».

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἐπαινέσω καὶ τὸν βουλευτὴν Γρίβαν ὡς ἀντιπολιτευόμενον, ἀλλὰ πρὶν τὸν ἐπαινέσω ὡς ἀντιπολιτευόμενον θέλω νὰ προηγηθεῖ ἄλλος τοῦ ἐπαινος. Μέσα εἰς τόσας συζητήσεις τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Βουλῆς, μετὰ τὸν τόσον πληρεξουσίων καὶ βουλευτῶν, μόνον εἰς τὰ χεῖλη τοῦ βουλευτοῦ Γρίβα ἀνθῆκε ὁ ἐπαινος τοῦ Παλuzziδου ὡς προέδρου τῆς δίκης τοῦ μακαρίτου Κολυκοτρώνη. Ἡ πολιτικὴ γενναϊότης καὶ τόλμη εἶναι ὠφέλιμη εἰς ἕνα κράτος, ὅσον ἡ στρατιωτικὴ ἀνδρεία. Ἐκαθύμουν εἰς μίαν κόγχην τοῦ ἐφημεριδογραφείου, καὶ ἀγαθὸς νέος, χρυσὴ ἐλπίς τῆς πατρίδος, ὁ υἱὸς τοῦ γέρου Κοντάκη, ἦλθε βιαστικὸς πρὸς ἐμὲ καὶ μοῦ εἶπε : « Ἀκουσε τὸν Γρίβα ; » « — Τὸν ἤκουσα καὶ εἶχε του ». Ἄς τὸ ἰδεῖ ὁ καθένας πόσον μὲ εὐφρανε ὁ λόγος τοῦ βουλευτοῦ Γρίβα, ὅχι ὀλιγότερον βέβαια ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Κοντάκη. Εἴθε ἀσχημὴ ποτὲ λέξις νὰ μὴν ἀσχημῇ ποτὲ πλέον τὰ χεῖλη τοῦ βουλευτοῦ Γρίβα ἐπὶ ζωῆς του !

Ἐρχομαι τώρα νὰ τὸν ἐπαινέσω καὶ ὡς ἀντιπολιτευόμενον κατὰ συστήματος βλαβεροῦ τοῦ ἔθνους. Πρὶν τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου βασιλεὺς σύστημα ἐχθρικὸ τῶν ἐθνικῶν τοῦ τόπου. Ὅθεν οἱ περίσσιοι νόμοι, καὶ ἀσχετοὶ μὲ τὰ ἔθιμα, ὅθεν καὶ ἡ πλησιμονὴ τῆς ζημίας καὶ τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς δυσαρρεσκείας. Συνέπεσε λόγος εἰς τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν περὶ νόμου καὶ ἐθίμου. Ἐνας πληρεξούσιος, τώρα γερονσιαστής, τῆς 29 Μαρτίου, ἐπροφασίζετο τὴν ἀγνοίαν σχεδὸν τῆς ιδέας τοῦ ἐθίμου. « Ἐθιμον, τοῦ εἶπε ὁ πληρεξούσιος τῆς Βόνιτσας, εἶναι νόμος ἀγραφὸς πόλεως ἢ ἔθνους, εὖρημα οὐδενὸς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ βίου καὶ χρόνου, τὸ ὁποῖον ἔθιμον ἐμφολεύει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ εἶναι γλυκύτερον τοῦ νόμου».

Καλύτερον τοξοβόλημα κατὰ τῶν ἀνεθιμίτων δὲν ἐχρειάζετο. Πόσῃν γνῶσιν εἶχον οἱ μὴ γνωρίζοντες τοὺς νόμους εἰς τὰ ἔθιμα ! Ὁ Γρίβας τοὺς ἐντρόπιασε δὲν τὰ ἤξεραν, ἄς τὰ μάθαιναν.

Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ ἡ πρόοδος τῆς καλῆς ἀντιπολιτευσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ φιλακόλουθος τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς τὸ βεβαιώνεται ἀρκούντως. Τὴν περὶ ἀπαντήσεως τοῦ Βασιλικοῦ λόγου συζήτησιν φέτος, τὴν θεωρῶ ὡς ἀνακάλυψιν θησαυροῦ μεγάλου, ἐξ αἰτίας τῶν γνώσεων, πού, χάριν αὐτῆς τῆς συζητήσεως, ἐκυκλωφόρησαν εἰς τὸ ἔθνος. Οἱ κύριοι Βάρβογλης, Προβελέγγιος καὶ Διομήδης, ἀντιπροσώπευον ἐπαξίως τὴν ἐπιστήμην τῆς ὁποίας εἶναι κάτοχοι. Δὲν γίνεται μοῦ φαίνεται χρῆσις καλυτέρα τῶν φώτων των ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ κάμνουν.

Εἶμαι ἀκόμη ἐκθαμβος (12 Φεβρουαρίου γράφω) ἀπὸ δύο λόγους πού ἤκουσα εἰς τὴν Βουλὴν ἀριστοῦργημα ὁ ἕνας εὐαισθησίας καὶ τέχνης, ὁ ἄλλος ἀριστοῦργημα φρονήσεως καὶ τέχνης. Τοὺς δύο λόγους τοῦ Μαυρομάτη καὶ τοῦ Ρήγα. Καὶ τοὺς δύο βουλευτὰς τοὺς πῆρε τὸ δαιμόνιον, τὸ δαιμόνιον πού ἐντὸς ὀλίγου θὰ πάρει στὰ γεμάτα ὅλον τὸ ἔθνος, ἐκεῖνο τὸ δαιμόνιον ἐννοῶ πού ἀνέφερε πέρυσι ὁ δαιμόνιος Μαυρομάτης. Ὁ πόλεμος εἶναι δόξα τῶν ἀνθρώπων. Πόλεμος εἶναι καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις. Ὁ πατριωτισμὸς καθαρισμένος, πλουτισμένος ἀπὸ γνώσεις μέσα εἰς αὐτὴν τὴν πάλην τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος, θὰ λάμψει ἐντὸς ὀλίγου μὲ ὅλον του τὸ κάλλος, καθὼς μάρμαρον Πάριον, δουλεμένο ἀπὸ τὸ σφυρὶ ἀρίστων τεχνιτῶν, ἔδωκε εἰς τοὺς ναοὺς

τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄραϊα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄν ὁ Μυροκορδάτος, ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Τρικούπης ἦτον ἄξιοι νὰ εἶναι ὑπουργοὶ συνταγματικοὶ θὰ ἐνθουσιάζοντο τὸν λόγον τοῦ ἐνδοξοτάτου πρωθυπουργοῦ Πίτ : «Δὲν ἤξεύρω νὰ κυβερνήσω χωρὶς ἀντιπολίτευσιν».

Παντοῦ εἶναι καλὴ ἡ ἀντιπολίτευσις — εἰς τοὺς δικαίους τῆς ἥρας. Χωρὶς ἀντιπολίτευσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἤθελε πιστεύομεν ἀκόμη τὰ κρουστάλλια τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὸν οὐρανόν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεως τοῦ Κυβερνήτου εἶναι δώδεκα χιλιάδες στράτευμα, ἐκ τοῦ ὁποίου πέντε τακτικόν (τὸ τυπικόν ἦτον μία εὐμορφία, ἦλο ἀπὸ παλαιούς, στρατιωτικούς, εἶχαν πλήρη τὴν βάπτισιν τῆς φωτιᾶς), πενήντα ἐπτὰ πλοῖα, τοῦ πολέμου, τὸ κατάστημα τῶν Εὐελπίδων τῆς Τιρόνθου, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν σχολεῖον τοῦ Πόρου, τὸ Ὀρφανοτροφεῖον, κλπ. Τί νὰ ὁμιλῶ πρὸς εἰδήμονας ; Μὲ πέντε ἑκατομμύρια φρονίκων ἐκινούσε τὴν μηχανὴν τῆς ὑπηρεσίας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς σταθερᾶς θελήσεως τοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν διανομὴν τῆς γῆς εἰς τοὺς ἀγωνιστάς καὶ εἰς τὸν λαόν. Ὀλίγον καιρὸν πρὶν θανατωθεῖ, ἐπροσκάλεσε τοὺς Γερουσιαστάς· ἐκράτει μίαν ἐφημερίδα τῆς Ἀμερικῆς εἰς χεῖρας του : «Αὕτῃ ἡ ἐφημερίς, εἶπε, ἡ ὁποία ἀναφέρει περὶ διανομῆς γῆς εἰς ἄλλον κράτος, μ' ἐπαρκίνησε νὰ σᾶς προσκαλέσω. Διατί ἀργοπορεῖτε νὰ τελειώσετε τὴν ἐπεξεργασίαν σας εἰς τὸ νομοσχέδιον τῆς διανομῆς ; Θὰ ἔλθῃ ἕνας βασιλέας, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς παραδώσω εἰς αὐτὸν ὡς λογικὰ ὄντα... Ἄν γίνητε ἰδιωκῆται ὅλοι γίνεσθε ἀληθινοὶ πολῖται. Ἐπιταχύνετε ὅσον ζῶ, διότι δύνασθε νὰ ἔλθῃτε μίαν ἡμέραν καὶ νὰ μὲ εὗρῃτε κρύον κρυφάρι καὶ νὰ μετανεήσετε χωρὶς ὄφελος διὰ τὸν χαμένον καιρὸν».

Ἐπρονοῦσεν ὁ μακαρίτης Κυβερνήτης νὰ ἀγοράσῃ καὶ ἦλθ τὰ κτήματα τὰ τουρκικὰ, Βοιωτίας, Ἀττικῆς καὶ Φθιώτιδος, καὶ νὰ τὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς χωρικοὺς. Βέβαια ὁ νοῦς του πολλὰ ἀγαθὰ ἐπρόβλεπε ἀπὸ τὴν διανομὴν. Πιεῖς ἄτεχνα ὥς εἰποῦμεν τὴν ἐξάλειψιν τῆς ληστείας, τὸν πληθυσμὸν τοῦ λαοῦ, τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα. Ἀτυχέστατε Κυβερνήτα, οἱ λόγοι σου δὲν ἐπικυρώνονται ἀπὸ τὸ ἄσπρο μου μελάνι, ἀλλὰ ἀπὸ μαῦρον αἷμα καὶ ἀπὸ τὰ κοψίδια τοῦ Ἀγαλίδου.

Ἀναφέρω πράγμα πού δὲν ἤκουσα νὰ ἀναφερθεῖ εἰς τὴν Βουλὴν. Ὁ πρωθυπουργὸς εἶναι σήμερον ἰδιοκτῆτης ἑνὸς χωριοῦ Ἀγᾶ ὀνομαζομένου. Τοῦτο τὸ χωριὸν εἰς μίαν συνθήκην μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας θεωρεῖται βασιλικὸ Τουρκικόν, ὅθεν δημόσιον Ἑλληνικόν, ἀνῆκον εἰς τὴν Βασιλικὴν Κυβέρνησιν. Ὁ Κωλέττης τὸ ἐζήτησεν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Ἀντιβασιλείας· δὲν τὸ ἔλαβε ποτέ. — Πότε τὸ ἔλαβε ; Πότε τὸ δημόσιον ἐγκατέλειψε τὰ δίκαιά του ; Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Βάλζη ὡς ὑπουργοῦ τῆς Οἰκονομίας. Τὸ σχόλιον ἀνοικτὸν εἰς τὸν καθένα.

Τρεῖς φατρίες δὲν κυβερνοῦν, κινδυνεύουν τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ' οἱ δύο εἶναι μία. Ἀδιάφορο ποίους ξένους δουλεύουν, ἀρκεῖ ὅτι δὲν στένουν τὴν σημαίαν τους εἰς τὰ χόματα τῆς πατρίδος. Ἡ ἄλλη φατρία εἶναι ἡ αὐτοχθονική. Τὰς λέγω φατρίες, ὅχι ἀπὸ τὴν ποσότητα (ποῖοι καὶ πόσοι εἶναι ἀσήμερον), ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ρηχὸ καὶ κακοποιόν, ἰδιοτελὲς πνεῦμα φατρίας, τέλος, ὅχι ἐθνισμοῦ. Ἀξιαγάπητος καὶ ἀνδρεῖος βουλευτὴς εἶπε ὅτι καὶ τὰ πρόβατα γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ φατρία τῶν αὐτοχθόνων δὲν ἀραδιάζεται οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν προβάτων, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἂν τὴν γνωρίζῃ δὲν τὴν ἀγαπᾷ. Καὶ ποῖα εἶναι ἡ ἀλήθεια τῶν αὐτοχθόνων ; Ἡ ἀλήθεια αὕτῃ εἶναι ἡ καλὴ, νομικὴ καὶ ζωοποιὰ ἐρμηνεία καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ περιβοήτου Ψήφισματος Β' τῆς Συνελεύσεως.

Ποῖαν ἐπιθυμίαν τοῦ τόπου ἐξηγοῦσε τὸ ψήφισμα : Ζωήν, ἔλεγε, ζητῶ καὶ χάριν Ἑλληνικὴν. Πῶς ἐθεραπεύθη ἡ ἐπιθυμία αὕτη ; Εἰσαγωγὴν βλέπω κρέατος αὐτοχθονικοῦ, ὅχι πνεύματος Ἑλληνικοῦ. Τὸ Ἑλληνικὸν μεγαλεῖον εἶναι τιμιότης καὶ ἡρωϊσμός. Ἡ σημαία τοῦ δευτέρου Ψηφίσματος ἐστρατολόγησε ἀμαρτίαν καὶ ἔγκλημα. Ἐνὰς ρήτορας τῆς φατρίας, ἐγκωμιάζοντας τοὺς διορισμοὺς τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς 4 Αὐγούστου, ἐρχόμενος νὰ ἐπαινέσῃ καὶ τὸν Ἀρειοπάγον, ἔφυγε νὰ ἀναφέρει ὡς ἀπὸ ἑχενδρα φαρμακερῆ, νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν νέων Ἀρειοπαγιδῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν τὸν ἀνέφερε ὅλοι τὸν ἤβλεπαν. Αὐτὸς ὁ ρήτορας ἐνόμισε ὀλιγότερον ἀνόσιον νὰ μὴν λυπηθεῖ τὴν μητέρα του, νὰ μὴν ἐντραπεῖ τὰ βυζιά ποὺ τὸν βύζασαν καὶ τὰ χεῖλη ποὺ τὸν πρωτοφίλησαν εἰς τὴν ζωήν, παρὰ νὰ ἐπαινέσῃ τὸν δῆμιον τῆς Ἀντιβασιλείας, τιμωμένον ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη καὶ τοὺς συνεταίρους του αὐτοχθόνους, μὲ τὴν στολὴν τοῦ Ἀρειοπαγίτου. Ἡ φρενοβλάβεια τῶν Αὐτοχθόνων εὐρέθη σύμφωνος μὲ τὰ διεφθαρμένα τέλη τῆς καρδίας τῶν δύο

πρωθυπουργῶν. Ἐσμιξαν εἰς μίαν τῶφλιν πρωθυπουργοὶ καὶ αὐτοκράτορες. Τὴν ζυμίαν τῆς πατρίδος των κλαίει, θρηνεῖται ὁ τόπος, καὶ ἡ Ἑλλάς περιμένει πάλιν τὸν λυτρωτὴν της.

Μὲ ποίους τρόπους ἡ δυστυχιστάτη πατρίς νὰ σωφρονίσαι, νὰ φοβερίσαι τοὺς κακοβούλους πολιτικούς τοῦ νέου θεόθεν βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ! Νὰ τοὺς φοβερίσαι μὲ τὴν ἀτιμίαν ; Αὕτη γὰρ οὐ τιτρώσκει τοὺς ἐξ αὐτέης ζυγκειμένους. Ζυμωμένοι μὲ ἀτιμίαν δὲν τοὺς πιάνει ἡ ἀτιμία. Δὲν εἴσθε ἄτιμοι ἐσεῖς ὅσοι φορολογεῖτε τὸν λαὸν ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ τοῦ ἀσφαλίσετε ἰδιοκτησίαν καὶ ἡσυχίαν ; Παίρνετε τὴν δραχμὴν τῶν ἰδρώτων του καὶ τὸν ἀφῆντα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν λωλῶν καὶ εἰς ξένην μισελληνικὴν πολιτικὴν. Νὰ σᾶς νοουθετήσῃ ἡ πατρίς μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ; Ἐσεῖς σοφώτεροι τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Πλάτωνος, τῶν Θεῶν Ἀποστόλων, δὲν τὴν πιστεύετε. Ἄν πιστεύατε ὅτι εἴσθε ἀθάνατοι ἤθελε συλλογιζέσθε τὴν τρομερὴν εὐθύνην τῶν πράξεών σας. Συλλογιζόνται αὐτὴν τὴν εὐθύνην ὅσοι, ὀκνηροὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, δὲν βαθύνετε εἰς τὴν γνώσιν τοῦ καλοῦ, ὅσοι αἰχμάλωτοι ἰδιοτελείας πωλεῖτε εἰς τὸν πλεόν ἐπιτήδειον ἀγοραστὴν τὴν γνώμην σας, Θεὸν καὶ πατρίδα ! Ἦλθεν ὥρα νὰ κάμετε νόμους Ἑλληνικούς δικούς σας. Εἰρήνη βασιλεύει· καιρὸς ἀρμόδιος ἐργασίας. Ἐσεῖς μηδὲν ποιεῖτε· πλὴν ἡ δειλία σας καὶ ἡ ἀναισθησία σας θρέφει λύκους καὶ θηρία, καὶ παίρνετε εἰς τὴν ψυχὴν σας τὰ βάσανα, τὴν κατάρα καὶ τὴν δουλυσίνην τῶν μεταγενεστέρων.

Ἄν ἐν φοβεῖσθε τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, φοβηθεῖτε τὸν κόσμον. Δὲν εὐτύχησαν πάντοτε τὰ σχέδια τῶν ἀνθρώπων, ποῦ, διὰ νὰ πρωτεύουν αὐτοί, ἐκαταπάτησαν νόμους καὶ ἐλευθερίαν, ἐγέλασαν ἀπλούς, ἐφθαιραν ἀθώους. Ἐνας λαὸς ὅσον ἀδύνατος καὶ ἂν εἴναι, εἶναι ἐπίφοβος εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ὀργῆς του. Κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν τακτικὴν πτώσιν, ἀπὸ τὴν Βασιλικὴν ἀποβολὴν κακούργου ὑπουργείου φαίνεται κατεπεῖγον, ὁμοιάζει ἀναγκασίον, διὰ νὰ ἀθωωθοῦν, διὰ νὰ ἐξιλεωθοῦν εἰς Θεοί, ὡς ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι.

Ὁπλαρχηγοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὑπουργοί, βουλευταί, γερουσιασταί, ποῦ κυβερνᾶτε σήμερον τὸ σκάφος τῆς πατρίδος, ἂν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σας καταστραφεῖ ἡ Ἐλευθερία καὶ ματαιωθοῦν οἱ ἀγῶνες καὶ τὸ χυμένο αἷμα παλληκαρίσια, καὶ σᾶς προφθάσῃ εἰς τὰ ζῶντα σας ἡ ἐθνικὴ ἐκδίκησις, ὅσα μαρτύρια καὶ ἂν σᾶς κάμουν οἱ ἐκδικούμενοι πάλιν πολὺ θὰ μείνῃ νὰ ἐκτελέσῃ εἰς τὰς ψυχὰς σας ἡ θεία δικαιοσύνη.

Ἄν ἔνοιγε ὁ μακαρίτης στρατηγὸς Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὸ μνημεῖον τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἐβλεπε τὴν ἰδιοτέλειαν, τὴν ἀναξιοσύνην, τὴν ἐπιβουλήν, τὴν δοξομανίαν, τὴν λωλειάν, τὴν ἄργητα... Τί θὰ σᾶς ἔλεγε ; - Κοίμου εἰς τὸν τάφον σου γέροντα, καὶ ἡ ψυχὴ σου ὥς χαίρεται τὴν ἀθάνατον μακαριότητά, μὲ ἄλλους σὺν καὶ σὲ εὐεργέτας τῆς πατρίδος. Ἀφῆσες εἰς τοὺς συμπολίτας σου ὠφέλιμην κληρονομίαν καὶ μὲ τὰ σοφὰ σου ἀπομνημονεύματα. Τὸ ἔθνος μοῦ φαίνεται θὰ πάρῃ καὶ ἐμὲ εἰς ἀγάπην ἐπαιδὴ ἐστάθηκα αἷτιος καὶ παρακινήτης σου νὰ τὰ γράφεις, καθὼς καὶ ἄλλοτε μ' ἐπῆρε εἰς ἀγάπην, ὅταν δὲν διέφερα γνώμης ἀπὸ τὸν ἐνάρετον καὶ ἄφοβον Πολυζωῖδην.

Μὴ μὲ προσβάλλει κανεὶς ὅτι τάχα ἐνθυμίζω αὐτὸ διὰ κόχνημα. Δὲν συνεργήσαμεν ἡμεῖς εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Κακίας ὑπερβολικῆς ἐπλεόναζε καὶ τότε ἡ Ἑλληνικὴ γῆ, ἀλλ' ἡ θεία Πρόνοια, αὐτὴ, μοῦ φαίνεται, ἀποστράφη νὰ ἰδεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ γέροντος συντριμμένην ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ δημίου εἰς τὰς λεῦκες τοῦ Ναυπλίου καὶ δὲν συγχώρησε νὰ φέξῃ ποτὲ ἡ ἀμαρτωλὴ ἡμέρα τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ του. Πλὴν, ἂν ζήσω, ἔχω ἐλπίδα νὰ ἰδῶ νὰ φέξῃ ἡ ἡμέρα τῆς καταδίκης τῶν ἀπανθρώπων ἐχθρῶν τοῦ ἀθώου καὶ φιλοχρίστου στρατηγοῦ. Μίσος κατὰ κακούργων ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀγάπην πατρίδος.

Μεγάλαν μαθήματα τῆς ὑπὲρ πατρίδος ἀγάπης μᾶς προσφέρει τὸ βιβλίον τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, καί, ὅταν συλλογισθοῦμεν ὅτι δὲν ἔλλειψαν ἀπὸ τὸν ἄνδρα εὐγλωττία καὶ ἀνδρεία, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴν τὸν κρίνομεν ἰσότιμον μὲ τὰ ἐνδοξότερα τέκνα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἄν θέλωμεν νὰ εἰποῦμεν καὶ ὅτι ὁ μακαρίτης ἐστάθη ὑπέρμαχος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ τοῦ κόσμου, ἡ δόξα του μεγαλύνει μὲ τὴν δόξαν τοῦ κυροῦ του, καὶ πρέπει νὰ τὸν ὑμνολογήσωμεν καὶ ὡς ἄνδρα ἀνώτερον τῶν ἀρχαίων.

Δὲν θὰ ἦτον ἀριετὸς ἔπαινος τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἂν ὁ Ἀρκάδιος Φιλοποίμην, ἔχι κατ' ἄξιον, ἀλλὰ κατὰ τάξιν ὕστερος τῶν Ἑλλήνων, ὡς τὸν ἔκριναν οἱ περιβόητοι Ρωμαῖοι, ἂν ὁ Ἀρκάδιος στρατηγὸς ἀπλώνε τὴν δεξιάν του εἰς τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν ἔπαιρνε ὡς τὸν πρῶτον ἄνδρα τῆς νέας Ἑλλάδος, καὶ νὰ κλείσῃ, νὰ σμιχθεῖ οὕτως τὸ χάσμα τῶν αἰώνων, ἐπειδὴ

μᾶλλον ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς συναθλητάς του ὁμοῦ, πρῶτος μᾶλλον αὐτὸς θὰ σῶρει πρώτους καὶ ὑστερους τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ παλαιὰ Ἑλλάς ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Κέκροπα· ἡ νέα ἀπὸ τὸν Βάσιγκτον καὶ ἀπὸ τὸν Ρήγα Φεραῖον καὶ τὸν φαεινὸν πολιτισμὸν Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τὸ μεγαλεῖον τῆς θὰ φανεῖ καὶ μεγαλοπρεπέστερο τοῦ ἀρχαίου, καὶ θὰ λάμψει ὡς ἥλιος μεσημεριοῦ, ὅταν τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ἡ Ἰωνία, γίνουν τέλος ἀναντιρρήτως Ἑλληνικά. Μεγάλη καρδία τελειοποιημένη, καθαρισμένη ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, κατορθώνει τὰ πάντα εἰς τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Ἐλπίζω ὅτι οἱ λόγοι μου εὐρίσκουν ἀντίπαλον εἰς τὴν ψυχὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἢ μᾶλλον εἶμαι ἐγὼ ἓνας ἀντίπαλος τῶν γενναιοτέρων Ἑλλήνων τοῦ καιροῦ μου. Κοιτάζω εἰς τὰ μάτια τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ μάτια τῆς δὲν κατεβάζουν τὰ ἐδικά μου.

Ἐλπίζω ὅτι οἱ λόγοι μου ὅσοι ἀποβλέπουν τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνη εἶναι ἀρεστοὶ εἰς ὅλους, ἴσως εἶναι καὶ ἄνισοι τῆς ἀγάπης τοῦ ἔθνους πρὸς τὸν μακαρίτην. Ἄλλοι λόγοι μου πολλοὶ πιθανὸν νὰ μὴν παραδεχθοῦν, ἴσως καὶ ἀπὸ πολλοὺς. Εἰς αὐτοὺς ὑποβάλλω τὰ ἀκόλουθα. Ἐγγραφα κυριευμένος ἀπὸ φόβον τῶν κινδύνων τῆς Νεοελληνικῆς κοινωνίας. Διὰ νὰ βεβαιωθῇτε τοῦ κινδύνου χρειάζεται τάχῃ νὰ ἀκούσετε καὶ νὰ ἰδῇτε ξένης δυνάμεως στράτευμα νὰ πατεῖ τὰ χώματά σας; Τῇ ἀληθείᾳ δὲν θὰ ἦτο συμβὰν πρωτοφανές. Πενήντα ἔθνη ἀπὸ χιλίους χρόνους καὶ ἐδῶ ἦλθαν καὶ ἐπάτησαν τὰ χώματα τῆς πατρίδος καὶ ἐστάθη πάντοτε χειραγωγὸς τῶν ξένων ἡ διχόνοια, τὸ μικρὸ πνεῦμα, ἡ σχολαστικότης, ἡ ἀνανδρία καὶ ἡ ἀναισθησία.

Ἰξεύρω περισσότερο ἀπὸ τὸν καθέναν τὰ ἀμολόγητα δεινὰ τοῦ καιροῦ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τὴν δυσφημίαν εἰς τὸν κόσμον τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

Κυριευμένος, εἶπα, ἔγγραφα ἀπὸ φόβον, ἀλλ' ἔμουν κάτοχος καὶ τῆς σταθερᾶς ἐλπίδος, ὅτι τὰ τωρινὰ παθήματα τῆς κοινωνίας, τὸ ξενεύρισμα τῆς ἐξουσίας, θεραπεύονται ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, ἂν θέλουν οἱ ἄνθρωποι. Κανένας ἐχθρὸς δὲν προσβάλλει τὸν τόπον. Ἡ δίπλα, ποῦ πῆρε ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία τώρα, εἶναι ὁ ἐχθρὸς τοῦ τόπου. Ἄς ἀλλάξει λοιπὸν φύλλον ὁ νοῦς, καὶ ἡ εἰρήνη, καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν, ποῦ ὑπόσχεται τὸ νέο κυβερνητικὸ σύστημα, τὸ λογικότερο καὶ φιλελευθεριότερο ποῦ νὰ ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, θὰ εὐτυχήσουν τὴν Ἑλλάδα ἑλλην, ὁλην.

Μίαν φορὰν ὁ παρὰ πᾶσιν ἀγαπούμενος Νικηταρᾶς εἶπε τοῦ Κυβερνήτου: «Ἀντίς ποῦ ἦλθε ὁ Δράμαλης ἂν ἤρχετο ὁ Σουλτάνος, καὶ νὰ τὸν νικήσωμεν». «Καὶ αὐτὸ ἤθελε σᾶς εἶναι ἀνωφελές, ἀπειρήθη ὁ Κυβερνήτης, ἂν δὲν σκοτώσετε πρῶτα τὴν κακοήθειαν τῆς καρδίας».

73. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ*

(Ὁ ποῖον ἔργον πρακτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον τῇ φίλῃ πατρίδι δύνανται τις νὰ πράξῃ διαθέτων ἐπὶ τούτῳ ἐτησίως ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας δραχμῶν ὡς ἔγγιστα).

Πιστεύω ὅτι συμμορφώνομαι ἐντελῶς μὲ τὴν προαίρεσιν καὶ τὸν πόθον τοῦ ἀγωνοθέτου, διὰ τῆς ὁποίας μέλλω νὰ κάμω προτάσεως περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἑκατὸν πενήντα χιλιάδων δραχμῶν.

Ὁ ἀγωνοθέτης ζητεῖ ἔργον πρακτικόν, θετικόν, κατορθωτόν, ὠφέλιμον εἰς τὸ πανελλήνιον. Τοιοῦτο προσὸν νομίζω ὅτι ἔχει ἡ ὑποβαλλομένη εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀγωνοδικῶν καὶ εἰς τὸν φιλόπατριν δωρητὴν πρότασίς μου.

Προτείνω λοιπὸν τὸ δῶρημα τοῦτο νὰ ἀφιερωθεῖ πρὸς βοήθειαν τῆς χρήσεως, τῆς προόδου τῆς ἀπλοελληνικῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης τοῦ Πανελληνίου.

Θέλω ἀποδείξει ὅτι ἡ κοινὴ γλώσσα δὲν εἶναι εἰς χρῆσιν παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς φυλῆς. Θὰ φέρω παραδείγματα ἄμεμπτα τῆς φωνῆς τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐμορφώθη ἀπὸ τὴν σειρὰν τῶν αἰώνων

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ τῆς χρονικῆς περιόδου 1872-1874, φ. 22, γραμμένα δίπλευρα (30 x 20), σωζόμενα στὸ ἀρχεῖο μας. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐργασίᾳ μας «Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀνέκδοτα κείμενα», ὅ.π., σσ. 88-104.

καὶ ἀπὸ τὴν παραδοχὴν τῆς ὁλομελείας τοῦ ἔθνους. Θὰ φανεῖ τὸ κέρδος τῆς χρήσεως καὶ ἡ ζημία τῆς μὴ χρήσεως αὐτῆς. Τέλος, πῶς θὰ καρποφορήσῃ ἡ εὐεργεσία τοῦ ἀγωνοθέτου καὶ θὰ πιστοποιηθεῖ ὁ στίχος τοῦ ποιητοῦ :

Ὁ πλοῦτος
θεῖος στὰ χέρια τοῦ κκοῦ.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη μὲ τὴν ἀλήθειαν μεγάλης ἀρετῆς κριτικῆς ἢ νοημοσύνης διὰ νὰ κρίνωμεν ὅτι ἡ γλώσσα ἦν μεταχειρίζονται οἱ πεπαιδευμένοι, οἱ δικηγόροι, οἱ ἐφημεριδογράφοι, οἱ ἱεροκήρυκες, δὲν εἶναι ἡ κοινὴ γλώσσα τῶν νέων Ἑλλήνων. Ἡ καθαρεύουσα, ἥτις ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ παρὸν ἰσχύει, μεταχειρίζεται λέξεις, τύπους γραμματικῆς μὴ οὔσης εἰς ἐνέργειαν, νομίσματα, οὕτως εἰπεῖν, πρὸ αἰώνων πεσόντα εἰς ἀχρηστίαν καὶ καθεύδοντα μόνον ἐν τοῖς κόλποις τῶν συγγραφέων καὶ τῶν λεξικῶν. Συρράπτει μῆγμα ἀσύγλωστον φράσεως ἀρχαίας μὲ φωνὴν νεοελληνικὴν. Πρὸς βεβαίωσιν ἀρκεῖ νὰ φέρω τινὰ παραδείγματα :

Ἡ ἑλλειψὶς κοινῆς μητροπόλεως ἀπεδείκνυε παρὰ τοῖς Ἑλλησι φροῦδα τὰ κισθήματα αὐτά.

Τὰ κόμματα προηλείφοντο μετὰ πρωτοφανοῦς ζέσεως.

Ἦν ἡ τις παθοῦσα τὰς φρένας ὑποκτόνησε (Τὸ ῥῆμα αὐτὸ εἶναι εἰς μεγάλην χρῆσιν σήμερον ὅποιος τὸ πρωτο-αρπάζει).

Ἀπεπειράθη νὰ αὐτοκτονήσῃ διὰ πιστολίου.

Ἡ εὐγνωμοσύνη κοχχραγμένη ἐν ταῖς πλατῖ τῆς καρδίας μου.

Τείνει τὸ οὖς.

Ὁ Ρῶσσης στρατάρχης ᾠδήγησε τὸν ξένον τοῦ Τσάρου ἐννοεῖ τὸν ξενιζόμενον Πέτρον ἡγεμόνα.

Ἀφοῦ ἔφαγαν ἵππους, κίνας, γαλᾶς καὶ μῦς, ἤρξαντο τρώγοντας ἀλλήλους.

Ἐληστεύθη ὁ περίφημος ἱστορικὸς Μόμβεν εἰς Νεάπολιν, γράφει ἡ ἐφημερίς. Ἦσαν αἰπόλοι ἐκ τῶν περιχώρων (ὡς ἦν Θεοκρίτου).

Ὁ δῆμαρχος ἀπεπειράθη νὰ ἐξαφανίσῃ ὅλας τὰς παλαιὰς κρήνας.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εὕρῃ τις τὸν μῆτον τῶν ραδιοσυγγῶν.

* * *

Δὲν ἔχω προαίρεσιν νὰ κατηγορήσω τὸ εἶδος τῆς γραφῆς τῶν λογίων, δέχομαι καὶ νὰ τὸ ἐπαινέσω πρὸς ἀποφυγὴν ὑποψίας κακοβουλίας, λέγω μόνον ἀπαθῶς ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους. Μὴ κατηγορηθῶ ἂν ἔφερα παραδείγματα ἀξιόμειπτα ἴσως καὶ ἀπὸ τοῦς γράφοντας τὴν καθαρεύουσαν, ἀλλὰ ὁ τρόπος ἐκεῖνος τοῦ γράφειν ρέπει ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ ἐλαττωματικὸν ἐκεῖνο εἶδος. Ὅποιαδήποτε σύνθεσις λόγου, ἡ ὁποία μεταχειρίζεται δοτικὰς, αἰτιατικὰς ἀρχαίας, ῥήματα, ὀνόματα ἀγνώστου σημασίας, κλίσεως μὴ κανονισμένης ἀπὸ τὴν κοινὴν γραμματικὴν τῆς φυλῆς, ἰσχυρίζομαι ὅτι δὲν εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ ἔθνους. Ἡ μετριοτέρα κατηγορία ἦν δύνатаί τις νὰ κάμει κατ' αὐτῆς εἶναι ὅτι φέει ἄνθη χωρὶς εὐωδίαν. Τυῦτο ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς ὑψηλοφρονοῦντας ὅτι γράφουν τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν. Τὰ ἄνθη ἐκεῖνα τῆς ἀρχαίας εὐωδιάζουν, μυριευωδιάζουν προστηκόντως εἰς τὸν ἀνθῶνα των.

Ἀλλὰ ἡ ἀπλὴ γλώσσα ἔχει τάχα δύναμιν, ἀξίαν, ἐπιτηδειότητα, νὰ ἐξηγήσῃ, νὰ φανερώσῃ ιδέας, διδασκαλίαν ἐπιστημονικὴν, πάθη, αἰσθήματα ; Μὰ τὴν ἀλήθεια, ἂν τις ἐφιλονίκει τὴν ἱκανότητά αὐτὴν, ὥς μιμηθῶμεν πρὸς αὐτὸν τὸ παράδειγμα ἐκεῖνου ὅστις πρὸς ἄνδρα ἀρνούμενον τὴν κίνησιν περικωρίσθη νὰ σηκωθεῖ ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ περιπατῶν ἀντέκρουσε τὴν παράλογον θεωρίαν τοῦ ἀντιδίκου. Τινὲς προσθέτουν ὅτι καὶ τὸν ἐρράπισε πρὸς ἀσφαλεστέραν ἀπόδειξιν τῆς ἀξιώσεώς του.

Συνάπτω καὶ ἐγὼ σειρὰν παραδειγμάτων, καθ' ἃ φαίνεται ἡ δύναμις, ἡ χάρις τῆς ἀπλῆς φυσικῆς φωνῆς τοῦ ἔθνους εἰς θέματα εἴτε ἐπιστημονικά, εἴτε ἱστορικά, εἴτε ποιητικά. Παρακαλῶ τοὺς κυρίους ἀγωνοδίκας νὰ μὴν προχωρήσουν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὑπομνήματός μου, ἂν δὲν ἀναγνώσουν πρὶν τὰ ἐπισυναπτόμενα παραδείγματα εἰς τὸ τέλος (1).

Ἀναγινώσκοντες τὰ παραδείγματα αὐτά θερμοπαρκαλῶ τοὺς κυρίους ἀγωνοδίκας νὰ προσέξουν καλὰ καὶ νὰ κρίνουν εἰς ποίαν ἐπαρχίαν, εἰς ποίαν διάλεκτον τῆς νέας Ἑλλάδος ἀνήκουν τὰ

1. Στὸ αὐτόγραφο, δυστυχῶς λείπουν.

υποβληθέντα παραδείγματα. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ ἔντιμοι δικασταὶ δὲν θὰ δυνήθωσι νὰ βεβαιώσωσι ὅτι δηλαδὴ τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα διάλεκτον νεοελληνικήν. Ὅθεν γίνεται πλέον παρὰ δῆλον ὅτι εἰς τὸ πλάγιον τῆς ἰδιαιτέρας διαλέκτου τῶν ἐπαρχιῶν ὑπάρχει γλώσσα μία δημοτικωτάτη, ἔχει ἰδιοκτησίαν ἀποκλειστικὴν πόλεως τινος, ἀλλ' ἔθιμον ἐθνικόν, συνθήκη ὁμολογουμένη παρ' ὅλων, νόμος !

Μὲ τὴν ἀπλὴν πασίγνωστον φωνὴν ἐρρητόρευσεν ὁ Ἰωάννης Κωλέττης εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἑτεροχθόνων καὶ αὐτοχθόνων καὶ ὁ κόσμος δὲν ἔπαινε τὴν ἀναπνοὴν του, διὰ νὰ τὸν ἀκούει. Μὲ αὐτὴν καὶ ὁ Νικόλαος Μαυρομάτης ἐκεραυνοβόλησεν ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν βῆμα τὸν πρίγκηπα Μετερνίχιον.

Ὅποῖος ἄχαρι στοχασμὸς πλανᾷ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐπὶ λόγῳ διορθώσεως ἢ μεταρρυθμίσεως νὰ ἀκρωτηριάξωσι, νὰ στρεβλώσωσι τὴν πάτριον φυσικὴν γλώσσαν, τὴν ὡς ἐκ θείας μοίρας κατεργασμένην πάγκοινον εἰς τὸ πανελλήνιον ; Ἐδῶ ἀρμόζει ν' ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην Γάλλου ἀνδρός, ἐπισημοτάτου πολιτικοῦ, ρήτορος, φιλολόγου. Καθεὶς δύναται νὰ κρίναι τὴν ἀξίαν τῆς καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα : «*Le propre d'une langue, c'est, d'être une convention admise et comprise de tout le monde. Dès lors, la fixité est de son essence, et la fixité, ce n'est pas la stérilité. Defiez vous des gens qui disent qu'il faut renouveler la langue ; c'est qu'ils cherchent à produire avec des mots des effets qu'ils ne savent pas produire avec des idées. Jamais un grand penseur ne s'est plaint de la langue comme d'un lien qu'il fallût briser. Ils (les grands écrivains) ont grandement pensé, naturellement écrit et l'expression naturelle de leurs grandes pensées en a fait des grands écrivains.*»

Θ' ἀμαρτήσωμεν τώρα ἡμεῖς τάχα, ἂν εἰς τοὺς καταφρονετὰς τῆς ἀπλῆς γλώσσης, εἰς τοὺς παραγνωρίζοντας τὴν ἀξίαν τῆς καὶ προτιμῶντας τὴν καθαρεύουσάν, ἀποδώσωμεν τὴν μομφήν, οἷαν ὁ χρησμὸς τῶν Δελφῶν ἔδωκεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, τοὺς θεμελιωτὰς τῆς Ναλκηδόνος ; Εἰς τὸν Βύζαντα¹, προαιρούμενον νὰ γίνῃ ὁδηγὸς νέας ἀποικίας, ἐχρησιμοδότησεν ἐρωτώμενον τὸ μαντεῖον : «*Φέρε νέαν ἀποικίαν, κτίσον νέαν πόλιν ἀπέναντι τῆς πόλεως τῶν τυφλῶν.*» Καὶ ἐθεμελίωσε τὸ Βυζάντιον, τὴν περίφημον μετέπειτα Κωνσταντινούπολιν.

Ἀξίζει τάχα τὸν κόπον νὰ ἀπαντήσω εἰς τὴν κατηγορίαν τινῶν, οἵτινες θεωροῦν τὴν ἀπλὴν γλώσσαν, ἂν καὶ καταγομένην ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, ὡς διεφθαρμένην, ἔθεν καὶ τὴν ἀποστρέφονται ; Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω πρὸς ἀπολογίαν τῆς τὸ εὐφραδες ἐπιχείρημα πεπαιδευμένης κυρίας, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον, εἶπεν, ὡς νὰ ἔλεγέ τις ὅτι τὰ τέκνα εἶναι ἢ διαφθορὰ τῶν γονέων. Ἰσως, ἴσως ἔλθῃ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ χαιρετήσουσιν τὴν ἀπλὴν μὲ τὸν στίχον τοῦ Ὀρατίου : *Matre pulchra, filia pulchrior.*

Εἶναι ἀνάξιον τῷ ὄντι, ἀφοῦ ὁμολογουμένως ἡ νέα γλώσσα εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς ἀρχαίας, νὰ τὴν δικαιολογήσωμεν ἀπὸ τὸ ὄνειδος τινῶν ὡς βάρβαρον—καὶ ὡς βάρβαρον τὴν χαρακτηρίζουν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ψηφίσματα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος. Βάρβαρον νὰ εἰπῇς φεγγάρι ἀντὶ σελήνης ; Ὁ μακαρίτης Σπ. Τρικούπης, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλεως Ὁξφόρδ, τῷ λέγει ὁ Βιβλιοθηκάριος : «*Ἐβαρβαρώθη ἡ γλώσσα σας, τὴν σελήνην ὀνομάζετε φεγγάρι.*» Ὁ Κύριος Τρικούπης τῷ ἀπαντᾷ : «*Δὲν εἶναι ποσῶς βαρβαρότης, καθὼς ἡ σελήνη προέρχεται ἀπὸ σέλας, ἡμῶς καὶ τὸ φεγγάρι προέρχεται ἀπὸ φέγγος ἐλληνικώτατον.*»

Κλίνω μάλιστα νὰ πιστεύσω προτιμότερον τὸν ὀρισμὸν Γάλλου φιλολόγου, ὅστις, μὲ τὸ ἐπιγραμματικὸν ὕφος τοῦ Μοντεσκιέ, ὀρίζει τὴν νεοελληνικήν *C'est du grec ancien simplifié.*

Ἐβαρβαρώθη ἡ γλώσσα μας, ἂν δὲν λέγει πλέον ὁ καὶ ἡ ἐνδοξος ἀλλὰ λέγει ὁ ἐνδοξος, ἡ ἐνδοξη, ἔχει ὁ καὶ ἡ φρόνιμος, ἀλλὰ ὁ φρόνιμος, ἡ φρόνιμη, ἔχει ὁ καὶ ἡ ἄδικος, ἀλλὰ ὁ ἄδικος, ἡ ἄδικη, καὶ ἀπέφυγε τὸ ἀφύσικον ἐρμυφρόδιτον ;

Δισχυρίζονται τινες ὅτι ἡ ἀπλὴ γλώσσα πολεμουμένη τόσον ζωηρῶς ἀπὸ τοὺς λογίους, κατηγορουμένη ὡς βάρβαρος, ἔπεσεν εἰς ἀχρησίαν. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπρόκοψε μὲ τὸ δῆθεν, μὲ τὸ λίαν, μὲ τὸ ἔνεκα...

1. Στὸ αὐτόγραφον διαβάζεται : Βάθιν.

Μὴν ἀποστραφῆτε τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀκολούθου φωτεινοῦ ἀνεκδότου :

Ἐμείλυν εἰς ὀρκωτὸν δικαστήριον μάρτυς νὰ ἐξετασθεῖ. Τοῦ λέγει ὁ πρόεδρος : «Κάμε ἥρ-
κον εἰς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαναλάμβανε ὅ,τι ἐγὼ λέγω».

Πρόεδρος Ὁμνύω.

Μάρτυς Ὁμνύω.

Πρόεδρος Συνειδῶς

Μάρτυς Συνειδῶς

Πρόεδρος τὰς ἐπικειμένους

Μάρτυς τὰς ἐπικειμένους

Πρόεδρος εἰς τὴν ψευδομαρτυρίαν

Μάρτυς εἰς τὴν ψευδομαρτυρίαν

Πρόεδρος ποινὰς

Ἐδῶ ὁ μάρτυς ἐσταμάτησε, σιωπᾷ. Τὸν παρακινεῖ ὁ πρόεδρος :

—Ὁρκίσου ! ἂν σιωπᾷς, θὰ τιμωρηθεῖς.

—Ἀς τιμωρηθῶ, λέγει ὁ μάρτυς, ἀλλὰ δὲν πεινάω, ἔφαγα...

Περὶ τὸν νὰ σημειώσω ὅτι τὸ δικαστήριον, οἱ ἑνορκοὶ, τὸ ἀκροατήριον ἐξερράγησαν εἰς ἀκρά-
τητον γέλωτα καὶ ὁ μάρτυς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, πῶς νὰ δώσῃ τόσην ἀφορμὴν γέλωτος, ἢ ὁμο-
λογίᾳ τοῦ ὅτι δὲν πεινᾷ, ἢτι δὲν εἶναι νηστικός !

Ἄξιον ἀπορίας φαίνεται : νέοι τινές, καυχώμενοι ὅτι πρεσβεύουν δημοκρατικὰ φρονήματα,
λαλοῦν μὲ φωνὴν μὴ καταληπτὴν ἀρκεύοντως ἀπὸ τὸν κυρίαρχον λαόν. Πλὴν καὶ ἀνὴρ ὁγδοηκοντού-
της, ὀρεχθεὶς νὰ κηρύξῃ νέαν θρησκείαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἔγραψε τὰ δόγματα τοῦ δω-
ρικῶς. Ἀγνοῶ ἂν ὠφελήθη καὶ τῆς συμβουλῆς παρὰ φίλου νὰ μεταποιήσῃ τὸ ἀμὴν εἰς ἀμάν.

Δὲν θέλω νὰ παραλείψω μίαν ἄλλην κατηγορίαν κατὰ τῆς ἀπλῆς γλώσσης, καὶ ἡ ὁποία δύ-
ναται νὰ εἶναι κείμενον συζητήσεως, τοῦτέστι ὅτι ἡ ἀπλή γλώσσα εἶναι πτωχή, πᾶμπτωχη, ὡς
λέγουσι. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἦτο τῶν ἀδυνάτων ἔθνος ἀποκλεισμένον ἀπὸ πᾶσαν ἐνέργειαν πολιτικὴν,
στρατιωτικὴν, καταφρονεμένον ἀπὸ τὸν ὑπερήφανον κατακτητὴν, ὡς ὑπόδουλον καὶ ἄπιστον, νὰ
μορφώσῃ, ν' ἀποκτήσῃ γλώσσαν πλουσίαν, νευρώδη, τοῦτέστι ἰσχυράν, εὐγλωττον. Ἄν τὴν σή-
μαρον ἢ φυλὴ ἢ Ἑλληνικὴ δὲν ἔχει γλώσσαν πλουσίαν, ἀνδρικήν, τὸ λάθος εἶναι καὶ εἰς τοὺς λο-
γίους τοῦ ἔθνους, οἵτινες δίδοντες τὰ πρωτεῖα, τὴν προτίμησιν, ἀπὸ τὰ 1821, ἔτος πρῶτον τῆς
ἐλευθερίας, ἄλλοι εἰς τὸ χιμαίρικόν σύστημα τῆς ἀναστάσεως τῆς γλώσσης Δημοσθένους καὶ Θου-
κυδίδου, ἄλλοι εἰς τὸ ὀξύμωρον (κουτοπόνηρον) ¹ σύστημα τῆς καθαρουσύσης, ἐμάρανεν τὴν ἀπλὴν,
τῆς ἔκοψαν τὸ πτερό, ὡς πτηνοῦ τοῦ ὁποίου ψαλιδίζομεν τὰ πτερὰ καὶ κωλύομεν ² τὸ πέταμα
εἰς τὸν ἀέρα.

Μάρτυρες αὐτήκοοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐμφυλίων πολέμων ὑπερπαινοῦν τὸν εὐγλωττον τρό-
πον τῆς ὁμιλίης τῶν κοινῶν ἀνθρώπων μαχομένων διὰ λόγου, ὁ καθεὶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, μά-
λιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ Ρουμελιωτῶν, τότε, εἰς τὴν
εἰσβολὴν τοῦ Γκούρα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄν τὸ ἀπλοῖκόν σύστημα ἦτο τότε εἰς τιμὴν, ἤθελε
συμβεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Δάντη, ὅπου ἡ δη-
μοκρατικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ ἐλευθερία, κεντῶσαι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἐξωογονοῦσαν τὸ πνεῦμα
τῶν συγγραφέων καὶ ἐκ τούτου ἐμορφώθη, ἐπλάσθη μία φιλολογία πρωτότυπος καὶ πλουσία, θαυ-
μαζομένη παρ' ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Ἄν, ὡς φυσικὸν καὶ ἀναντίρρητον, ἡ γλώσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἦτον ἐλλιπὴς ἀπὸ λέξεις
ἐπιστήμης καὶ τέχνης, εὐκολος ἡ θεραπεία, δανειζόμενοι οἱ συγγραφεῖς ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιον
τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὡς ἔκαμαν οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, κάμνουν καὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ
καὶ οἱ Σέρβοι τῶν ἡμερῶν μας. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰζάρας διδάσκων μὲ τὴν πύ-
τριον διάλεκτον εἶπεν εἰς φίλον μου ὅτι ἀναπληρῶνουν τὰς ἐπιστημονικὰς ἐλλείψεις τῆς γλώσσης
τῶν ἀρῶντες ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν.

1. Μετέχει τῆς ἀπλῆς, μετέχει τῆς ἀρχαίας, τὸ ἔχει διόριστον [Σημείωση τοῦ Γερτσέπ].

2. Στὸ κείμενον γραμμένον μὲ μελάνι ὁ κενεῖται καὶ μὲ μολύβι, ἀπὸ κάτω, κωλύομεν. Προτιμήσαμε
τὸ δεύτερον.

Τῇ ἀληθείᾳ, βαθύνοντες μὲ τὸν στοχασμὸν μας εἰς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, θὰ εὐρωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα ἥτις λείπει ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἀλλὰ τὸ ὕψος. Τί εἶναι ἡ γλῶσσα, τί τὸ ὕψος; Ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ ὕλη, τὸ ὕψος ἡ μορφή, τὰ χρώματα, ἡ πλοκή τοῦ λόγου. Οἱ λόγοι συγχύζουν γλῶσσαν καὶ ὕψος. Θὰ φανεῖ ἡ πλάνη των ἀπὸ τοῦ ἐξῆς παράδειγμα.

Εἶναι τάχα ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὸ στόμα τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, τοῦ λαοῦ ἐκείνου, δὲν ἦσαν κινὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ῥήματα, τὰ ἐπίθετα: εὖχομαι, πρῶτον, ἄνδρες, διατελῶ. εὖνοιαν, ὕμιν, ἀγῶνα, πόλιν, εὐσεβεῖα, δόξα, θεοὺς, ἀντίδικον, ἀκούειν, ἔπειτα, παρίστημι, μάλιστα, ὑπάρχω, ἀκροάζομαι, νόμος, ἔρκος; Ἀλλ' ἔρχεται ῥήτωρ τεχνίτης, συλλέγει, ἀνθολογεῖ ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ τὰ πάγκοινα ὀνόματα, ῥήματα κλπ. καὶ μορρώνει τὸ ἀκόλουθον ἀριστοῦργημα περιήδου καὶ ὕψους:

«Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ταῖς θεοῖς εὖχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσῃν εὖνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὕμιν, τοσαύτην ὑπάρξει μοι παρ' ὁμῶν εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα» ἔπειθ', ὅπερ ἐστὶ μάλιστα ὑπὲρ ὁμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας τε καὶ δόξης, τοῦτο παραστήσαι τοὺς θεοὺς ὕμιν μὴ τὸν ἀντίδικον σύμβουλον ποιήσασθαι περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν ὁμᾶς ἐμοῦ δεῖ (σχέ- τλιον γὰρ ἂν εἴη τοῦτό γε), ἀλλὰ τοὺς νόμους καὶ τὸν ἔρκον, ἐν ᾧ πρὸς ἅπασιν ταῖς ἄλλοις δι- καίαις καὶ τοῦτο γέγραπται, τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροάσασθαι.

Ἄς βεβαιώσωμεν ὅτι ὁ Δημοσθένης ὠμίλει, τὴν ὠμίλει τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐδεὶς τῶν Ἀθηναίων ἐξηγεῖτο ὡς ὁ Δημοσθένης. Τί τοὺς ἐχώριζε; Τὸ ὕψος. Ἡ γλῶσσα μία. Τὴν γλῶσσαν ὁ νοσηχὴς συγγραφεὺς τὴν λαμβάνει ἀπὸ τοὺς πολλούς, ἂν δὲν θέλει νὰ γίνῃ ἀξιογέλαιος ἢ καρποφόρος ὡς ἡ κυπάριστος μὲ τὰ μῆλα τῆς.

Ἡ πτωχεία τῆς νεοελληνικῆς εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πρὶν γεννηθῇ ὁ Ὀμη- ρος, ὁ Πίνδαρος, τῆς ἀγγλικῆς πρὶν γεννηθεῖ ὁ Σαίξπηρ, τῆς γαλλικῆς πρὶν τοῦ Montaigne καὶ τῆς ἰταλικῆς πρὶν τοῦ Δάντη.

Stromenti vozzì ei maneggiava e dura
era la pietra ed a risponder sorda
L' ammirante n' uscian figure vive
guai d' ira, guai di duol, guai di pietade
che i samenti s' adian, s' udiano i canti.
Pindemonte.

Οἱ στίχοι αὗτοὶ εἰκονίζουν καὶ τὴν ἀγριότητα τῆς γλώσσας καὶ τὸ ἄριστον ἀλλ' ἐπίπονον ἀρι- στοῦργημα τοῦ ὕψους παρὰ τοῦ ποιητοῦ. Ἄν ὑπάρχει λέξις εἰς τὸ ποίημα τοῦ Δάντη μὴ σωζο- μένη εἰσέτι εἰς τὸν λαὸν τῆς Τοσκάνης, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν πλαστυργημένων παρ' αὐτοῦ ἢ λα- τινικῶν τινῶν, αἱ ὑποῖαι οὐδέποτε ἐκκαλοφύρησαν εἰς τὸν λαόν. Τὴν γλῶσσαν δὲν τὴν πλάττει ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ τὸ ἔθνος.

Λιὰ νὰ ἔχει ἕως τις ὕψος, πρέπει νὰ ἔχει εὐφυΐαν (genie), διὰ νὰ ἔχει εὐφυΐαν, πρέπει νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ζήσῃ εἰς τὸ εὐεργετικὸν κλίμα τῆς ἐλευθερίας, ad' homme meurt dans l' esclavage, la liberté seule est prolifique (Michelet). Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ εὐφυΐα του μαραίνονται, σβήνονται εἰς τὸν ρεμολυσμένον ἄερα τῆς δουλοσύνης. Τὸ μαρτυροῦν πόσαι αἰῶνες τῆς Ἑλλάδος, ἔρημοι εὐφυΐας ἀνθρώπων, αἱ χέρσοι παιδιᾶδες τῆς. τὰ ἄγρια βουνὰ καὶ ἡ ὀλιγανθρωπία τῆς, ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν κατακτητῶν καὶ τῆς σχολαστικότητος τῶν διδασκάλων.

Τὸ ποῦλὶ ποῦ βαστάει
πάντα εἰς τ' ἄλλα τὰ ποῦλιν
γληγορώτατα ἀναδεύει
τὰ αἰθερόλαμνα φτερά.

Τρέχει, χίναται καὶ πίνει,
λάμψιν πίνει ὁ ὀφθαλμὸς
ἀπὸ τ' ἥστρου ὅπου χίναται
κόματα ἀφθαρτα φωτός.

Τὸ ἥστρον αὐτὸ τὸ φωτεινὸν εἶναι ὁ ἥλιος τῆς Ἑλευθερίας.

Αὐτὸ γένοιτο ὅμως καὶ νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔδωσε δοκίμια ὕφους, ἔπαινον συνέβη νὰ μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀνδρικοῦ ψυχρῶ καὶ φιλελευθέρων Ἑλλήνων. Ἐν πρώτοις φέρω παράδειγμα τὸ ἔσχα τοῦ Ρήγα :

Ὕψος πότε, παλληκάρια, νὰ ζοῦμε στὰ στενά,
μονάχῃ, σὺν λυντάρια, στὲς ράχες, στὰ βουνά ;
σπηλιές νὰ κατοικοῦμε, νὰ βλέπουμε κλαδιὰ
νὰ φύγωμε τὸν κόσμον διὰ τὴν πικρὴν σιλαβιά ;
ν' ἀφήνωμεν ἀδελφία, πατρίδα καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς ;
Καλύτερα μιᾷ ὥρας ἐλεύθερη ζοῇ,
παρὰ σαράντα χρόνια σιλαβιά καὶ φυλακὴ !

Ἄλλο :

Προσκύνα, Στέργιο, τὸν πασά, προσκύνα τὸν βεζύρη,
τί τὰ Δερβένια ἐτούρκεψαν, τὰ πῆραν Ἀρβανίτες.
—Κι ἂν τὰ Δερβένια ἐτούρκεψαν, τὰ πῆραν Ἀρβανίτες,
ὁ Στέργιος εἶναι ζωντανός, πασάδες δὲν ψηφάει.
Πασά ἔχει ὁ Στέργιος τὸ σπαθί, βεζύρη τὸ τουφέκι.
Ὅσο χιονίζουν τὰ βουνά, τούρκους μὴ προσκυνοῦμε,
πᾶμε νὰ λημεριάζωμε ὅπου φωλιάζουν λύκοι.
στὲς χῶρες σκλάβοι κατοικοῦν, στοὺς κάμπους μὲ τοὺς τούρκους.
βουνά, λαγιάδια καὶ ἐρημιές ἔχουν τὰ παλληκάρια.
Παρὰ μὲ τούρκους, μὲ θηριὰ καλύτερα νὰ ζοῦμε !

Εἰς τὸν πεζὸν λόγον τοῦ Γέρου Κολοκοτρώνη¹, εἰς τὴν παραίνεσίν του πρὸς τὸν Αἰγύπτιον στρατάρχην, δὲν διαβλέπει τις τὰ γλυκοχαράγματα τοῦ ὕφους, ὕφους σπουδαίου :

Θὰ φέρω καὶ ἄλλο παράδειγμα, ἀρεστὸν βέβαια εἰς τὰ μέλη τοῦ «Συλλόγου τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων», ἐπειδὴ θὰ φέρω εἰς τὴν ἐνθύμησίν των ἄνδρα φίλτατον εἰς τὴν καρδίαν των, τὸν Σπυρίδωνα Πήλικαν.

Φοιτητῆς ἐσύχναζα εἰς τὴν παράδοσίν του. Ἔτυχε εἰς μίαν του παράδοσιν καὶ μᾶς ἀπήγγειλε μὲ τὴν ἀρμονικὴν τοῦ φωνῆν, μεστήν πατριωτισμοῦ καὶ χάριτος, τὸ ἀκόλουθον ἄσμα, συνδεόμενον μὲ τὸ μάθημα τῆς ὥρας :

Ἄχρὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
Μήνα εἰς γάμο ρίχνονται, μήνα καὶ εἰς χαροκόπι ;
Οὐδὲ εἰς γάμο ρίχνονται, οὐδὲ καὶ εἰς χαροκόπι.
Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμον μὲ νύμφες καὶ μ' ἀγγόνια.
Ἀρβανιτὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν Πύργο :
—Τιόργα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶναι ἐδῶ τὸ Σούλι,
ἐδῶ εἰσὶ σκλάβοι τοῦ πασᾶ, σκλάβοι τῶν Ἀρβανιτῶν.
—Τὸ Σούλι καὶ ἂν προσκύνῃ καὶ ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
ἡ Δέσπω ἀφέντες Διάπηδες δὲν ἔλαμε, δὲν κάμνει.
Δαυλὶ στὸ χέρι ἄρπαξε, κόρες καὶ νύμφες κράζει :
«Σκλάβοι Τούρκων μὴ ζήσωμε, παιδιὰ, μαζί μου ἐλάτε !»
καὶ τὰ φουσέκια ἔναψε καὶ ὅλοι φωτιά ἐγινῆκαν.

1. Δὲν ἀντέχω νὰ μὴν ἀντιγράψω τὴν ἄδικον κρίσιν τοῦ ἱστοριογράφου Γερβίνου περὶ τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Γέρου Κολοκοτρώνη : «D'jà, aujourd'hui l'ancien jargon populaire (χυδαῖα γλῶσσα), comme on le trouve dans l'autobiographie de Kolokotroni, dictée par lui-même, n'est plus entièrement compris par l'homme du peuple, tandis que les gens instruits ne le lisent pas sans quelque indignation».

Ποῖος εἰς τὸν φιλέλληνα ἄνδρα ἐκονοποίησε τὴν κακόβουλον γνώμην ; Ἡ σχολὴ ἐκείνη ἢ ὁποῖα ἐφήμιζε εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν φιλόπατρι Κολοκοτρώνην ὡς ἀρχιληστήν, ἐκείνη ἢ ὁποῖα ἔστρεψε τὴν πυργοποιὴν τῶν συκοφαντιῶν κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Κυβερνήτου, αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ ρίπτει τὰ λοβόλα βέλῃ της κατὰ τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀγλῶσσου ἢ βαρβαροφώνου. Πόσων ἀγαθῶν νέων μαρμαίνει τὴν καρδίαν εἰς τὰς ἡμέρας μας τὸ ἀφύσικον σύστημα ! [Σημ. Τερτσέτης].

Ἀκροώμενοι ἀνατριχιάζαμεν ὅλοι, ἡ καρδία μας ὁμοιάζεν ὡς φεύγουσα ἀπὸ τὰ στήθη μας. ἐκκινόμεθα εἰς τὸν πύργον τοῦ Δημοσλᾶ. Τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰ δάκρυά μας ἐφάνερωσαν τὴν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τὸν ἐνάρετον καθηγητήν.

Θὰ ᾔτο βεβαίως ἄδικον, ἐλάττωμα ἀχαριστίας, ἂν δὲν ἀναφέραμε καὶ τὰ εὐεργετήματα τῆς λογιωτατικῆς σχολῆς εἰς τὸ ἔθνος. Καὶ ἐν πρώτοις εἶναι ἀξιέπαινοι οἱ λόγιοι ἐκεῖνοι, διότι ἐξέτιμησαν πρεπόντως τὴν ἀξίαν, τὴν βαρύτητα τῆς γλώσσης εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ζώντων, εἰς τὸν βίον ἑνὸς ἔθνους. Εἰδήμενες τῆς ἀρχαίας, εἶχαν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ σοφὸν ρητὸν τοῦ Σωκράτους : «ἢ οὐκ ἂν τεθύμῃσαι ὅτι ὅσα νόμῳ μεμαθήκαμεν κάλλιστα ὄντα, δι' ὧν γε ζῆν ἐπιστάμεθα, ταῦτα πάντα διὰ λόγου ἐμάθεμεν ;». Θιασῶται τῆς Ἑλληνικῆς, ἤθελον νὰ ὑψώσουν τὴν νεοελληνικὴν εἰς τὴν φωτεινὴν ἀρχὴν τῆς καὶ περιωπῆς. Ἡ αὐστηρότης τῆς θεωρίας των, τὸ μάχιμον τῆς ἀόκνου καταδρομῆς κατὰ τῆς ἀπλῆς, ἤφεραν καὶ τὸ ὠφέλιμον ἀποτέλεσμα νὰ ἐξορισθῶσι λέξεις καὶ τρόποι ἰταλοτουρκικοὶ οἵτινες τῷ ὄντι ἀσχήμεναν τὴν πρωτατυπίαν καὶ τὴν φυσικὴν χάριν τῆς νεοελληνικῆς (1).

Ἄλλο εὐεργέτημα. Πυκνυγυρίζοντες καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὴν ἀπλὴν ὅτι εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν ἀρχαίαν καὶ γράφοντες τὴν ἀρχαίαν ἢ τὴν καθαρεύουσαν καταληπτὴν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς ξένους πεπαιδευμένους τῆς ἀρχαίας, ἐκέρδισαν τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Πληροφορημένοι οἱ σοφοὶ ἄνδρες ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα τῆς γλώσσης, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ τολμήσαντες τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου, εἶναι γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν θαυμαστῶν Ἑλλήνων, ἐθεώρησαν ὡς βάρος συνειδήσεως νὰ συνδράμωσι τὰ τέκνα ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ πολιτισμὸς καὶ ἡ παιδεία εὐεργέτησαν δις τὰ βάρβαρα μέρη τῆς Εὐρώπης.

Μὴ ἀπατώμεθα. Χωρὶς τὸν εὐδιον ἄνεμον τῆς κοινῆς γνώμης τῶν πολιτισμένων ἔθνων ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ἥρωϊσμός, ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀρετὴ τῶν νέων Ἑλλήνων θὰ ἐμνηδενίζοντο εἰς τρομεράν τινα καταστροφὴν, ἀξίαν θαυμασμοῦ καὶ δακρύων ὅλων τῶν αἰώνων. Εἰς τὰ ἐθνικὰ δυστυχήματα, εἰς τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰς νίκας τοῦ Ἰμπραήμη εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς αἱματηρὰς ἐσωτερικὰς διχονύας, ἔβαλαν φραγμόν, ἐπρόσφεραν θεραπείαν τὰ φιλελληνικὰ κομιτᾶτα εἰς Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Γερμανίαν, Ἀμερικὴν καὶ ἄλλοι καὶ ἡ φωνὴ τῶν ρητόρων εἰς τὰ κοινοβούλια καὶ ἡ νίκη τῶν τριῶν ναυάρχων εἰς Ναυαρίνον καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ στρατάρχου Maison.

Τέλος, ἂν ἡ λογιωτατικὴ γλώσσα νικῶσα δὲν εἶχε ρίψει, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ σκοτάδι τὴν ἀπλὴν, τί ἤθελε συμβεῖ, ἂν ἐπρότευσεν αὕτη ; Τὸ ἔθνος αἰχμάλωτον τόσων αἰώνων δουλείας, νηστικὸν γνώσεων σοφίας, τί ἠδύνατο νὰ συγγράφει ; Ἀνούσια, μηδαμινά. Ἴσως καὶ εἶδος διηγημάτων, ὡς ἐκεῖνα ἔσα ἐφιλοδώρησεν ὁ Βοσκάκιος τὴν πατρίδα του, δηλητήριον πολυχρόνιον τῆς ἰταλικῆς κοινωνίας. Ἡ γλώσσα τῶν λογίων ὤκνευσεν, ἀνέβαλε τὴν χρῆσιν τῆς ἀπλῆς πρὸς ὀριμωτέρους καιροὺς. Προῆλθεν ὠφέλεια ἀπὸ τὴν βραδύτητα, ἀπὸ τὴν ζημίαν καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ καιροῦ διὰ τοῦ καιροῦ ἀποζημιούται. Καὶ οἱ ἁρμοδιώτεροι καιροὶ ἦλθον, *lata vocant*, ἡ μοῖρα καλεῖ. Δὲν θέλω ἄλλην ἀπόδειξιν, εἰμὴ νὰ βάλωμεν προσοχὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῶν θεμάτων εἰς τὰ ὅποια καταγίνονται οἱ σύλλογοι τῶν Ἀθηνῶν «Παρνασσός», «Βύρων» καὶ ἄλλοι καὶ οἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων, σὺν Θεῷ, Ἑλληνικῶν πόλεων. Ὅθεν, δὲν εἶναι πασίδηλον ὅτι τὸ ἔθνος ἤδη τρέφεται μὲ τὸν ἀλγυινὸν ἐκλεκτὸν ἄρτον τῆς ἐπιστήμης ; Ἄς μὴ ἀφήσωμεν καὶ εἰς λήθην τὸ παράδειγμα τῶν Ρωμαίων : Τότε ἤρχισε νὰ γράφεται ἡ λατινικὴ γλώσσα, ἀφοῦ ἡ κοινωνία ἐκείνη ἐτράφη μὲ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, φιλοσοφίαν καὶ φιλολογίαν.

Τῇ ἀληθείᾳ, νὰ συμβουλεύει τις εἰς ἓνα λαὸν τὴν χρῆσιν τῆς καθολικῆς του γλώσσης ὁμοιάζει ὡς νὰ τὸν παρακινεῖ ν' ἀναπνέει τὴν αἴραν τῆς ἀναπνοῆς του. Ὅποια τυραννικὴ διδασκαλία λοιπὸν ἢ βουλομένη νὰ σβήσῃ ἀπὸ τὸ ἔθνος τὴν χρῆσιν τῆς φυσικῆς του γλώσσης, νὰ φράξῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν αἴραν τῆς ἀναπνοῆς του ; Ἀκούω εἰς ἀπάντησιν τὸ τόσον φιλικῶς ἀσπάζόμενον

1. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως ἡ καθαρεύουσα παλαιόπουσα μὲ τὴν γαστέρα νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια καὶ κατὰ τῶν λέξεων γαλβὰ, γιανλί, ντολμάδες, παχλαβάδες, κουραμπιέδες, πιλάφι, καβουρμάς. [Σημ. Τερτσέτη].

σήμερον παρὰ τῆς λογιωτατικῆς σχολῆς ἐπιχείρημα, ὅτι «ὡς χρῆσις τῆς ἀπλῆς γλώσσης, μάλιστα, θὰ ἐδικαιολογεῖτο, ὅταν ἡ γλώσσα αὐτὴ ὑπῆρχε, ἔζη. Ἀλλὰ ἡ καθαρεύουσα θάλλει τώρα, ἐπῆρε τὰ πρωτεῖα, εἶναι αὐτὴ ἡ φυσικὴ γλώσσα τοῦ πανελληνίου». Παραμύθια. Ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀξιωμακτικὴν ἡμέραν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπήγγειλε τὸ ποίημά του. Οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας, τὰ ἐνθουσιώδη χειροκροτήματα τῶν πολυαριθμῶν ἀκροατῶν τοῦ πάσης τάξεως θὰ συνέβαινον τάχα, ἂν δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τῆς ἀπλῆς, ἀπλουστάτης φωνῆς τοῦ λαοῦ; Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι σοφὸς καθηγητὴς ἤθελεν ὑμνολογήσει τὸν Πατριάρχην μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Δὲν εἶναι ἀπίθανον, μάλιστα πιθανόν, ὅτι ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ ὁμήνυμος τοῦ κυρίου Βαλαωρίτου ἤθελον ἐπαινέσει τὸ ἄσμα τοῦ καθηγητοῦ, ἀλλὰ βεβαίως τὰ πολυαριθμὸν ἀκροατήριον θὰ ἔμανε εἰς κατάστασιν ὀρυκτοῦ.

Ἄν πάλιν τὸ ποίημα ἦτον συνθεμένον εἰς τὴν καθαρεύουσάν, πῶς αἱ λέξεις ἡ ὁ τ ο κ τ ὄ ν η σ ε, ν ὁ ξ, γ α λ ῆ, δὲν ἤθελον κατασχίσαι τὰ ὦτα τῶν ἀκροατῶν του;

Δὲν εἶναι σοβαρὸν τὸ ἐπιχείρημα τῶν λογίων ὅτι ὁ λαὸς ἐννοεῖ τὴν καθαρεύουσάν, ἀμφιβάλλον ἀλλ' ὅς εἶναι, δὲν ἀρκεῖ ὅμως. Πραχνοῦται τὸ ρητὸν τοῦ Ὀρατίου: *utile dulci*. Τὸ ἔχουν θεμέλιον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἀγαπᾷ τὴν ὠφέλειαν συγκερασμένην μὲ τὸ χρεῖον, τὴν σφρίαν τῆς ιδέας μὲ τὴν γλαυῦδα τῆς ὠραιότητος.

Ἄν ὁ λόγος, ἡ φωνὴ παρασταίνει τὰς ιδέας, τὰ αἰσθήματα, τὰς γνώσεις, τὴν ἐπιστήμην τῶν θνητῶν, συμφέρει ὁ λόγος οὗτος νὰ εἶναι ἄχαρις, σκληρὸς, ἢ εὐχαρις, νοητὸς καὶ γλυκύς; Καὶ εἰς τί ἄλλο χρεωστεῖται ἡ ὑπερηχὴ, τὸ σκῆπτρον τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας παντοῦ καὶ πάντοτε, εἰμὴ εἰς τὴν σμίξιν, εἰς τὴν συγχώνευσιν τοῦ κάλλους τῆς ιδέας καὶ τῆς χάριτος τοῦ ὕφους; Ἄνευ τῶν εἰρημένων προσόντων ὁ Ὀράτιος ἤθελε γράφει ποτὲ *Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*;

Θέλω ἀναφέρει παράδειγμα τῆς δυνάμεως μιᾶς φιλολογίας, παράδειγμα σχεδὸν τῶν ἡμερῶν μας ἀξιωμακτικῶν. Ὅλοι ἐθαύμαζον εἰς τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὰς νίκας τοῦ Βοναπάρτη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸ μυστήριον τῶν θριάμβων του ἦτο ἡ γαλλικὴ φιλολογία. Αὐτὴ ἐδέσποζε τὴν καρδίαν τῶν Ἰταλῶν, ἐρόνυε τὰς φάλαγγας τῶν Αὐστριακῶν πρὶν τῶν νικηφόρων ὅπλων τοῦ Γάλλου στρατάρχου.

Μὴ βραδύνωμεν λοιπὸν νὰ ἐπιμελούμεθα τὴν νέαν γλώσσαν μὲ ὅλους τοὺς τύπους τῆς γραμματικῆς της, μὲ ὅλην τὴν γνησίαν σύνταξιν της, οὐχὶ γαλλίζοντες, γερμανίζοντες κτλ. Ἄς προσδεύσει εἰς τὰ χεῖλη μας, ἄξιοι συγγραφεῖς ὅς μορφώσουν τὸ ὕφος καὶ αἱ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες ὅς χρησιμεύσουν πρὸς τὸ τέλος τοῦτο καὶ θὰ ἔχωμεν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ὅσα ἀπέκτησαν ἔθνη χαίροντα εὐμορφίαν πεζοῦ ἢ ποιητικοῦ λόγου. Ἄς ἀναπνέωμεν τὴν ἀνοιξιν ἥτις πνέει εἰς τὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ! Τὸ νὰ ὑβρίζωμεν καὶ νὰ κατηγοροῦμεν τὴν ἀπλὴν εἶναι ἔγκλημα καθοσιώσεως, ὅχι μόνον κατὰ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ὁραίου. Ἐπειδὴ ὀρθῶς διέκρινε τὸ κάλλος τῆς ἀπλῆς ὁ μακαρίτης Ἀσιόπουλος, ὅταν εἰς ὁμήγουριν φίλων ἔδωκε τὸν ὁρισμὸν της, λέγων ὅτι ὡς ἡ ἄρπα μεταξὺ τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἶναι καὶ ἡ νεοελληνικὴ φωνὴ μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἀλλογενῶν γλωσσῶν. Καὶ ὅταν ἔλεγε τοῦτο, ἔβλεπαν, θαρρῶ, οἱ ὀφθαλμοὶ του ἄρπαν χρυσοπτόλιστον, κεκοσμημένην μὲ πολύτιμα πετράδια, ὡς εἶχεν ἰδεῖ εἰς τὰ πλούσια παλάτια τῶν Ἀγγλῶν καὶ κρουσμένην ἀπὸ κρινοδάκτυλον Ἀγγλίδαν παρθένον.

Ἄς κρούωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὸ εὐμορφον ὄργανον τῆς γλώσσης μας καὶ μὲ τὸν ἦχον τῆς ἀρμονίας της ταξιδεύοντες ὅς ἀράζωμεν εἰς τὸ πλούσιον Βυζάντιον, ἀφῆνοντες κατὰ μέρος τὴν παραθαλασσίαν τῶν τυφλῶν.

Πῶς λοιπὸν τώρα πρέπει νὰ ὠρεληθῶμεν ἀπὸ τὸ δῶρημα τοῦ γενναίου δωρητοῦ πρὸς τὸ ποιοούμενον;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ συλλεχθῶσι καὶ δημοσιευθῶσιν ὅλα τὰ βιβλία ἢ χειρόγραφα τῆς ἀπλοελληνικῆς καὶ νὰ διανεμηθῶσι πρὸς ταχεῖαν ἐκδοσιν εἰς τοὺς τυπογράφους τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Πόση ὠφέλεια, νὰ δημοσιευθεῖ εἰς τὸ κοινὸν τὸ σύγγραμμα τοῦ Χριστοπούλου «Παλαιὰ καὶ νέα γλώσσα τῶν Ἑλλήνων»! Τὰ βιβλία ἢ τὰ χειρόγραφα ἐκεῖνα περιέχουν τῆς ἀπλοελληνικῆς τὴν ἀνοιξιν, ἥτις καὶ διαρκεῖ. Δὲν ἔλαμψε εἰσέτι τὸ πλούσιον θέρος.

Δεύτερον, σύλλογοι νὰ συστηθῶσι εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, καταγινόμενοι εἰς φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ ποιητικά θέματα, κατὰ τῶν συλλόγων τὴν ἀποστολήν. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἡ σύνθεσις, ἡ συζήτησις τῶν συγγραμμάτων ὑποχρεωτικῶς εἰς τὴν ἀπλήν.

Τρίτον, εἰς τὸ τέλος πάσης τετραετίας, συγχρόνως μὲ τὴν ἐναρξίν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, νὰ συστήνεται ὁρκωτὸν δικαστήριον τοῦλάχιστον ἐξ ἑκατὸν μελῶν. Ἐὰν ὀνόματα τῶν ὁρκωτῶν νὰ προσδιορίζωνται ἀπὸ τὸν Σύλλογον τὸν πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἢ νὰ στέλλωνται ἀπὸ τοὺς διαφόρους συλλόγους τοῦ κράτους. Τὸ ἐνορκιον δικαστήριον νὰ δικάζει περὶ τῆς ἀξίας συγγραμμάτων εἰς τὸ πεζὸν ἢ εἰς τὴν ποίησιν. Ἐννοεῖται πάντοτε εἰς τὴν ἀπλήν φράσιν.

Τὰ θέματα τοῦ διαγωνισμοῦ νὰ εἶναι κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἀγωνιστῶν, νὰ δίδονται δὲ καὶ ἀπὸ τὸν σύλλογον.

Αἱ συζητήσεις τῆς ἀξίας τῶν διαγωνισμάτων νὰ εἶναι εἰς τὸ φανερὸν θέαμα καὶ ἀκρόασμα ὄλων καὶ νὰ κατορθωθεῖ ὥστε αἱ συνεδριάσεις τῶν ἐνόρκων νὰ εἶναι εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν βραβευομένων συγγραμμάτων νὰ εἶναι δάφνη περιπλεγμένη μὲ μυρτιά, εἰς εἶδος στεφάνου καὶ μὲ ἐπιγραφὴν *honoris alit. artis*, ρητὸν τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου, ὅστις εἶχε ψυχὴν μᾶλλον ἑλληνικὴν παρὰ ρωμαϊκὴν, καὶ μὲ προσθήκην ἄλλης ἐπιγραφῆς : «*Eūπορε χαῖρε*» ὑπάρχει εἰς ἀρχαῖον μάρμαρον¹. Θέτω ὑπὸ τὸν ὀρθαλμὸν τῶν ἐκλογέων τοῦ ἐκατονόρκου δικαστηρίου τὰ ὀνόματα τῶν Κυρίων Κουμανούδη, Μυστριώτου, Ἰουλίου Τυπάλδου, Σοφον. Καρύδου, ἀδελφῶν Παράσχου, Ἀ. Φατζέα καὶ Ἀρ. Βαλασιρίτου. Εἴθε οἱ ἀξιότιμοι ἐνορκιοὶ νὰ κρίνουν παραδεκτὸν νὰ προεδρεύσει τὴν ἡμέτεράν των φιλόμουσος μήτηρ, ἥτις, ἐμπνευσθεῖσα ἀπὸ τὴν μητρικὴν στοργὴν ὡς ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος γλώσσης, ἐσύνθεσεν ἐλεγείον ἀνωτέρας χάριτος καὶ ποιήσεως κατὰ ἑπὶ ἔγραφον οἱ σύγχρονοι ποιηταὶ τῶν Ἑλλήνων.

Τέταρτον, νὰ στήσουν ἀνδριάντας εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀπλῆς, τοὺς τιμήσαντας ἀξιοπρεπῶς τὴν νεοελληνικὴν. Δηλαδή τὸν Χριστόπουλον, τὸν Βηλαρά καὶ τὸν Δ. Σολωμόν. Νὰ τεθοῦν οἱ ἀνδριάντες εἰς τὸ κατὰστημα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Ἄς μοι ἐπιτραπεῖ, τέλος πάντων, νὰ εἴπω καὶ μίαν λέξιν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας, ἣν, ὡς ὁμολογούμενον, ἡ ἔλευθερία εἶναι ἡ ἀρίστη πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν γραμμάτων. Ἡ ἑλληνικὴ ἔλευθερία δὲν εἶναι πλεονεξία, μία εὐχὴ, μία ἐλπίς, ἀλλ' ἤδη τὴν ἀναπνέομεν, τὴν αἰσθανόμεθα, τὴν βλέπομεν. Ἀληθὲς ὅτι περιορίζεται εἰς ἓν μέρος τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Πλὴν ἀρχὴ πράξεως καὶ ἄριστος οἶκός ὑπὲρ τῆς ἔλευθερίας τῆς ἐπιλοίπου Ἑλλάδος. Πρὸς λατρεῖαν, διατήρησιν, ἐκτίμησιν τῆς κεκτημένης ἔλευθερίας ἃς σχεδιάσωμεν, ἃς εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἤρχεται τις καὶ εἰς τοὺς πατέρας μας ἔλεγεν : ἀκούσατε, μάθετε, ἐδῶ ἔπου κατὰ τὸ παρὸν προξενεῖ τρόμον εἰς τοὺς ἀλλότους ἢ ὀθωμανικὴ ρομφαία, ἔπου βασιλεύει καθ' ὅλην τὴν τὴν ὑπερφάνειαν ἢ ἡμισέληνον, ἔπου αἱ μητέρες οἰμώζουσιν διὰ τὸ κάλλος τῶν θυγατέρων εἰς τὴν ἐμφάνισιν στρατάρχου ἢ διοικητοῦ, ἔπου οἱ ἔλσεινοὶ ἀπόγονοι τοῦ Περικλέους καὶ Ἐπαμεινώνδα ἐξαγοράζουσιν διὰ κεφαλικοῦ δασμοῦ (χαράτζι) ἐτησίαν ἀπαιτουμένην τῆς ζωῆς των, ἔπου διὰ βαρυτάτης ποινῆς ἀπαγορεύεται ἡ ὕψους νηδὺν πρὸς τὸ θεῖον, ἐδῶ, μάθετε, πρὶν κατηφορήσει τὸ ἥμισυ τοῦ αἰῶνος, θὰ κυματίζει ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ εἰς τὰς πόλεις, εἰς τὰς κομποπόλεις, εἰς τοὺς λιμένας, σκῆπτρον καὶ διάδημα Ἑλληνικὸν θὰ διαλάμπει καὶ ἡ φωνὴ τῶν ρητόρων θὰ ἀντηγεῖ εἰς ἑλληνικὸν κοινοβούλιον καὶ εἰς τὸν Σωτήρα τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ ὑβώνονται ναοὶ ὑπέρλαμπροι. Ὅποιοι, κύριοι ἀγωνοδίκαι, προὔλεγε τὰ θαυμαστὰ συμβεβηκότα δὲν θὰ ἐφαίνετο ὅτι διηγείτο ὕναιρον εἰς τυχεσμῆς νυκτός : Ὅμως τὸ διήγημά του ἔγινε πράγμα καὶ ἀλήθεια. Εἴθε ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ νὰ κατορθώσῃ ὥστε νὰ μὴ φύγει, νὰ μὴ πετάξῃ ὡς ὄνειρον γλαυκίας νυκτός ἡ ἑλληνικὴ ἔλευθερία.

Θεωρῶ καὶ καθῆκον ἀπαραίτητον τελειόνων νὰ ἀπευθύνω ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ μου μυρία εὐχαριστίας καὶ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν σεβαστὸν Θεμελιωτὴν τοῦ διαγωνισμοῦ, ὅχι μόνον διὰ τὸ πλοῦσιον δώρημά του πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ πρόγραμμά του περιέχει νοῦθεσίαν σοβαράν.

1. Ἡ ἀρχαία ἐπιγραφὴ ποὺ ἀναφέρει ὁ Τερτσέτης βρέθηκε στὴ Ζάκυνθο στὸ προάστιο Μπόχαλη καὶ στὴν τοποθεσίαν Ἀρίγκος. Τὴν κατέγραψε πρῶτος ὁ Διονύσιος-Γεώργιος Βαρβιάνης στὸν κατεστραμμένο κώδικά του «Χρονικά» ὡς εἴξης : «*Eūπορος χαῖρε*».

Ὁ φιλογενὴς ἀγωνοθέτης, βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος, ἠθέλησε ν' ἀντιπολιτευθεῖ, ν' ἀναχαιτίσει τὸ ὄχι σπάνιον παρ' ἡμῖν νόσημα, τὴν ροπὴν πρὸς τὸ ἀφρημένον.

Δέομαι καὶ τῆς συγγνώμης τῶν ἀγωνοδικῶν, ἃν δὲν ἔγραψα τὸ ὑπόμνημά μου εἰς τὴν νεοελληνικὴν, [ὥστε νὰ σμῖξω τὴν θεωρίαν μὲ τὸ παράδειγμα. Δὲν ἐστερούμην ἐπιχειρημάτων, ἃν ἤθελον νὰ δικαιολογηθῶ. Ἀλλ' οἱ κύριοι ἀγωνοδίκαι ἔστωσαν βέβαιοι ὅτι, ἃν τιμήσωσι τὴν νεοελληνικὴν, δὲν θὰ παρέλθει πολὺς καιρὸς καὶ θὰ ἴδωσι πλησμονὴν ὠραίων συγγραμμάτων, εἴτε εἰς τὸν ποιητικόν, εἴτε εἰς τὸν πεζὸν λόγον, μὲ τὴν εὐφράδειαν τῆς ἀπλῆς.

74. ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1874 *

Ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης, τοῦ ὁποῖου θρηνοῦμεν τὸν θάνατον ἦτον ἄνθρωπος γενναίας ψυχῆς, κάτοχος νομικῆς ἐπιστήμης, ἐπιμελητὴς τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων φωνῆς· ὅθεν καὶ ἦταν εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλώσσαν ἔγραφεν, ἀκούετο ἡ ἁρμονικὴ φωνὴ τῆς μητρὸς τῆς. Ἦτον ἀγαθός, εὐχαρὶς ὁμιλητὴς εἰς τὴν συναναστροφὴν του. Τὸ φιλελεύθερο κίνημα τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τὸν ἤρπεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του· τ' ὄνομά του εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ χρονικά, συγκρατούμενον μὲ δύο περιστατικὰ μεγάλης ἐθνικῆς βαρύτητος. Ἐννοεῖτε, κύριοι ἀκροαταί: τὴν ἀντιπολίτευσιν κατὰ Κυβερνήτου τὸ ἔτος 1831, καὶ τὴν δικαστικὴν κατηγορίαν ἐσχάτης προδοσίας κατὰ τῶν στρατηγῶν Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα τὸ ἔτος 1834.

Καὶ ἐν πρώτοις εἰς τὸ ἔλεεινὸ ἐνθύμημα τοῦ ἔτους 1831.

Οὐδεὶς, πιστεύω, δὲν δύναται νὰ μὴ λυπηθεῖ καὶ θρηνήσῃ συλλογιζόμενος τὰ ἔσα παθήματα καὶ βλάβην ἐπιδέξενται ἡ διχόνοια καὶ τὸ ἀφίλιωτο τόσων ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς φυλῆς. Νὰ εἰπῶ τινὰ τῶν παθημάτων; Τὰ διαλαλοῦν οἱ φλόγες τοῦ Πόρου, οἱ ἐχθροπάθειες, οἱ φόνοι, τέλος τὸ ἔλεεινὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραδόσεως τῆς Ἑλλάδος ὡς ἓνα θύμα εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, καὶ—λυπηρότατον νὰ τὸ λέγομε,—θύμα ὄχι ἁθῶο, ἀλλὰ μὲ τὸ μόλυσμα ἐμφυλίου πολέμου. Ἄν ἐξ ἐναντίας ὁμόνοια ἐβασίλευε εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἐνδόξων ὁμογενῶν, γεννήτρια ἡ ὁμόνοια δυνάμεως καὶ ἐλευθεροστομίας, ἡ Ἑλληνικὴ ἐλευθερωμένη γῆ θὰ ἔδιδε τὸν νόμον εἰς τὴν νέαν Βασιλείαν, δὲν θὰ τὸν ἔπαιρνε ἀπὸ νομοθέτας, ἀξίους μὲν, ἀλλὰ μὴ εἰδήμονας ἀρκετὰ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων. Ὅθεν θὰ ἔλειπε καὶ ἡ ὄχι εἰς ὀλίγα παράλογα ἐξόδευσις τοῦ δανείου τῶν ἐξήντα ἑκατομμυρίων, ἡ ὁρβὴ χρήσις τοῦ ὁποῖου ἤθελε καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα παραδείσιον κῆπον, καὶ σωφρονέστερα μέτρα θὰ εὐχαριστοῦσαν τὸ στρατιωτικόν, καὶ ἡ διανομὴ τῆς ἐθνικῆς γῆς εἰς τὸν λαόν, εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους, θὰ ἐνίεντο μὲ τάξιν δικαιοσύνης, ἡ Ἀντιβασιλεία δὲν θὰ ἔχυνε τόσῃν πλημμύρᾳ παρκαίρων ἢ βλαβερῶν ὀργανισμῶν.

Εἰς ποῖον τὸ πταῖσμα;

Μὰ τὴν ἀλήθειαν, αἵσθημα σεβασμοῦ, ἐντροπῆς, μὲ ἀποκρούουν νὰ τεθῶ διαιτητὴς τῆς ἀσυμφωνίας τόσων περιφήμων ἀνδρῶν, ὅποιοι ὁ Ἰωάννης Καπιδίστριος, οἱ ἀδελφοὶ Κουντουριώται, ὁ Δημήτριος Τζαμαδός, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀ. Ζαΐμης, ὁ Κ. Ντεληγιάννης, ὁ Νικήτας, ὁ Κανάρης, ὀνόματα ἀθάνατα μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων. Μόνον ὀλίγα λόγια ἀκίνδυνα θὰ εἰπῶ, ὡς διὰ νὰ δώσω, κατὰ τὴν ιδέαν μου, τὸ κλειδί τῶν ἀξιοθρηνητῶν συμβάντων. Καλῶ τὴν προσυχὴν σας. Ἀφοῦ ἡ συνθήκη τῆς 6ης Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1827 ἔγινε καὶ οἱ τρεῖς ἰσχυροὶ Σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ εἰρηνοποιήσουν τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὴν συνδράμουν χάριν ἐμπορίου καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἔγραφε ἡ συνθήκη, τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας ἐσκόλλωσε—συγχωρήσατε τὸ χυδαῖον τῆς φράσεως—ἐσκόλλωσε εἰς τὴν διπλωματικὴν δικαιοδοσίαν. Ἦτον εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων νὰ ἀναφανεῖ διαφορογνωμία, νὰ γίνουν συζητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ὀριστικὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης, ἔπρεπε νὰ συμβι-

* Ἀπολόγιστος τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, μὲ τὸν παραπάνω τίτλο, φφ. 20 γραμμένα διπλοῦρα (27 + 20), συλλογόμενα στὸ ἀρχεῖο μας. Βλ. τὰ σχετικά μὲ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κείμενου αὐτοῦ στὸ εἰσαγωγικὸν μας σημείωμα τῆς παρουσίαις τοῦ τελευταίου λόγου τοῦ Γ. Τερτσέτη στὰ «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος δεῦτερος, Ἀθήνα Μάρτιος 1954, ἀριθ. φύλλ. 4, σσ. 105-112.

βασιλεῖν τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ ἀσυγκράτητον καὶ ἀγέρωχον τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ μὲ τὰ ἴδια συμφέροντα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Εἰς αὐτὴν τὴν δεινὴν περίστασιν φανερὸν ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύετο ἀπὸ ἀθλητὴν ἄριστον διπλωμάτην, καὶ εὐδαιμόνως ἄλλος ἁρμοδιότερος τοῦ Κυβερνήτου. Παισιγνωστὸς ὁ φημιστὸς ὁμογενὴς διὰ τὴν φιλογενεαίαν του, γνώστης τῶν συμφερόντων βασιλέων καὶ λαῶν, πλουτισμένος εὐγλωττίας, σεβαστὸς εἰς τοὺς μεγάλους τῆς ἐποχῆς, ἀγαπώμενος ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους τῶν Εὐρωπαίων, προικισμένος τέλος ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς τύχης χαρίσματα προσόντα ὅχι σπάνια, μᾶλλον ἀνεύρετα κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν εἰς ἄνδρα ὁμογενῆ. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ Καποδίστριας εἰς τὸ νὰ κυβερνήσει εὐτυχῶς τὴν Ἑλλάδα, ἦτον πλέον παρὰ ἀναγκαῖον νὰ χαίρεται τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἔθνους. Τέτοια ἡ πολιτικὴ κατὰστασις τοῦ αἰῶνος, ὥστε ἡ μαγικὴ ἀξία προσώπου τινὸς δὲν δύναται νὰ εὐτυχήσῃ, ἂν δὲν τὸν συνδράμει ἡ ὁλομέλεια τοῦ ἔθνους. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὸν Κυβερνήτην ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τοῦ ἔλειψε ἀπὸ μέρος τινῶν σεβαστῶν προσώπων τοῦ Ἀγῶνος. Διέφερον κατὰ τὴν γνώμην ἀπὸ τὸν Κυβερνήτην ὡς πρὸς τὰ ἔθνικὰ καὶ ἰδιωτικὰ συμφέροντα. Μία ὀργή, φαίνεται, πατρικὴ ἐτάραξε τὴν ἡμερότητα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀγαθοῦ Κυβερνήτου, ἡ ἐνόχλησις ἐκείνη ἡ ὁποία πληγώνει ἔμπειρον φίλεργον τεχνίτην, ὅταν τοῦ γίνονται ἐναντιότητες εἰς τὸ πλυστοῦργημα τοῦ σχεδίου του. Ἡ φυσιολογικὴ αὐτῇ κατὰστασις τοῦ φιλογενοῦς ἀνδρός, ἡ ἐπιμονή, τὸ βίαιον τῆς ἀντιπολιτεύσεως, συνέταξαν τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1831, καὶ ἔδωσαν ἀφορμὴν, ὅλην εἰς τὴν οἰκιακὴν ἐριννύαν, τὴν διχόνοιαν—πρὸ αἰῶνων τρεφομένη ἀπὸ τὰ βάρβαρα τῶν Ἑλλήνων—νὰ σχηματίσῃ τὸ ἀξιοθρήνητον ἀποτέλεσμα τῆς παραδόσεως, ὡς εἶπαμε, τῶν ἐλληνικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Μπαβάρους ἑξουσιαστάς.

Δὲν ἀποφεύγω νὰ ὁμολογήσω, κύριοι ἀκροαταί, ὅτι καὶ εἰς τὸν μακαρίτην Πολυζωΐδην ἔρχεται εὐθύνη τῶν λυπηρῶν συμβάντων, τὸν συντάκτην τοῦ «Ἀπόλλωνος». Ἀλλὰ τοῦ εἶναι εὐγλωττος ἀπολογία ἡ εἰλικρίνειά του, τὸ αἶψον τῆς προαιρέσεώς του. Ὅχι, δὲν μετεχειρίσθη ὁ Πολυζωΐδης τὰ πολύτιμα λόγια «Συνέλευσις» καὶ «Σύνταγμα» ὡς μηχανὴ πολέμου, διὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει ἔπειτα ὡς ἄχρηστη πανοπλία εἰς σκοτεινὸ ὑπόγειον.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ μακαρίτης, καθὼς καὶ ὁ Λυκοῦργος Κρεσπενίτης, Μοναρχίδης καὶ ἄλλοι, εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Προνοίας ἤθελαν νὰ συνταχθεῖ Σύνταγμα, ἐγκαθίδρυσιν τουτέστι ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας μὲ τὴν συνοδείαν τῆς δημοσιότητος καὶ συζητήσεως τῶν συμφερόντων τῆς Ἑπικρατείας, ὡς νὰ ὑποχρεωθεῖ ἡ νέα βασιλεία νὰ τὸ παραλάβῃ. Εἶναι ὁμῶς καὶ ὁμολογούμενον ὅτι ἡ συνέλευσις τῆς Προνοίας διεσκορπίσθη καὶ μὲ τὴν θέλησιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι πρὸ ὀλίγων μηνῶν διαλαλοῦσαν Σύνταγμα καὶ Ἑθνικὴν Συνέλευσιν. Μοῦ λείπει ὅμως τὸ θάρρος νὰ κατηγορήσω τὴν θέλησιν καὶ τῶν ὧσιν Ἑλλήνων τότε ἐπροτίμησαν τὴν παῦσιν τῆς Συνελεύσεως· ἐπειδὴ, ἂν ἤθελε γίνεαι ἔργον καὶ πρᾶξις ἡ Βουλὴ τῶν πληρεξουσίων ἐκείνων, πιθανότατα ἤθελε συμβοῦν τέτοιαις διπλωματικῆς περιπλοκῆς, ὥστε νὰ θέσουν εἰς κίνδυνον, εἰς ἀμφιβολίαν καὶ τὴν ἰδίαν ὑπαρξίν τῆς νέας βασιλείας, ἄγκυρα σωτηρίας εἰς τὴν φρικτὴν τρικυμίαν τότε.

Μὴ φανεῖ παράκαιρο, ἄδικον, νὰ ὑποβάλλω εἰς τὴν ἐγκρισίν σας μίαν σκέψιν γενικὴν, γενικωτάτην. Δὲν καρποφοροῦμεθα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τὰ παθήματα πολλῶν ἐθνῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, καὶ ἡ σκέψις αὐτὴ εἶναι, πῶς ὅταν διοικούμενοι ἢ διοικηταὶ μελετοῦν νὰ πράξουν βίαια μέτρα, ἀνάγκη νὰ καλοζυγίσουν τὰ ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ἡ βία εἶναι συνήθως μητέρα καταστροφῶν. Βεβαίως τὰ ἔθνικὰ δυστυχήματα θεραπεύονται, διορθώνονται εὐκολώτερα, παρὰ τὰ δυστυχήματα τῶν ἀτόμων. Ἄν συμβεῖ, χάριν λόγου, ἕνας νὰ ὑστερηθεῖ τὸ γλυκὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν του, μένει ἐπὶ ζωῆς του τυφλός. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη ἀναζοῦν, ἀναγεννῶνται, τὰ παθήματα μιᾶς γενεᾶς θεραπεύονται ἀπὸ τὴν μέλλουσαν. Μένει ὁμῶς πάντοτε σπῖθα μολυσμοῦ εἰς τὰ ἐντόσθια τῆς φυλῆς, ἡ κατηγορητήριος ἀθάνατος, ἂν ἔτυχῃ νὰ παραβιασθοῦν οἱ νόμοι τῆς μετριοπαθείας ἢ τῆς δικαιοσύνης.

Ἄν ὅμως θελήσετε, κύριοι ἀκροαταί, νὰ κρίνετε ὑπόλογον καὶ τὸν Πολυζωΐδην εἰς τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1831, ἐξ ἐναντίας πανελλήνιος ἔπαινος μεγάλωνε τὸ ὄνομά του, ὡς πρὸς τὸ φέρεσμά του, ὅταν πρόεδρος τοῦ ἐν Ναυπλίῳ δικαστηρίου ἐδίκασε τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν. Καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἂν εἶχῃ συμβεῖ νὰ προεδρεύῃ τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἄνθρωπος καὶ μὲν νομικός, ἀλλὰ δουλικῶν φρονημάτων, ἢ κυριατιζόμενος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, ἢ ἄρτοι

Ἀναστάσιος Πολυζωίδης

ρος ἀνδρείας καὶ γενναιότητος, βεβαιωθῆτε, τὸ ἄσπλαχνο σίδερο τῆς γκιλοτίνης θὰ ἄχνιζε ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν δύο στρατηγῶν, ἀθώων.

Φίλοι ἀκροαταί, ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα εἶναι πλὴν παλαιὰ ἱστορία. Μία νέα γενεὰ ἐγεννήθη καὶ αὖξισα. Ὅθεν ἀκινδύνως καὶ ὠφελίμως δύναμις νὰ σᾶς ἱστορήσω περιστατικὰ τὴν τῆς δίκης, τὰ ὅποια χύνουν καὶ φῶς ὅχι ἀδύνατον εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος. Ἀκούσατε.

Εἰς τὰς 7 Σ/βρίου τοῦ ἔτους 1833. 40 χωροφύλακες ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ μοιράρχου Κλεώπα ἐκίνησαν διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὸ Ναύπλιον καὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Γέρου Κολοκοτρώνη. Ἦτον ἡ κατοικία του ὀλίγον μακρὰν ἀπὸ τὴν πολιτείαν, ὅπου ὁ Γέρος ὠρέγεται νὰ ἀνασταίνει μικρὸ περιβόλι. Τὸν πῆραν, τὸν ἀνέβασαν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἰτζ Καλέ. Συγχρόνως ἐφυλακίσθη καὶ ὁ Δημήτριος Πλαπούτας εἰς τὸ Ἰτζ Καλέ, ἀλλὰ τοὺς ἐκλείσαν εἰς χωριστὸν δωμάτιον· τελείως ὑπερημένοι καὶ οἱ δύο συναναστροφῆς συγγενῶν καὶ φίλων. αὐτὸν ἔξ μῆνας, γράφει εἰς τὸ ὑπόμνημά του ὁ Κολοκοτρώνης, ἀγνοοῦσα καὶ πότμος ζεῖ ἢ πότμος ἀπέθανε. Συχνὰ ἐρωτοῦσα τὸν ἐαυτὸν μου ἂν εἶμαι ἐγὼ ἢ ἄλλος. Ἐθαύμαζε διατὶ τὴν πολυανθρωπίαν στρατιωτικὴ ἐπῆγε νὰ τὸν πάρει ἀπὸ τὴν κατοικίαν του, ἐνῶ ἔφθανε, ὡς διηγεῖτο ἔπειτα, —ἐπειδὴ τὰ δυστυχήματα δὲν εἶχαν μαρᾶναι τὴν ἐκ γενετῆς του θαρρότητα—ἐφθανε νὰ τοῦ εἶχαν στείλει ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ σκυλιὰ τὰ μαλλιαρὰ, ὅπου κάνουν τὸ θέλημα μὲ ἓνα γράμμα εἰς τὸ στόμα καὶ μὲ ἓνα φαναράκι νὰ φέγγει καὶ εἰς τοὺς δύο μας νὰ ἀνεβοῦμε τὰ σκαλοῦνα τοῦ Ἰτζ Καλέ.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς φυλακίσεως τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα εἶχαν φυλακισθεῖ ὁ Κίττος Τζαβέλας, ὁ Γρίβας, ὁ Μαμούρης, ὁ Σπ. Μήλιος, Κριεζιώτης, Ρούκης, Τζάμης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀλωνιστιώτης. Ἐφυλακίσθησαν ἄλλοι εἰς τὸ Παλαμήδι, ἄλλοι ἄλλου. Ὁ Τζῆνος τοὺς ἐμάζωνε ἓναν ἓναν, καθὼς διαλέγουν τὰ καλὰ ἔρηνια εἰς τὴν μάνδρα. Ἦ φυλάκισις των αἰτίολο γήθη ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ ἀξιωματικοῦ Γεωργίου Βάγια πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Δούκα. Ὁ Βάγιας εἶχε ρίξει αὐτὴν τὴν φράσιν εἰς τὴν ἐπιστολήν του : «Τὸ στρατιωτικὸ ὄλο εἶναι εἰς τὸ φτερόν. Φαίνεται ἥτις φράσις φοβερισμοῦ, ἀλλ' ἡ φράσις ἐξηγήθη εἰς τὸν φιλόποπτον Μάουερ, τὸν Ἐπιτετραμμένον τὰ τῆς Δικαιοσύνης, πὼς οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἔτοίμοι πλὴν μὲ τὰ φτερά ἀνοιχτὰ νὰ χυθοῦν, ὡς ἄγρια γεράκια, νὰ ξεσχίσουν τὴν Ἀντιβασιλείαν.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἑξαμηνίας ἐκοινοποιήθη εἰς τοὺς δύο φυλακισμένους τὸ κατηγορητήριον, πολλῶν μηνῶν καλλιέργημα τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου Ἐδουάρδου Μάσσωνος. Ἐκατηγοροῦντο διὰ τέσσαρα ἐγκλήματα : 1ο) ὅτι ἐκίνησαν τὴν ληστείαν, 2ο) ὅτι προετοίμαζον τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, 3ο) ὅτι ἔγραψαν μίαν ἀναφορὰν εἰς τὸν ἀυτοκράτορα τῆς Ρωσίας, μὲ τὴν παράκλησιν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν παῦσιν ὅλης τῆς Ἀντιβασιλείας, 4ο) ὅτι εἶχαν γράψῃ καὶ ἄλλην ἀναφορὰν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μπαβαρίας νὰ ἀνακαλέσῃ δύο μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν Μάουερ καὶ τὸν Ἀβελ, καὶ νὰ κηρύξῃ δικτάτορα τὸν Ἀρμανσβεργ. Ἦτον κατηγορητήριον ἐσχάτης προδοσίας καὶ θάνατος ἢ τιμωρία.

Πρώτη ἡμέρα δικάσιμη ἡ 7 Μαρτίου. Ἐβλόσσετο ἡ δίκη σχεδὸν μίαν τριμηνίαν, ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς κατηγορίας, διαφόρων ἐπιστολῶν, γραπτῶν ἐξετάσεων φυλακισμένων, ὑποτιθεμένων συνενόχων τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, καὶ εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν μαρτύρων κατὰ καὶ ὑπέρ, καὶ εἰς τὴν ἀμιλίαν τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου καὶ τῶν δικηγόρων τῆς ὑπερασπίσεως Κλεονάρη καὶ Βαλαμιάκη.

Ποίαν βαρύτητα, τί θεμέλιον εἶχε ἡ κατηγορία τοῦ Β. Ἐπιτρόπου Μάσσωνος ; Ἐν πρώτοις, οὐδεμία ἀπόδειξις ἐν γένει τοῦ ἐγκλήματος. Ἐπειτα, ἡ κατάθεσις τῶν φυλακισμένων, ὑποτιθεμένων συνενόχων τῶν δύο στρατηγῶν, ἀνίσχυρη νὰ σχηματίσῃ νομικὴν ἀπόδειξιν, ἐπειδὴ τὰ λεγόμενά των ἄοριστα, ἀσύγκλωστα, ὑπερημένη ἢ κατάθεσις των καὶ ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα τῆς ποινικῆς δικονομίας. Τρεῖς μόνον μάρτυρες ἀπὸ τὴν σωρείαν τῶν μαρτύρων ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐδύναντο νὰ ἔχουν νομικὴν βαρύτητα, ἀλλ' ἡ μαρτυρία των ἐμνηδενίζετο ἀπὸ τὰς ἀντιφάσεις των, ἀπὸ τὴν ἐχθροπάθειάν των κατὰ τῶν ἐγκαλουμένων, διὰ τὰ ἄσβηστα ἀκόμη πάθη τῶν πρὸ ὀλίγου αἰματηρῶν διαφορῶν.

Ὁ Γιαννοῦτζος Κρανιδιώτης ἦτον ἓνας ἀπὸ τοὺς ἥρωας τοῦ δράματος, ἀλλ' ἔλεγε πράγματα ἄοριστα, ὅτι ἤκουσεν ἀπειλὰς ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸν Μήτξαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπειλὲς δὲν ἦσαν παρὰ παράπονα κατὰ τῆς Ἀντιβασιλείας.

"Ισως, κύριοι καὶ κυρίες, λάβετε περιέργειαν νὰ μάθετε ἂν ὁ Μήτιζας ἐξετάσθῃ ἀπὸ τὸν Βασιλικὸν Ἐπίτροπον. Ποσῶς ! Τάχα ἀναλήφθῃ ἀπὸ τὸ Κράτος ; Τάχα εἶναι εἰς τὴν φυλακὴν ἀνεξέταστος ; "Οχι ! Θὰ τὸν εὐρήτε ποῦ ; Καθήμενον εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ δικαστηρίου. Ὁ πρῶτος ἤρχετο, ὁ ὕστερος ἔφευγε, τακτικὸς ἀκροατὴς τῶν συζητήσεων.

Κλαύσατε καὶ γελάσατε ! Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Μήτιζας συνεννοούμενοι μὲ τὸν Κιουταχῆ ! Πρὸ δύο μηνῶν ὁ Σταμάτης Μήτιζας ὀγδοηκονταετῆς ἐνταφιάσθῃ εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν Ἀθηνῶν, στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, καὶ οἱ ἔπαινοι, τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων συνώδευσαν τὸ φέρετρον τοῦ ἀνδρείου πολεμιστοῦ.

Λιὰ νὰ μὴ σᾶς λανθάνει ἡ ἀξία τῆς κατηγορίας, λάβετε τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀκροασθῆτε καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐπαρχοῦ τῆς Ἑρμιονίδος (Κρανιδίου) Ν. Δρόσου. Καὶ ἰδοὺ ἡ μαρτυρία (σελ. 117, Δίκη Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα) : «Ὅταν ἐπῆγα τὸ δεύτερον εἰς Ἑρμιόνην καὶ ἔλαβα ὁμιλίαν μετὰ τοῦ Μήτιζα, μοὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ μὲ ὁμιλήσῃ ὥς εἰς παλίτην καὶ ὅχι ὥς εἰς Ἐπαρχον. Τότε μὲ εἶπε : «Ὁ Βασιλεὺς δὲν θὰ ἀνταμείψῃ καὶ ἡμᾶς τοὺς στρατιωτικοὺς διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις τὰς ὁποίας ἐκάμαμεν ;» Ἐγὼ τὸν ἐβεβαίωσα ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔχει ὅλην τὴν διάθεσιν νὰ ἀνταμείψῃ καὶ αὐτούς, πλην εἶναι ἔργον ὅχι ὀγλήγορον. Αὐτὸς μοὶ εἶπεν, ὅτι : «πρέπει ὁ Βασιλεὺς νὰ μᾶς περιθάλψῃ, διότι μὴ μᾶς ἀπελπίσει, διότι τότε καὶ θὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς». "Ο,τι ἡμπόρεσα νὰ καταλάβω, εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν εἶχαν παράπονα κατὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τρόπον τινὰ ἐφωβέριζον. Οἱ φωβέριζοντες ἦταν ἀπὸ τοῦ Κυβερνητικοῦ Κόμματος. "Οτι θετικῶς πληροφορίας περὶ τούτου δὲν ἔχω, ὅτι μὲ εἶπον περὶ τοῦ φωβερισμοῦ τούτου, ἐμβῆκα εἰς ἐξέτασιν, ἀλλὰ δὲν ἔλαβα θετικὰς πληροφορίας».

Ἡ ἀδυναμία, τὸ ἄκυρον τῶν ἀποδείξεων τῆς κατηγορίας, ἔδωκε ἀφορμὴν εἰς ἓναν νὰ εἰπεῖ, ὅτι μὲ τέτοια ἀποδειχτικά ὅχι ὁ Κολοκοτρώνης καὶ Πλαπούτας, ἀλλ' οὔτε δύο γάτοι δὲν καταδικάζονται εἰς θάνατον.

Ἀξίζει, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ φέρω εἰς τὴν ἐνθύμησίν σας ἀρχαῖον ἱστορῆμα, μνημεῖον ἀθάνατο σεβασμοῦ πρὸς τὸ σωτήριον τῆς ἀρχῆς βαβαίων ἀποδείξεων εἰς ποινὴν θανάτου.

Παυσανίας ὁ περίφημος ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, νικητῆς τῶν βαρβάρων, ἔδωκεν ἀρκετὴν ὑποψίαν, ὅτι ἐπιβουλεύεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀνταποκρίνεται μὲ τὸν μέγα βασιλέα τῆς Περσίας. Ἐφυλακίσθῃ, ἐδικάσθῃ, ἐλευθερώθῃ διὰ ἑλλειψιν ἀποδείξεων. Ἀλλὰ τί συνέβη ἔπειτα ; Ὁ Παυσανίας, διὰ κακὴν τοῦ μηῖρα καὶ καλὴν μοῖρα τῆς Ἑλλάδος, γράφει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον Σατράπην, τὸν μεσίτην τῶν προδοτικῶν συνεννοήσεων. Ἐμπιστεύεται τὸ γράμμα εἰς νέον φίλον του, νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς τὸν Ἀρτάβαζον. Ὁ Ἀργίλιος τὸ ὄνομα τοῦ νέου εἶχε ὅμως παρατηρήσει ὅτι ὅσοι ἐπῆγαν μὲ γράμματα ἀπὸ τὸν Παυσανίαν εἰς τὴν Ἀσίαν, κανεὶς δὲν ἐπέστρεψε. Τὸν πῆρε ὑποψία, ἀνοίγει τὸ γράμμα καὶ εἶδε ὅτι ἐμελλε νὰ θανατωθεῖ, ἀφοῦ δώσει τὸ γράμμα. Ἐγραψε ἡ ἐπιστολὴ καὶ τὰς συμφωνίας τοῦ Παυσανίου μὲ τὸν Βασιλέα. Ἀνοικτὴ ὁ Ἀργίλιος δίδει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τοὺς Ἐφόρους, ἀλλ' οὔτε αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις δὲν ἀρκεῖ εἰς τοὺς Ἐφόρους. Νουθετοῦν τὸν νέον τί νὰ κάμῃ. Ἦτον εἰς τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον (κάβο Ματαπᾶν) ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἱερὸν ἄστυλον εἰς ὅσους ἐκεῖ κατέφευγαν. Νουθετοῦν τὸν νέον νὰ καθίσῃ ἱκέτης εἰς τὸν βωμόν. Ἐστησαν καὶ καλύβι εἰς τὸ πλάγι μὲ θυμάρια, ὥστε νὰ ἀκούεται πᾶσα ὁμιλία μὲ τὸν Ἀργίλιον, καὶ τινὲς τῶν Ἐφόρων ἔμειναν εἰς τὴν καλύβην. Ἐμαθεὶ ὁ Παυσανίας τὴν καταφυγὴν τοῦ Ἀργιλίου εἰς τὸν βωμόν, τρέχει, τὸν ἐρωτᾷ τὴν αἰτίαν. Ὁ Ἀργίλιος τοῦ φανερῶνει τὰ ὅσα ἔμαθε ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν. Ὁ Παυσανίας τὸν παρακαλεῖ μὲ δάκρυα νὰ μὴ προδώσῃ τὴν εὐεργέτην του. Τὰ ἤκουσαν οἱ Ἐφοροί. Ὁ Παυσανίας θαρρεῖ ὅτι ἐκέρδισε τὸν Ἀργίλιον, κινεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σπάρτην. Τὸν ἀκολουθοῦν οἱ Ἐφοροί. Τοὺς εἶδε, ἐνόησε. Ἀπελπισμένος καταφεύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Κτιζοῦν μὲ λιθάρια τὴν θύραν τοῦ ναοῦ οἱ Ἐφοροί, ὁ λαός. Ἡ γηραλέα μητέρα του ρίχνει καὶ αὐτὴ λίθον θανάτου εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀπίστου υἱοῦ τῆς.

Ὅποῖος φανὸς ἀποδείξεων ἐχρειάσθῃ διὰ νὰ βεβαιωθεῖ τὸ ἐγκλημα !

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ἱστορῆμα ἃς ἔλθωμεν εἰς τὸ νεώτατον τοῦ ἔτους 1834.

Ἐπεραιώθη ἡ δίκη τὴν εἰκοστὴν ἔκτην Μαΐου 1834. Ἐτραβήχθημεν οἱ δικασταὶ εἰς τὸ δωμάτιον τῶν διασκέψεων, νὰ ἀποφασίσουμε. Εὐθὺς ἐφάνη ἡ διαφωνία μας. Τρεῖς τῶν δικαστῶν ἐγνωμοδοτοῦσαν καταδίκην θανάτου, ὁ Πολυζωίδης καὶ ἐγὼ τὴν ἀθώωσιν. Λογομαχία ἀκοίμητη

πέρα τῶν τεσσάρων ὥρῶν. Ἐστοχάσθημεν οἱ δύο νὰ ἐλθῶμεν εἰς εἶδος συμβιβασμοῦ με τοὺς ἀντιφερομένους μας. Τοὺς προβάλλομε, εἶπαμε, νὰ θυσιάσουν τὴν γνώμην τους, νὰ θυσιάσουμε καὶ τὴν ἐδικήν μας, καὶ νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ ἐνα ἄρθρον τῆς δικονομίας, τὸ ὁποῖον λέγει, ὅτι ἀναβάλλεται ἡ ἀπόφασις, ἂν κατὰ τὴν πρόοδον τῆς δίκης φανερωθῶν καὶ ἄλλοι συναίτιοι ὁ Βασιλικὸς Ἐπίτροπος θεωροῖσε συνενόχους καὶ τινὰς τῶν φυλακισμένων, ἀλλὰ μὴ φανερωμένων ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Ὁ Πολυζωΐδης παρέστησε εἰς τοὺς συναδέλφους μας, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ εἴμεθα γελασμένοι εἰς τὴν γνώμην μας καὶ ἐμεῖς καὶ ἐκεῖνοι, ὅτι εἴμεθα δικαστήριον ἀνέγκλητον, καὶ ὅχι ἀπίθανον νὰ φανερωθῶν οἱ δύο στρατηγοὶ καταδικαζόμενοι εἰς θάνατον, ὅτι τέλος ἡ ἀναβολὴ θὰ εὐκλόυνε τὴν ἔρευνα καὶ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας. Ματαιοπονία, ἀπαράδεχτη ἡ προσπάθειά μας. Τότε ἐχωρίσαμεν. Καὶ οἱ τρεῖς δικασταὶ γράφουν ἀπόφασιν θανάτου, ἡμεῖς τὴν ἀναβολήν.

Παρακαλῶ νὰ εἰσθε ἀρκετὰ εὐνοϊκοί, νὰ ἀκούσετε τὴν πρᾶξιν μας. Ἡ πρᾶξις μας νομιμοποιεῖτε κατὰ τὸ δυνατόν τὸ πόληγμα τῆς μὴ ὑποταγῆς μας εἰς τὴν πλειοψηφίαν. Οἱ τρεῖς ἔστειλαν τὴν ἀπόφασίν τους εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἣ ἐπῆγαν οἱ ἴδιοι, δὲν ἐνθυμοῦμαι. Ὑπουργὸς ἦτον ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς. Ἡμεῖς παρακαλέσαμεν τὸν ἀξιότιμον γραμματέα Κον Ν. Ζῶτον, ἂν δὲν σφάλλω, νὰ δώσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὴν ἐδικήν μας. Ἐπειτα ἐγὼ ἀκολούθησα τὸν Πολυζωΐδην εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου, δὲν πέρασαν τρία τέταρτα τῆς ὥρας, ἦλθαν κλητῆρες καὶ μᾶς προσκαλοῦν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργοῦ νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ δικαστήριον. Ὑπακούσαμε. Φθάνοντας ἤυραμε τὸ κατ'ἀστήμα πυκνὸ ἀπὸ χωροφύλακας. Ὁ Ὑπουργὸς ἐν τῷ μέσῳ, λαμπροστολισμένος — φεγγυβολοῦσαν οἱ ἐπωμίδες του καὶ συνοδευόμενος με πολλὰ πρόσωπα τῆς ὑπαλληλίας του, ἄρχισε. Ἐμβήκαμε εἰς τὸ δωμάτιον τῶν διασκέψεων. Ἀρχισε, πότε με καλωσύνην, πότε με φοβέρα, νὰ μᾶς πείθῃ νὰ ὑπογράψωμε τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν συναδέλφων μας. Δὲν ἡμποροῦμε, τοῦ ἀπαντήσαμε, καὶ μένομεν εἰς τὴν πρᾶξιν μας τῆς ἀναβολῆς. Τέλος, μᾶς εἶπε, κὰν νὰ παρευρεθῆτε εἰς τὴν ἐδραν σας κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως. Πρηνήθημεν καὶ τοῦτο. Ἐγινε ὀλίγη σιωπὴ. Διὰ μᾶς χωροφύλακες ἀρπάζουν τὸν Πολυζωΐδην καὶ τὸν φέρουν διὰ τῆς βίας εἰς τὸ κάθισμα τῆς προεδρίας. Ὁ Πολυζωΐδης ἀντιστέκεται. Ἦτον ἀρκετὸ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ δωμάτιον τῶν διασκέψεων εἰς τὰ δικαστικὰ καθίσματα. Ἀντιστέκεται, τὸν σέβνουν. Ἐπιάνετο ἀπὸ τὰ τραπέζια ἀπὸ τὰς θύρας μαχόμενος. Γέλος τὸν κάθισαν εἰς τὴν ἐδραν του. Με ἐμέ, κύριοι καὶ κυρίες, ἄλλαξαν σχέδιον πολεμικῆς. Τέσσαρες χωροφύλακες μ' ἐπῆραν σιγῶν εἰς τὸν ἄερα. Ἦμουν νέος καὶ εἶχα ἐλαστικότητα εἰς τὰ ποδάρια καὶ ἐπῆγαιαν ἀνεμόμυλος καὶ ἐφιλοδωροῦσα τοὺς ἀνυψωτάς μου. Νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, ἐκεῖνοι ἀδιαφοροῦσαν. Μόνον τὴν δουλειάν τους, πῶς νὰ με στήσουν εἰς τὸ στασίδι τοῦ δικαστοῦ. Καὶ τὸ κατῴρθωσαν. Τέσσαρες λόγγες χωροφυλάκων σπινθοβολοῦσαν ἄρθρες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μας. Καθήμενοι συμβουλευόμεθα μετὰ μὲς τί νὰ κάμομε. Ὁ Πολυζωΐδης εἶπε : ἀρκετὰ ἔσα ἐκάμαμε, φθάνει. Ἀνοιξαν οἱ θύρες τοῦ δικαστηρίου, ὁ λαὸς ἐχύθη ὁρμητικὸς, ἀνυπόμονος. Ἀνεγνώσθη ἡ ἀπόφασις τῶν τριῶν. Ἀλλὰ μόλις ἤκουσε τὸ ἀκροατήριον τὴν λέξιν «θάνατος», φεύγει ὥς ἔξω φρενῶν ἀπὸ τὸ δικαστικὸν ἀμφιθέατρον. Μυρμήγκι ὁ κόσμος εἰς τὴν σιμοτινὴν πλατείαν. Εἰς τὴν ἀκρόασιν τῆς ἀποφάσεως σταλαγματιᾶς δακρύων ἔπεσαν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Πλαπούτα. Ἐσυλλογιζέτο τὴν ὁρφάνια τῶν τέκνων του. Ὁ Κολοκυτρώνης, με ἀτάραχον βλέμμα, εἶπε : «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθεις ἐν τῇ βασιλείᾳ σου». Ἐκαμε τὸν σταυρὸν του καὶ ἐπῆρε μίαν πρέζαν ταμπάκο.

Θέλω, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ δικαιολογήσω τώρα τὸν λόγον ὅπου εἶπα, ὅτι, ἂν ἐσώθη ἡ ζωὴ τῶν δύο ὀπλαρχηγῶν, χρεωστεῖται ἡ εὐεργεσία εἰς τὸν Πολυζωΐδην. Ἀκούσετε. Ἡ ἀψιὰ ἀντίστασις του, ἀντίστασις Προέδρου, ὅχι ἀπλοῦ δικαστοῦ, τοῦ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐχθροῦ θανασίμου τοῦ Κολοκυτρώνη καὶ Πλαπούτα, ἀδυνάτισε τὸ κύρος τῆς ἀποφάσεως τῶν τριῶν, ἔδωσε καὶ λαβὴν εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν ξένων δυνάμεων νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀθωότητα τῶν κατηγορουμένων, νὰ κάμουν παρατηρήσεις εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, νὰ γράφουν καὶ εἰς τὰς αὐλὰς των. Βεβαιωθῆτε ὅτι, ἂν ὁ Πολυζωΐδης ἤθελε κλίνειν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν, ἢ κὰν ἐν σιγῇ νὰ τὴν ὑπογράψῃ, ὁ θάνατος ἦτον ἄρρευκτος. Διὰ τί; Προσέξτε. Ὁ Μάουρερ ἦτον πλέον παρὰ βέβαιος περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν ἐγκαλουμένων. Ὁθεν, ὅχι ἄδικος, ἀλλὰ πλανεμένος, θὰ προτιμοῦσε, εἰς τὴν αὐστηρότητα τῆς δικαιωσύνης του, τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ποινῆς. Ὁ Μάουρερ, κύριοι ἀκροαταί, ἦτον χυμένος εἰς τὸ καλοῦπι τῶν παλαιῶν νομοθετῶν, τῶν ἡγεμονίας θεμελιωτῶν. Ἦθελε νὰ στήσῃ παράδειγμα

πανταπνὸ ἐναντίον εἰς ὅποιονδήποτε ἐχθρὸν τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωμανοῦ. Πρέπει ἀκόμη νὰ προσθέσω ὅτι οἱ Μπαβαροὶ ἤρχοντο προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Πρὶν ἀναχωρήσει ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπὸ τὸ Μόναχο, εἶχε κυριεύσει ἐκεῖ ἡ φήμη, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης μὲ δέκα χιλιάδες στράτευμα κρατεῖ τὰ ἐλληνικὰ περαθλάσσια, διὰ νὰ ἐμποδίσαι τὴν ἀπόβασιν τοῦ Βασιλέως. Τέλος, κοντολογίς, ἀπὸ τὰ ψηλὰ παράθυρα τοῦ Ναυπλίου, δύο-τρεῖς ἡμέρες πρὶν τῆς ἡμέρας τῆς ἀποφάσεως, εἶχαν ἰδεῖ θεατικὴ τὸν δῆμιον νὰ ταιριάζει τὰ ξύλα τῆς γκιλοτίνης καὶ νὰ τροχίζει τὸ φονικὸ φάσγανον.

Ὅπου, κύριοι, τὸ θέμα τοῦ ἀνικεφαλίσμου τῶν δύο ὀπλαρχηγῶν, ἂν εἶχε συμβεῖ !...

Μὲ τὰ χέρια ἑλυσσόμενα παρεύονται εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης. Δὲν τρέμει τὸ γόνα τους. Οἱ κίνδυνοι τοῦ ἀγῶνος τοὺς εἶχαν διδάξει τὴν ἀρυβίαν τοῦ θανάτου. Οἱ δάκρυες, ὅσες εἶχαν ἀπολαύσει πολυμύοντας τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος, στολίζουν τὰ λευκὰ τους μαλλιά καὶ φοιτίζουν τὸ πρόσωπόν τους. Πατοῦν τὸ κατώφλιον τῆς ἐρυθρᾶς μηχανῆς, ἤχεϊ τὸ σίδερον τῆς σφαγῆς...

Μὴν δειλιάζετε, κύριοι ἀκροαταί, μὴν λυπεῖσθε. Οἱ ὀφθαλμοὶ μας δὲν εἶδαν τὴν ἀνόσιον ἀμαρτήμα, χάρις εἰς τὸν Πολυζωΐδην. Ἐντὺς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως, κοινοποιεῖται, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως, εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ Πλαπούταν, ὅτι τοὺς χαρίζεται ἡ ζωὴ καὶ μεταβάλλεται ἡ ποινὴ εἰς 20 ἐτῶν φυλάκισιν. Ὡς ἤκουσε ὁ Κολοκοτρώνης τὴν εἰκοσαετῇ φυλάκισιν, εἶπε : «Θὰ γελάσω τὸν Βασιλέα μου, δὲν θὰ ζήσω τόσον». Ἀλλὰ, μὲ τὴν ἀλήθειαν, ὁ μακαρίτης Ὁθωμὴν ἐγέλασε τὸν Κολοκοτρώνην, διότι, πρὶν κλείσουν ἀκόμη ἑνδεκα μῆνες, τὸν ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴν φυλακὴν, τὸν ἐτίμησε μὲ τὸ ἀνώτατον τοῦ Κράτους παράσημον, τὸν μεγαλίσταυρον τοῦ Σωτήρος, μὲ τὸν ἀνώτατον στρατιωτικὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιστρατήγου, καὶ εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς θανῆς του τὸν ἐκήρυξε ἐπισήμως τὸν πιστότατον τοῦ θρόνου του. Τὸν Δημήτριον Πλαπούταν ἐδέχθη ὡς ὑπάσπιστόν του.

Δὲν δύναμαι νὰ χωρισθῶ ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς ὁμιλίας μου, ἂν δὲν σᾶς φανερώσω τὴν κακὴν πίστιν τῆς ἐξουσίας εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Μάθετε, ὅτι δὲν εἶχαν περάσει πολλές ἡμέρες ἀπὸ τὰ ἐλεεινὰ συμβάντα τῆς δίκης καὶ ὁ Πολυζωΐδης λαμβάνει γράμμα ἀπὸ τὰ Παρίσια, ἀπὸ φίλον του, καὶ τὸν εἰδοποιεῖς ὅτι εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῶν Δικαστηρίων (*Gazette des Tribunaux*) εἶναι δημοσιευμένη ἡ ἀπόφασις τῶν τριῶν δικαστῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Πολυζωΐδου καὶ τὴν ἐδικήν μου. Ὁ Κλωνάρης ἔλαβε ἔπειτα καὶ τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος εἰς Ναύπλιον. Χρειάζονται σχόλια ; Ἄς πᾶει καὶ αὐτὸ μὲ τὰ ἄλλα.

Προτιμῶ, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ σᾶς διασκεδάσω ὀλίγο μὲ ἓνα διήγημα, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς χειραγωγήσει νὰ πιάσῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν κακὴν πίστιν τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου. Ἀκούσετε. Εἰς τὴν ἀγόρευσίν του, τὴν 22 Μαΐου ἔτους 1834, εἰς βάρος τῶν ἐγκαλουμένων, λέγει. Ἴδού τὰ λόγια του : «Εἰς μίαν τῶν σημαντικωτέρων νήσων ἔγινε μία τρομερὰ στάσις, ἔχουσα σχέσιν μὲ τὴν τῆς Πελοποννήσου. Ἐκ τούτου ἐξεδόθη ἡ ἔκτακτος στρατιωτικὴ δίκη».

Πρέπει, κύριοι, νὰ σᾶς ἰδεάσω τί ἦτον ἡ τρομερὰ αὐτὴ στάσις, κατὰ τὸν Ἐπίτροπον. Εἶναι ἀληθινὸν ὅτι εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου ἔτους 1833 ἦλθε φήμη εἰς τὸ Ναύπλιον : Ἐπαναστάτησε ἡ Τήνος, ἔγραψαν οἱ ἐφημερίδες. Ἡ Τήνος εἶναι ἡ Βανδέα τῆς Ἑλλάδος. Ἐνας νέος *La Rochejaquelein* (περίφημος στρατηγὸς τῶν Γάλλων ὑπὲρ τῶν Βουρβόνων), νέος *La Rochejaquelein* φοβερίζει τὴν νέαν βασιλείαν. Θέλετε νὰ μάθετε ποῖος ἦταν ὁ Τήνιος *La Rochejaquelein* ; Ὁ ἡμερότατος κύριος Ἰάκωβος Παξιμάδης. Ἀκόμη, ὅτι ὁ Δεσπότης τῆς Τήνου μὲ τὸν σπαυρὸν εἰς τὸ χέρι καλεῖ εἰς ἀποστασίαν τὰ χωριά. Εἰς αὐτὴν τὴν ἀνεμοζάλην τῶν εἰδήσεων ἐχειροτονήθη καὶ τὸ βασιλικὸν διάταγμα στρατοδικαίου διὰ τὴν Τήνον.

(Παρακαλῶ τὸν κύριον Φιλαδελφεά νὰ λάβει τὴν καλωσύνην νὰ τὸ ἀναγνώσει).

Σοβαρὲς ἦταν οἱ παραγγελίαι εἰς τὸ δικαστήριον. *Soyez justes, mais sèveres*, μᾶς εἶπε ὁ Μάουρερ. Τρώεται ἡ παρξίνεσίς του. Ἄλλος ὅμως ἐπίσημος τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁμογενής, μᾶς ἐφίλευσε τὸ ἀκόλουθον ἐπιφώνημα, ἐξ ἐπαγγέλματος, κρεμαστά : Ὁ κεραυνὸς πρὸ πάντων τῆς Δικαιοσύνης ἔπρεπε νὰ πέσει εἰς τὴν ὑγδοτηκονταετῇ κεφαλὴν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Τήνου. Μισεύομε ἀπὸ τὸ Ναύπλιον συνοδευόμενοι ἀπὸ διακοσίους στρατιώτας, μὲ μίαν ἐνωμοταρχίαν χωροφυλάκων. Πιάνομε εἰς τὴν Σύρα (ἀκόμη δὲν τὴν ἔλεγαν Σύρον). Πρώτη μου προσπάθεια, ἀφοῦ ἡσυχάσαμε

δλίγο από τὸ ταξίδι, ἐστάθη νὰ σμιῶν τὸν ἀξιότιμον Νομάρχην κύριον Ρίζον Νερουλόν. Τὸν γνώριζα πρὸ καιροῦ.

— Τί εἶναι, τί πρέχει, τὸν ἐρωτῶ, εἰς τὴν Τήνον;

— Τί εἶναι; Ἀπορῶ, μοῦ λέγει. Ἐγὼ δὲν ἔδωσα ποτὲ τέτοιες πληροφορίες, ὥστε νὰ διορισθεῖ στρατοδικεῖο. Τίποτες δὲν εἶναι. Θέλουν, μοῦ προσθέτει λυπημένος, θέλουν νὰ κρεμάσουν τὸν Δεσπότην. Εὐμορφο θέαμα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, νὰ δευτερώσουμε τὰ ἐγκαινία τοῦ πατριάρχου! Ὁ Δεσπότης τῆς Τήνου εἶναι ἀληθινὰ ἀγαθoαγγελιστής, ἀλλὰ δὲν ἔπραξέ τι, διὰ νὰ προκαλέσει κατηγορίαν δικαστικὴν. Ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι.

Ὅλίγες ὥρες ἐμείναμε εἰς Σύρα. Ἀνοίξαμε τὰ πανιά διὰ τὴν Τήνον. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Μπαβαρὺς μὲ φρόνησιν πολεμικὴν, ἐστοχάσθη: 1o) νὰ κάμομε ἀπόβασιν διὰ νυκτός, 2o) ἀπόσπασμα στρατιωτῶν νὰ πιάσει τὰ πιασὰ τῆς Τήνου, ὥστε ἂν εὕρωμεν ἀντίστασιν κατὰ μέτωπον εἰς τὰ ἀκρογιάλια τῆς πόλεως τὸ ἀπόσπασμα νὰ κάμει αἰφνίδιον ἀνταγωνισμόν. Βεβαιωθῆτε κύριοι ἀκροαταί, ὅτι, μὲ ὅλα αὐτά, οἱ Τήνιοι τὴν νύχτα ἐκείνην ἐπλάγιαζαν ἀμέριμνοι εἰς τὰ σπίτια των. Ὁ κύριος Παξιμάδης, ὁ κύριος Ν. Νάζος μάλιστα, ὡς παιδὶ τότε, ἐκοιμοῦντο βαθύτατον ὕπνον, χωρὶς καὶ νὰ ὄνειρεύωνται τὴν στρατηγηματικὴν μας ἀγγίναιαν καὶ πρόνοιαν.

Ἀνεμποδίστως ἐκάμαμε τὰ εἰσόδια μας εἰς τὴν πόλιν τῶν Τηνίων. Ὁ κύριος Κυπαρίσσης, εἰσαγγελεύς, ἀφιερῶθη εὐθύς, μὲ ὅλην τὴν δραστηριότητα, νὰ γνωρίσει τὰ γινόμενα, καὶ νὰ κατηγορήσει. Ἐρχεται ἡ δικάσιμος ἡμέρα. Ἐγὼ καὶ ὁ κύριος Ζῶτος στένομε θριαμβευτικῶς τὴν κόκκινην σημαίαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ στρατοδικείου. Τὸ στρατοδικεῖον, μία αἴθουσα καὶ ἡ αὐλή. Τρομάρα ὅμως ἡ κόκκινη σημαία εἰς τοὺς δυστυχεῖς Τηνίους. Ὁ κύριος Κυπαρίσσης, μυρίων ἐπαίνων ἄξιος, μᾶς ἐξιστορεῖ τὰ συμβάντα καὶ ἀπαιτεῖ ὀλίγων μηνῶν φυλάκισιν εἰς τὸ πρόσωπον (1) πέντ' ἑξὶ χωρικῶν δημογερόντων. Ποῖα τὰ συμβάντα; Τί ἐμάθαμε ἀπὸ τὸν κύριον Εἰσαγγελέα; Ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας, ἐν τῇ σοφίᾳ του, εἶχε διατάζει νὰ προσδιορίζεται ὁ φόρος τοῦ καρποῦ τῶν δένδρων ὡς ἀμυγδαλιές, συκιές ἄμυγδαλές, ἀκόμα ὁ καρπὸς, εἰς τὸ κλαδί, μάλιστα εἰς τὸ ἄνθος. Πασίγνωστο κύριοι ἀκροαταί, ὅτι τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου εἶναι ἀνεμώδη. Φυσάει ἀνεμοστρόβιλος καὶ τὸ χῶμα πλημμυρεῖ ἀπὸ τὸν ἐλπιζόμενον καρπόν. Διάφοροι λοιπὸν χωριῶν δημογέροντες ἐμελέτησαν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν πόλιν, νὰ κάμουν παρατηρήσεις εἰς τὸν κύριον Ἐπαρχον καὶ νὰ ζητήσουν διόρθωσιν. Ἐκίνησαν καί, ὡς γέροντες οἱ περισσότεροι, ἐκρατοῦσαν καὶ τὰ ραβδιά τους, δυναμάρει τῆς ἡλικίας εἰς τὸν δρόμον. Φυάνουν εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον. Ὁ Ἐπαρχος, ὡς τοὺς εἶδε, κλεῖ τὴν θύραν τοῦ Ἐπαρχείου καὶ ἀπὸ τὴν ἐξώστη τοὺς διατάττει ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως νὰ διαλυθοῦν. Οἱ δημογέροντες τοῦ ἀπεκρίνοντο ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως νὰ τοὺς ἀκούσει. Τὸ ὄνομα τοῦ μακαρίτου Ὁθωνος ἀνεβοκατέβαινε ἀπὸ τὸν ἐξώστην εἰς τὸν δρόμον καὶ ἀπὸ τὸν δρόμον εἰς τὸν ἐξώστην. Εἰς αὐτὸ τὸ βασιλικὸ σῦρτα - φέρτα τοῦ ὀνόματος, φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐμαζώχθη κόσμος, ἔγινε ἓνα εἶδος ἤχι ὀχλοκρατίας ἀλλὰ ὀχλαγωγίας. Καὶ αὐτὴ, κύριοι ἀκροαταί, εἶναι ἡ τρομερὰ στάσις, ἡ κατὰ συνεννόησιν μὲ τοὺς δύο ὀπλαρχηγούς, ὡς τὴν παρέστησε ἔπειτα ἀπὸ ἓνα ἔτος εἰς τὴν ἀγόρευσίν του ὁ Ἐπίτροπος Μάσσων!

Ποθῶ, κύριοι, νὰ μὴ σιωπήσω πῶς, ἀφοῦ ἐκλείσει ἡ συζήτησις τῆς δίκης τῶν δημογερόντων, καὶ ὁ Πρόεδρος Φαβρίκιος καὶ οἱ δικασταὶ συνάχθημεν νὰ ἀποφασίσωμεν, ὁ λοχαγὸς Delavrière καὶ ἐγὼ εὐρέθημεν εἰς δυνατὴν ἀντιφωνίαν γνώμης μὲ τὸν Φαβρίκιον. Ἦθελε νὰ καταδικάσωμεν τοὺς κατηγορουμένους εἰς πολὺ μεγαλύτερην ποινὴν παρὰ τὴν ζητούμενην ἀπὸ τὸν Κον Κυπαρίσση. Δὲν τὴν λέγω, διότι θὰ σᾶς φανεῖ ἀπίστευτο. Ὁ Φαβρίκιος, κύριοι, ἦτον παλαιὸς ἀξιέπαινος φιλέλλην, νχυτικός, ἀλλὰ τότε ἦτον κυριευμένος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν φοβερῶν παραδειγμάτων εἰς νεοσύστατον κράτος. Τέλος ἐπείσθη καὶ ἐμείναμε εἰς τὴν ποινὴν τῶν ὀλίγων μηνῶν. Εἰς τὴν λογομαχίαν ὅμως τῆς συζητήσεως ὁ Φαβρίκιος μ' ἐφοβέρισε ὅτι θὰ μὲ κακοσυστήσῃ εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν. « Κάμε ὅπως ἀγαπᾷς, κύριε Πρόεδρε. Μάλιστα, νὰ σημειωθοῦν οἱ λόγοι μου εἰς τὰ πρακτικά, διὰ νὰ μὴ τ' ἀλησμονήσωμεν». Τί συνέβη ὅμως; Ἀπὸ κακοκαίριαν ἐμείναμεν εἰς τὴν Τήνον δέκα - δώδεκα ἡμέρες. Δὲν ἦτον ἀκόμη τὰ ἀτμόπλοια, καὶ ὁ Φαβρίκιος ἐσχετίσθη, ἐφιλιώθη μὲ τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τῆς Τήνου, καὶ ἐβεβαιώθη τὴν μηδամινότητα τῆς τρομερᾶς στάσεως, ὥστε εἰς τὴν ἐπιστρο-

1. Ἐχει γραμμένη δίπλα τὴν λέξιν: βάρος.

φῆν μας εἰς τὸ Ναύπλιον, ἀντὶ νὰ μὲ καθορυσθῇ εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, μ' ἐκκλυσύστησε, μάλιστα εἰς τὸν Μάουρερ, ὁ ὁποῖος ἔπαιε πρὸς ἐμὲ εὐνοϊκώτατος ἕως εἰς τὴν εἰκοττὴν ἔκτην Μαΐου, τὴν ἡμέραν τῆς ἀποφάσεως τῶν δύο στρατηγῶν.

Τὴν εἰκοστὴ ἑπτὰ Μαΐου, ἀκούσατε, τὴν εἰκοστὴ ἑπτὰ Μαΐου, ἀγνάντευσεν τὸν Μάουρερ. Σημειώσατε, ἐκαθόμουν εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀκρινότερα οἰκήματα τῆς Προνοίας. Τὸν εἶδα πρωί, εἶχε ἐβγεῖ εἰς περίπατον. Νὰ κατεβῶ, νὰ τρέξω, νὰ τὸν φθάσω, ἐστάθη μίᾳς στιγμῆς δουλειά. Ὡς τὸν ἐπλησίασα, τοῦ φωνάζω :

— Excellence, j' ai un mot à vous dire. (Ἐξοχώτατε, ἔχω ἓναν λόγον νὰ σᾶς εἰπῶ).

Στρέφεται, μὲ εἶδε, μὲ ἄγριον βλέμμα, μοῦ λέγει :

— Je n' ai pas le temps. (Δὲν ἔχω καιρόν).

— Frappe mais écoute, τοῦ ἐπαναλέγω. Ce mot autre fois sauva la Grèce (Αὐτὸς ὁ λόγος ἔσωσε ἄλλοτε τὴν Ἑλλάδα, ἄκουσέ με).

— Je n' ai pas le temps, je n' ai pas le temps, ἐκ νέου, καὶ γληγορεύει τὸ βῆμα του.

Τότε εἶπα καὶ ἐγὼ μέσῃ μου :

— Μη σωσεις !

Καὶ ἐχωρίσαμε πλάτῃ μὲ πλάτῃ.

Ὁμνῶ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅτι ὅσα ἐξιστορῶ εἶναι ἡ καθαρὴ ἀλήθεια. Τί ἤθελα νὰ εἰπῶ εἰς τὸν Μάουρερ ; Ἦθελα νὰ τοῦ δικαιολογήσω τὸν Πολυζωΐδην καὶ ἐμέ. Ἐλυπούμουν τέτοιος ἄξιος ἄνθρωπος νὰ ἔχει κακὴν ἰδέαν διὰ ἐμᾶς. Θὰ τὰ ποῦμε εἰς τὸν Κάτου Κόσμον. . .

Κύριοι ἀκροαταί (¹), ἀμέλησα νὰ σᾶς ἀναφέρω ὅτι συλλογιζόμενοι τὰ συμβάντα εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν ὑποίων μᾶς πρόσφερε εὐλογίαν αἰτίαν ἢ ὁμιλίαν πρὸς ἔπαινον, κατὰ τὴν ἀδυναμίαν μου, τοῦ μακαρίτου ποθητοῦ Ἀναστασίου Πολυζωΐδου, συλλογιζόμενοι καὶ τὸ πικρότατον ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1831 καὶ τὴν καταδίκην τῶν δύο στρατηγῶν καὶ τὸ στρατοδικεῖον τῆς Τήνου καὶ τὸν κίνδυνον τῆς σεβαστῆς κεφαλῆς τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Τήνου, ἂν δὲν ἤθελε εὐρεθεῖ δημόσιος κατήγορος ὁ εὐσυνείδητος Κυπαρίσσης, συλλογιζόμενοι ὅλα θὰ ἰδοῦμε ὁλοφάνερα ὅτι τὰ συμβάντα ἐκεῖνα ἦσαν κρούσματα θανατηφόρα τῆς Θεᾶς Ἀττικῆς, τῆς Θεᾶς ἐκείνης, ἣ ὁποῖα κατὰ τὴν λατρείαν καὶ ὡς τὴν περιγράφει ὁ θεῖος Ὅμηρος, ἐλεύθερη εἰς τὰ πόδια δὲν πατεῖ χῶμα, ἀλλὰ περπατεῖ εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν ζώντων (²), μολύνει τὸν νοῦν τοὺς καί. . . (³).

Καὶ πόσον εἶναι παλαιὸ καὶ ἐνδημικὸ τὸ μίσος τῶν διχονοιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα σκεφθῆτε. Εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Τρωάδος δύο περίφημοι ἥρωες, ὁ Πελοποννήσιος Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Θεσσαλὸς Ἀχιλλεύς, πιάνονται εἰς λόγια, ὀβρίζονται, καὶ ἡ διχονοία των προξενεῖ μύρια κακὰ καὶ δάκρυα εἰς τὸ στράτευμα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀναφέρω καιροῦς πλέον ὑπεριναῖς, ἐνθυμηθῆτε ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Σπαρτιαῖται, ἐχθροὶ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, καλοῦν τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς ἀνοίγουν πρῶτοι τὰς θύρας της, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, πλουσία ἀπὸ περιφήμους πολεμικοὺς ἄνδρας, ἀπὸ πολυάριθμα πολεμικὰ πλοῖα, ἀνίκητη ἂν ἦτον ἐνωμένη, ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, οἱ ἐπαρχίαι της, γίνονται ἐπαρχίαι τῆς Ῥώμης. Τί περιπλέον, κύριοι, καὶ ἄς λυπηθοῦμε. Ὃταν ὁ Τούρκος ἐκρέμνιζε τὰ τεῖχη τῆς Μεγαλουπόλεως τοῦ Κωνσταντίνου, διχόνοια, ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν μεγιστάνων τῆς Βασιλείας. Δόξα εἰς τὸν τελευταῖον Αὐτοκράτορα τῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν ὁποῖον ἤβραν μὲ τὴν ρομφαίαν αἵματομένην εἰς σωρὸν σκοτωμένων ἐχθρῶν καὶ τὸν ἐγνώρισαν ἀπὸ τοὺς χρυσοὺς ἄετοὺς εἰς τὸ φῶρεμά του. Πότε, κύριοι, θὰ παύσει νὰ μᾶς βασανίζει ἡ διχόνοια (⁴), πότε θὰ τὴν ἐξορίσωμεν ἀπὸ τὰ σπλάγχνα ;

Πρέπει νὰ σκεφθοῦμε, νὰ σκεφθοῦμε. Εἶναι τάχα ὁ σχηματισμὸς τοῦ τόπου, ποὺ μᾶς χωρίζει, ἢ ἡ δυσνόητη λύσις τῶν ὑποθέσεων, ἢ τὰ συμφέροντα, ἢ ἀληθεύει ὁ στίχος τοῦ ποιητοῦ :

1. Ἀπὸ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀρχίζει τὸ τελευταῖον χειρόγραφον τοῦ Τερτσέτη, ὅταν ἐπαθε τὴν ἐγκεφαλικὴν σπασμὸν. Ἡ ἐκδυσὴ μας γίνεται ἀπὸ τὸ αὐτόγραφον χειρόγραφον τοῦ Τερτσέτη, σσ. 12, διαστ. 0,30 x 0,20.

2. Ἀρχικὰ ὁ Τερτσέτης ἐγράψεν : ἀνθρώπων καὶ ὕστερ' ἀπὸ πάνων : ζώντων.

3. Ὁ Τερτσέτης ἔχει ἀφήσει μετὰ τό : καί. . . δύο κενὰς γραμμὰς στὸ χειρόγραφον, προφανῶς γιὰ νὰ συμπληρώσει ἀργότερα τὴν φράσιν του.

4. Πάνω ἀπὸ τὴ λέξη : διχόνοια ἔχει γράψει : διαφωνία.

Ἡ Διχόνοια ποῦ βαστάει
ἓνα σκῆπτρο ἢ δολοφῆ·
καθενὸς χιμογελάει,
πάρ' το, λέγωντας, καὶ σὺ ;

Ἡ μᾶς παιδεύουν ἀμαρτίες γονέων ;

Ἀπὸ τὰ περασμένα, ὅσα ἡ διχόνοια μᾶς ζημίωσε, ἓνα θὰ εἰπῶ. Ἄν, κύριοι ἀκροαταί, ἀφοῦ ὁ Κυβερνήτης ἐπάτησε τὸ χῶμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁμόνοια ἔμεινε ἀκαταμάχητη εἰς τὸ γένος μας, πιθανολογεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὅτι τὸ Ἑλληνικὸ κράτος θὰ ἦταν σήμερον κράτος δεύτερο μετὰξὺ τῶν συγχρόνων ἡγεμονιῶν. Καὶ τί δηλοῖ, κύριοι, δεύτερο κράτος ; Δηλοῖ ὅτι θὰ εἴχαμεν δύναμη στεριανή καὶ θάλασσα ἀνάλογην, ὅτι θὰ εἴχαμε τὰ εἰσόδιά μας εἰς τὰς συνόδους τῆς Εὐρώπης, ὡς τὸ Πιεμόντε. Ἡ Ἑλλάς εἶναι μικρὴ θὰ εἰπεῖ τις. Ἀλλὰ μὲ τὴν ὁμόνοια μικρὰ κράτη μεγαλώνουν, τὰ μεγάλα αὐξάνουν. Ἡ Ἑλλάς εἶναι μικρὴ, ἀλλὰ τὸ ὄνομά της μεγάλο. Ἡ Ἑλλάς εἶναι πλέον παρὰ ἔθνος. Εἶναι μία ἀρχὴ πολιτικὴ : "Ενα principe ! Le principe de la liberté et de la justice. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων εἶδε τὸ φῶς ἡ 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 καὶ ἂν πάρουμε εἰς ἐπιθεώρησιν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν θὰ εὕρομε ἄλλο νὰ ἔλαβε τόσον μεγαλοπρεπῆ καὶ θεῖα γεννητάτα· αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἶναι ἀντιπρόσωπος εἰς τὸν κόσμον ἡ νέα Βασιλεία καὶ ἔχει μεγάλην εὐθύνην.

Πῶς, κύριοι, νὰ κατορθώσωμεν νὰ σβήσωμε διὰ παντὸς τὴν ἀσυμφωνίαν ἢ τὴν διχόνοιαν, νὰ μὴν ἀνάψει ποτὲ πλέον τὴν φλογερὴν τῆς λαμπάδα εἰς τὰ χῶματα τὰ Ἑλληνικά ; Ἀκούσετε. Βλέπομε, κύριοι, ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μας ὄρμαθόν Ἐπιτροπῶν. Ἐπιτροπὴ Θεάτρου, Ἐπιτροπὴ πρὸς αὐξήσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμικῶν, Ἐπιτροπὴ Πτωχοκομείου, Ἐπόπτας πολυαρίθμους, εἶδος Ἐπιτρόπων. Δὲν βλέπομε μίαν Ἐπιτροπὴν συμφιλιοτικήν, ἐξεταστικήν, ἀπὸ τὴν καταβολὴν κόσμου τῶν Ἑλληνικῶν διχονοιῶν, νὰ πιᾶσει ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν βρύσιν τοῦ κακοῦ, ἐξ ἀνάγκης νὰ δακτυλοδείξει καὶ τὴν Θεραπείαν. Πῶς, ποῖος νὰ τὴν κάμει ; Ποῖοι νὰ γίνουν ;

Κύριοι ἀκροαταί ἐγὼ ἤρξα καὶ μὴ μὲ καταφρονήσετε. Ἐπειτα εἶμαι ταπεινὸς ἄνθρωπος. Ἐγὼ ἤρξα μὲ τὸν νοῦν μου τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τὸν Πρόεδρόν της, καὶ εἶναι τέτοια ὥστε αὔριον ἢ μεθαύριον ἢμπορεῖ νὰ συνεδριάσει, φθάνει νὰ εἰδοποιηθοῦν τὰ μέλη. Ποῖα λοιπόν ; Προσέξτε. Μανθάνομε, κύριοι καὶ κυρίες, ὅτι εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων σήμερον ὑπάρχουν 34 πρόσωπα ἄνδρες Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐδιοίκησαν ὡς ὑπουργοὶ τὸ κράτος. Ὡς διοικηταὶ λοιπὸν ἐγνώρισαν τὰ σπλάγχνα, τὰ χνώτα, ἃς εἴπωμεν, τῶν ἀνθρώπων, πλέον παρὰ ἄλλοι Ἕλληνες ἀφιερωμένοι εἰς ἄλλες φροντίδας. Ἡύραμεν, κύριοι, τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀλλὰ ὁ Πρόεδρος ποῖος ; Ὁ ἀξιότιμος κύριος Χρηστίδης. Διατί προτιμητέος ὁ κύριος Χρηστίδης. Ἀκροασθῆτε. Ὁ κύριος Χρηστίδης ὑπῆρξε μάρτυς εἰς τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Παποῦτα, καὶ ἰδοὺ τί διαβάζω εἰς τὴν μαρτυρίαν του (1) :

«... Δεύτερον περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου οἱ κάτοικοι Γαράντσας οἵτινες εἶχον ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Μεσσήνην, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης εἶχεν ἀπ' αὐτῶν (α), ἐδίωξαν τοὺς ἐνοικιαστάς των, ὑπῆγα μόνος μου διὰ νὰ τοὺς φέρω εἰς ὑποταγὴν· μ' ὅλα ταῦτα καὶ δευτέραν φορὰν ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν, (ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐδίωξαν ! Ἴσως διατί τοὺς ἐδίδον οἱ πτωχοὶ ὀκτὼ εἰς τὰ δέκα), καὶ νὰ ζητήσουν ὑπεράσπισιν τῆς Ἐξουσίας (β). Τρίτον διάφοροι φῆμαι ἔπειναν νὰ φέρουν τὴν ἀνησυχίαν εἰς τὸν τόπον (γ)· πότε ὅτι οἱ Γάλλοι μισθώνουν στρατιώτας ἐκ τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ κρατήσουν τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια καὶ νὰ ἐξουσιάζουν ἕλην τὴν Ἑλλάδα· ἄλλοτε ὅτι ἐμβάλλονται φόροι βαρῦτατοι... Τέλος τὴν 19 Ἰουλίου ἐφθάσαν εἰς Κυπαρισσίαν τρία ἰδιαίτερα γράμματα, δύο πρὸς τὸν Γενικὸν Ἐφορον καὶ τὸ ἄλλο εἰς ἐμέ, εἰς τὰ ὅποια παρετήρησα, ὅτι αἱ ραδιοургίαι ἐξηπλώνοντο παντοῦ... Αὐτὰ τὰ ἔστειλα εἰς τὴν Γραμματείαν τῶν Ἐσωτερικῶν, καὶ ἔκαμα καὶ ξεχωριστὴν Ἀναφορὰν ζητῶν ἔκτασιν ἐξουσίας (δ). Ἐλαβον ἀπάντησιν τῆς Γραμματείας εἰς μόνην τὴν συνοδεύουσαν τὰ

1. Βλ. Ἡ δίκη τοῦ αἰδίδμου Θ. Κολοκοτρώνη καὶ Δ. Παποῦτα. Σκηνὴ πολιτικὴ τοῦ 1833 ἔτους. Πρόθεσις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνισμοῦ ὑπὸ Β. Ἐν Ἀθήναις... 1843, σ. 268 - 270.

(α) Γεωμετρικὴ πρόοδος ! Τὸ συμπέρασμα λείπει.

(β) Ἀλλὰ διατί δὲν μᾶς λέγει, τί ἐγένετο ἐκ τούτου ;

(γ) Καὶ ποῖος τὰς διέδιδε ;

(δ) Διὰ νὰ ἐπεκτανθεῖ φυσικὰ ἡ ἔσυχία.

γράμματα Ἀναφοράν, καὶ με διατάττει νὰ κάμω ἀμέσως ἀκριβεῖς ἐξετάσεις· καί, ἐάν εὔρω ἀπο-
χρώσας ἀποδείξεις, νὰ συλλάβω τοὺς ἐγκαλουμένους καὶ νὰ τοὺς σταίλω εἰς τὸ Δικαστήριον· ἐάν
δὲ δὲν εὔρω, νὰ συλλάβω καὶ νὰ πέμψω εἰς τὸ Δικαστήριον, ὡς ἐκδικητικούς ραδιουργοὺς καὶ συ-
κοφάντας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι με κάμνουν τοιαύτας μηνύσεις (*).»

Ἐφυγε, κύριοι, ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς Κυπαρισσίας. Ἀλλὰ ἤξεύρετε ποῦ τὴν δια-
βάζομεν σήμερον; Εἰς τὰ στήθη τοῦ κ. Χρηστίδου. Ἀπὸ ἄλλον ὁμοῖόν του ἀγωνιστήν, μάλιστα
πολύ ἀνώτερον, ἤκουσα τὰ ἀξιωμανημόνευτα λόγια ὅπου θὰ σᾶς πῶ, ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Ζαῖμη. «Ἄν
ἀκούσομεν, εἶπε, ὅτι εἰς κάποιαν ἄκρην τῆς Ἑλλάδος ἐφανερώθη ὁ Κυβερνήτης θὰ πηγαίνομεν ὅλοι
νὰ τὸν προσκυνήσωμεν (¹)».

Τί δηλοῖ, κύριοι, ὁ λόγος τοῦ ἀειμνήστου Ζαῖμη, ἡ ἡ ἀνάγνωσίς μας εἰς τὴν καρδίαν τοῦ
κυρίου Χρηστίδου, ἄνδρα μέτοχον, εἰς τὰ συμβάντα τῶν διχονοιῶν; Δηλοῖ ὅτι οἱ διαφορές μας
δὲν ἔχουν ρίζαν ἐθνικὴν, ἀποτελέσματα μᾶλλον κακῆς συνεννοήσεως, κρούσματα τῆς ἐπιβούλου
θεᾶς, ἀσθένεια, καὶ ὡς ἀσθένεια τοιούτου εἶδους δαμάζεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀπὸ πνεῦμα χρι-
στιανικὸ καὶ ἀπὸ πατριωτισμόν.

Εἴτε αὕτῃ ἢ ἐπιτροπῇ, εἴτε ἄλλῃ, κατορθώσει νὰ ἀρατίσει τὴν κακὴν Θεάν, τὴν ὁμόνοιαν ἀπὸ
τὴν πατρίδα μας θὰ ἀπολαύσει, τὰ εὐχριστήρια, τὴν εὐγνωμοσύνην, ὅχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ
καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

(*) Οἱ συκοφάνται ὅμως ἔγιναν ἴσως ἄφαντοι. Διατί δὲν μᾶς λέγει δι' αὐτούς;

1. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ χειρογράφου οἱ λέξεις τοῦ Τερτσέτη εἶναι, οἱ περισσότερες, μιστὲς ἢ καὶ σχεδὸν ἀδιά-
βαστες. Ἡ περικοπὴ αὐτῇ, ποῦ ἀναφέρεται στὴ γνώμη τοῦ Ἀνδρέα Ζαῖμη, ὑπάρχει καταγραμμένη ἀπὸ τὸν Τερ-
τσέτη καὶ στὰ σχόλιά του τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη (Ἀπόλυτα γιὰ τὸν Καποδίστρια) ὡς ἐξῆς :
«Ὁ Κυβερνήτης, ἔλεγεν, (ὁ Ἀ. Ζαῖμης) ἐκέρδισε πολὺ ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατό του· ἂν ἤκούετο ζωντανὸς εἰς καμ-
μίαν ἄκρην τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε τρέξει ὅλη ἡ Ἑλλάς νὰ τὸν προσκυνήσει».